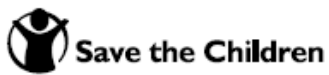

Innocenti Araştırma Merkezi

ÇOCUKLARIN GELİŞEN KAPASİTELERİ

Gerison Lansdown

Teşekkür

Bu çalışma, UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi adına Gerison Lansdown tarafından, Innocenti Merkezi ve İsveç'teki Save the Children (Çocukları Koruyun!) ile sıkı bir işbirliği içinde hayata geçirilmiştir.

Çalışma, UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi Eski Müdürü Mehr Kahn tarafından başlatılmıştır. Birçok meslektaşımızın ve uzmanın, bu konular etrafında gelişen tartışmaya katılımıyla ortaya koyduğu verilerden faydalanabilmek ve uygulamacıların deneyimlerini yansıtabilmek amacıyla çalışmanın hazırlanması uzun bir zaman almıştır. Sonuç itibarıyla, bu çalışmanın gelişimine katkı sağlamış çok sayıdaki kişiye karşı adil olabilmek son derece zordur. Sayın Priscilla Alderson, Sheridan Bartlett, Bill Bell, Susan Bissell, Jo Boyden, Nigel Cantwell, Jaap Doek, Eva Geidenmark, Roger Hart, Stuart Hart, Rachel Hodgkin, Edwin Judd, Ravi Karkara, Judith Karp, Victor Karunan, Virginia Morrow, Marta Santos Pais, Marilia Sardenberg, Saudamini Siegrist, Joachim Theis and Martin Woodhead'e özel olarak teşekkürlerimizi sunarız.

Innocenti Araştırma Merkezi, sağlanan mali yardımdan dolayı İsveç hükümetine teşekkür eder.

Düzenleme: Bernard & Co, Siena, İtalya
Baskı: Giuntina, Florence, İtalya
Ön Kapak Resmi: UNICEF/ HQ04-0430/Christine Nesbitt
© 2005 Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)
ISBN: 88-89129-15-8

UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi, 1988 yılında İtalya'nın Floransa kentinde, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu'nun (UNICEF) araştırmacılığını g¼c¼lendirmek ve d¼nya çapında çocuklar için yapmakta olduğu savunuculuğa destek olmak amacıyla kurulmuştur. Merkez (resmi adıyla Uluslararası Çocuk Gelişim Merkezi), UNICEF'in g¼ncel ve gelecekteki çalışma alanının tanımlanmasına ve araştırılmasına yardımcı olmaktadır. Öncelikli hedefleri ise, ocuk haklarıyla ilgili konularda uluslararası anlayışı geliştirmek ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ¼lkelerde tam anlamıyla uygulanmasına yardımcı olmaktır.

Merkezin yayınları, çok çeşitli bakış açılarını içermesinin yanı sıra, ocuk hakları konusundaki küresel bir tartışmaya katkı sağlamaktadır. Bu nedenle merkez bazı konularda UNICEF'in politikalarını veya yaklaşımlarını yansıtmayan yayınlar da hazırlayabilir. İfade edilen d¼řünceler yazarlara aittir ve merkez tarafından ocuk hakları konusundaki diyalogun ileri düzeeye taşınabilmesi amacıyla yayınlanmaktadır.

Seçilmiş alanlardaki çalışmalarda Innocenti Araştırma Merkezi, Floransa'da bulunan ev sahibi kurum Istituto Degli Innocenti ile işbirliğinde bulunmaktadır. Merkezin temel finansmanı İtalyan hükümeti tarafından karşılanırken, bazı projeler için gerekli olan mali yardımlar diğer hükümetler, uluslararası kurumlar ve UNICEF Milli Komitelerini de içeren özel kaynaklar tarafından da karşılanabilmektedir.

Gerison Landsdown, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını desteklemek amacıyla 1992 yılında kurulan Çocuk Hakları Birliği'nin kurucu direktörüydü. Yaygın bir şekilde ocuk hakları konusunda yayınlar yapmıştır ve ders vermiştir.

Yazarlar ve editörler tarafından ortaya konulan fikirler, UNICEF'in görüş ve politikalarını yansıtmak gerekliliği taşımamaktadır.

Bütün yazışmalar aşağıdaki adrese yönlendirilmelidir:

UNICEF Innocenti Research Centre
Piazza SS. Annunziata 12
50122 Floransa, İtalya
Tel: (+39) 055 20 330
Faks: (+39) 055 20 33 220
E-posta (genel): florence@unicef.org
E-posta (yayın siparişi için): florenceorders@unicef.org
İnternet sitesi: www.unicef.org/irc ve www.unicef-irc.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Özet

Giriş

BÖLÜM 1

Gelişen Kapasiteler Kavramının Anlaşılması

KISIM 1 Çocuğun gelişen kapasitesi

- 1.1 İnsan Hakları Hukukunda kavramın ortaya çıkışı
- 1.2 Yeteneklerin geliştirilmesi, katılım ve özerklik ilkesi
- 1.3 Çocuğun ve ana-babaların haklarının dengelenmesi
- 1.4 Yeteneklerinin geliştirilmesinin Çocuk Hakları Komitesi yorumu

KISIM 2 Çocuk Gelişimi ve çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi

- 2.1 **Klasik bilişsel gelişim kuramları**
  - 2.1.1 Çocukluk evrensel bir süreçtir
  - 2.1.2 **Yetişkinliğin normatif değeri vardır**
  - 2.1.3 Çocuk gelişimi hedefleri evrenseldir
  - 2.1.4 Uyumdaki başarısızlık çocuk için bir risktir
  - 2.1.5 Çocuklar pasif oyuncular
- 2.2 Kültürel Kuramlar
- 2.3 Özet

KISIM 3 Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesinin, haklarını gerçekleştirilmelerine etkileri

- 3.1 Gelişimsel bir kavram: Çocukların yeteneklerini en üst düzeyde geliştirecek çocuk haklarının gerçekleştirilmesi
  - 3.1.1 Sosyal öğrenme yoluyla yeteneğin geliştirilmesi
  - 3.1.2 Yeterliliğin artırılmasında katılımın rolü
  - 3.1.3 Çocukların yeteneklerinin gelişimini sağlamak amacıyla fırsat yaratılması
  - 3.1.4 Maddi yoksunluğun gelişim üzerine etkisi
  - 3.1.5 Özet
- 3.2 Katılımcı veya özgürlükçü bir anlayış: Çocukların yeteneklerini tanımak ve bunlara saygı duymak
  - 3.2.1 Çocuğun haklarını kullanabilme hakkı
  - 3.2.2 Yaşa bağlı yeteneklerin araştırılması
  - 3.2.3 Yaş temelli yeterlilik değerlendirmelerinin kısıtları
  - 3.2.4 Çocukların kapasitelerini tanıma ve bunlara saygı duyma konusunda yetişkinlerin başarısızlıkları
  - 3.2.5 **Çocukların kendilerini temsil etmesi**
  - 3.2.6 Tüm çocukların yeteneklerine saygı duyulması hakkı
  - 3.2.7 Özet
- 3.3 Korumacı bir anlayış: Çocukları, yeteneklerini aşan deneyimlerden koruma
  - 3.3.1 Sözleşme'deki koruyucu haklar
  - 3.3.2 Koruyucu ve katılımcı ya da özgürlükçü hakların dengelenmesi

3.3.3 Çocukların, kendi korunmalarına katılması

3.3.4 Özet

BÖLÜM 2

Gelişen kapasiteler anlayışının hayata geçirilmesi

Kısım 1 Yasal çerçevenin geliştirilmesi

1.1 Hakların yavaş yavaş elde edilmesi için belirlenmiş ve önceden tanımlanmış yaş sınırları

1.2 Belirlenmiş bütün yaş sınırlarının ortadan kaldırılması

1.3 Daha küçük yaşlarda yeterliliği ispatlama hakkı ile birlikte belirlenmiş yaş sınırları

1.4 Farklı türde haklar arasında ayırım yapan karma bir model

1.5 Yasal çerçevenin belirlenme ilkeleri

Kısım 2 Çocukların yeteneklerini değerlendirme yaklaşımları

Kısım 3 Çocukların Gelişen Yeteneklerine Destek Olunmasına, Saygı Gösterilmesi ve Onların Korunmasına Yönelik Uygun Ortamın Yaratılması

3.1 Ailede

3.2 Okullarda

3.3 Diğer kurumlarda

3.4 Yerel ve ulusal siyasi süreçlerde

ÖNSÖZ

Çocukluğu anlamak, dünya çapında önemli ölçüde değişim göstermektedir. Çocuğun en üst düzeyde gelişimi için neye ihtiyacı olduğu, bu ihtiyaçları en iyi şekilde sağlayabilmek için nasıl bir çevrenin gerektiği, belirli yaşlardaki çocuklar için ne tür bir yapı ve koruma düzeyinin uygun olacağı hakkında herhangi bir evrensel uzlaşıya varabilmek mümkün değildir. Gerçekten de, çocukluğun doğası, çocukların ne zaman yetişkin haline geldikleri veya ana-babaların çocukları için arzu ettikleri hedefler üzerine fikir birliği bulunmamaktadır. Fakat bu farklılığın içerisinde, dünyadaki hemen hemen bütün ülkeler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuklar için evrensel ilkeler ve normatif bir çerçeve meydana getirmiştir. Fakat çocukluk, farklılık göstermeyen bir dönem değildir. Aynı haklara sahipken, 17 yaşındaki bir çocuk, altı aylık bir bebekten son derece farklı ihtiyaçlara ve yeteneklere sahiptir. Bir ülkede on yaşındaki çocuk belki ekonomik ve ailevi sorumluluklardan korunabilmektedir, fakat başka bir ülkede bu tarz sorumluluklar sadece bir kural olarak kabul edilmemekte, ayrıca aile ve çocuk açısından yararlı da bulunabilmektedir. Bu nedenle, hükümetlerin ve temsil ettikleri toplumların, bu kadar çeşitlilik gösteren çocukluk algısı arasında evrensel insan hakları kurallarını nasıl yorumlamaları ve uygulamaları gerektiğine dair bir soru ortaya çıkmaktadır.

Bu sorular, Sözleşme'nin 5.Madde'sinde somutlaşan önemli fakat henüz yeteri kadar tanınmayan bir kavramı - çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi kavramı ve çocuğun kendi haklarını kullanırken bu yeteneklerinin geliştirilmesine uygun olarak rehberlik ve yönlendirme sunma yükümlülüğü – incelenerek ele alınabilir. Bu kavram – çocuklar büyüdükçe ana-babalar ve çocuklar arasındaki değişen ilişkileri tanımlamakta ve insan haklarını gerçekleştirirken yaştan ziyade yetenek üzerine eğilmekte- geniş kapsamlı çıkarımlara sahiptir. Bu kavram ana-babalar tarafından çocuğun sahiplenilmesi konusunda her türlü öngörüye karşı çıkmakta ve devlet için aileler içerisinde çocuklara yeterli koruma sağlanması ve çocukların karar alma sürecine katılımları konusunda yeni bir rol sunmaktadır.

UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi ve Save the Children-İsveç, çocukların gelişmekte olan yeteneklerinin anlaşılmasının hayati önemi olduğunun kabul edilmesi amacıyla bu çalışmayı yaptırmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan diğer ilgi çekici kavramlar, ateşli tartışmalar ortaya koyarken ve araştırma ile analizin önemli bölümünü meydana getirirken;

çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesine ve bunun çocuk haklarının uygulanmasına yarattığı etkilere fazla önem verilmemiştir. Örneğin çocuğun yüksek yararı kavramı, farklı disiplinlerden gelen uzmanların ilgisini daha fazla üzerine çekmiştir. 12. Madde'de çocuğun fikirlerini açıklama ve bu fikirlerin ciddiye alınması hakkı, birçok akademisyen, çocuk hakları savunucuları, hükümet temsilcileri ve profesyoneller tarafından dikkate alınmıştır. Bu konuları anlayabilmek, çocukluğun özünü ciddi bir şekilde ilgilenmeyi gerektirmektedir. Çocukların haklarının en etkin şekilde nasıl gerçekleştirilebileceği ve çocukların bu süreçte oynadıkları rolleri anlamaya yardımcı olmak amacıyla, çocuk psikolojisi, psikoloji, antropoloji, sosyoloji, hukuk ve erken çocuk gelişimi gibi farklı bakış açılarından çocukluk konusunda bilinenleri bir araya getirmek gerekmektedir.

Bu çalışma, çocuğun gelişen yetenekleri kavramını anlayabilmek için önem arz eden üç farklı, fakat birbiriyle ilgili kısımları ortaya koymaktadır. Birinci bölüm, Sözleşme'nin gelişimle ilgili yönünü analiz etmektedir. Çocukların yeteneklerinin en üst düzeye çıkarabilmesi en mümkün ortamlar hakkında var olan kuram ve araştırmalardan neler öğrenebiliriz? Çocuklar için mümkün olan en iyi çevrenin nasıl yaratılacağını anlamaya yardımcı olmak amacıyla öğrenme süreci, yoksulluk, rol oynama ve farklı aile yapılarının etkisi hakkında ne biliyoruz? Ayrıca, kültür, şartlar ve esneklik unsurları bu süreçler üzerine nasıl etki etmektedir? Bu unsurlar, çocukların eğitim, sağlık, oyun, uygun yaşam standardı ve aile hayatı gibi insan haklarının gerçekleştirilmesiyle başarılı olabilmeleri amacıyla uygun ortamların yaratılmasında hükümetlerin sorumlulukları konusunda da bilgi vermelidir.

İkinci bölüm, katılımcı ve özgürleştirici boyutu analiz etmektedir. Çocukların kendi haklarını kullanabilme yetenekleri hakkında ne biliyoruz? Yetkinliğin kazanılması için belirli yaşları tanımlamaya çalışan araştırma, faydalı cevaplar verebiliyor mu? Kültürlerarası çalışmalardan, çocukların yeteneklerinin yaşadıkları dünyaya göre nasıl bir farklılık gösterdiği konusunda ne öğrenebiliriz? Yetenek algısı, yetişkinler ve çocuklarda farklılık göstermekte midir? Bu tür sorular, çocukların haklarını kullanma ve kendisi için aldığı kararlar konusunda sorumluluk alma kapasitesine en iyi şekilde nasıl saygı duyabileceğimize dair bizi düşünmeye itmektedir.

Son bölümde, çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi korumacı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Çocuklar, çocuklukları tanınırken korunma haklarından hangi ölçüde yararlanmaktadır? Kültürel çerçeve, ailenin veya toplumun desteği ve çocukların gelişim sorumlulukları, koruma hakları üzerinde ne tür bir etki yaratmaktadır? Çocuklar kendi korunmaları üzerinde ne tür bir role sahiptirler? Katılımcı ve korumacı haklar, çocuğun yüksek yararının gözetilmesinde nasıl dengede tutulabilir? Ve bütün bu soruların ışığı altında, çocukların haklarını korumak ve haklarına saygı duyulmasını sağlamak adına uygun yasal çerçeveleri nasıl ortaya koyabiliriz? Bu durumun politik çıkarımları nelerdir?

Bu çalışmanın yayınlanması ile bu konular etrafında geniş çaplı bir tartışma yaratmayı amaçladık. Sözleşme tarafından tanınan birçok hak - örneğin bilgi edinme, toplanma özgürlüğü, dini özgürlük, gizlilik ve evlilik yaşı ile tıbbi bakım hakları - için daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. İş ve resmi eğitimin kapasiteyi nasıl desteklediği veya engellediği konusunda daha fazla kültürlerarası araştırma gereklidir. Çocuklar gereksiz riske veya fazla beklentiye sokmadan, kendi haklarını kullanma sorumluluğunu alırken, kapasiteleri geliştirme konusunda daha iyi bir yaklaşım sahibi olmamız gereklidir. Tüm dünyada farklı çocukluklar yaşayan çocuklar için evrensel insan haklarının en etkin şekilde

nasıl gerçekleştirilebileceğini anlama konusunda bu yayın, umut ettiklerimize doğru yapılan yararlı ve düşündürücü bir yolculuk için verilen katkıyı temsil etmektedir.

Marta Santos Pais
Innocenti Araştırma Merkezi Direktörü

ÖZET

Çocukların Yeteneklerinin Geliştirilmesi Kavramını Anlama

İlk kez bir uluslararası insan hakları sözleşmesinde, yani Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocukların "yeteneklerinin geliştirilmesi" kavramı ortaya konmuştur. Sözleşmenin 5. Madde'si, aileler ya da çocuklara bakmakla yükümlü diğer kişiler tarafından sağlanan yönlendirme ve rehberliğin, çocuğun kendi haklarını uygularken kullandığı kapasitesini dikkate alması gerektiğini belirtmektedir.

Bu ilke - uluslararası hukukta yenidir-, çocuğun insan hakları açısından derin etkilere sahiptir. Çocuklar gelişmiş yeteneklere sahip oldukça, onların yönlendirilmeye daha az ihtiyaç duyacağı ve kendi hayatlarını etkileyecek kararlar için sorumluluk almak amacıyla daha büyük kapasitelere ihtiyaç duyacağını ortaya koymaktadır. Sözleşme, farklı çevre ve kültürlerde, çeşitli hayat deneyimleri kazanan çocukların, yetkinliklerini farklı yaşlarda elde ettiklerini ve yetkinlik kazanmanın şartlara göre değişiklik gösterdiğini kabul etmektedir. Ayrıca, şu gerçek de ortaya koymaktadır ki, çocukların yetenekleri kullanılan hakların doğasına göre de değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle, çocuklar farklı konularda ve alanlarda özerk karar alabilmeleri için farklı derecelerde koruma, katılım ve olanağa ihtiyaç duymaktadırlar.

Çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi kavramı, Sözleşme'de yer alan, çocukların kendi hayatlarında etkin bir birey olarak kabul edilmesi, seslerine kulak verilmesi, saygı görmesi ve haklarını uygulamada artan bir özerkliğe sahip olduklarının kabul görmesi ile toyluklarına ve gençliklerine de bağlı olarak korunma hakkından yararlanmaları arasındaki dengenin merkezinde bulunmaktadır. Bu kavram, olağan olarak yetişkinlerle ilişkilendirilen yoğun sorumluluklara erkenden onları maruz bırakmadan, çocukların etkinliklerine saygının temelini meydana getirmektedir. Şunu hatırlamak önemlidir; Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki tüm hakların, çocukların yeteneklerine bakılmaksızın bütün çocukları kapsamı, çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi tarafından etkilenen haklara saygı duymak demek değildir. Burada sorun, hakların uygulanmasında sorumluluğun nerede bulunduğudır.

Ana-babaların ve çocukların haklarını dengelemek

Sözleşme, aile içerisinde çocuğun durumu ile ilgili çok önemli ek bir boyutu ortaya koymaktadır. 5. madde, Devletin, çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana babanın ve çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin haklarına ve sorumluluklarına saygı göstermesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Diğer bir deyişle, ailevi haklar ve sorumluluklar sınırsız değildir. “Uyumlu” kelimesini eklenerek 5. madde, aileler ve diğer bakmakla yükümlü kişilerin kayıtsız şartsız sağladıkları veya sağlayamadıkları her türlü yönlendirme ve desteğin uygun olduğunun varsayılması olasılığını ortadan kaldırmıştır. Benzer olarak, 18. madde “çocukların yüksek yararının, (ailelerin) öncelikli sorumluluğu olmasını” vurgulayarak belli başlı sınırlar içerisinde çocukların yetiştirilmesi ve gelişimini düzenlemiştir.

Bu hükümler çocuk, aile ve devletin üçlü ilişkisinde derin bir öneme sahiptir. Sözleşme, ilk kez uluslararası hukukta, ailelerin çocuğun üzerinde doğrudan sahiplik hakkı olduğu önermesine karşı çıkan devlet ve çocuk arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır.¹ Sözleşme, kendi adına korunmaya hak kazanmış çocuğu, aile içinde hakların öznesi olarak görünür kılmakta ve çocukların yüksek yararının, aileler tarafından her zaman gözetilmeyeceğini kabul ederek, Devlete gerekli olduğu zaman çocuğun haklarını koruması için müdahale etmesine yetki vermektedir. Ana-babaların çocuklara yol gösterme ve onları yönlendirme hakları ve sorumlulukları, ana-babanın çocuğa “sahip” olmalarının bir sonucunda ortaya çıkmamaktadır; bu, çocuk bu hakları kendi adına kullanma yeterliliğine ulaşıncaya kadar ana-babalığın bir görevidir.

Çocuk Gelişimi ve yeteneklerinin geliştirilmesi konusundaki varsayımlar

Geleneksel çocuk gelişimi kuramı beş farklı varsayımla günümüzdeki düşüncüyü etkilemektedir:

- Çocuk gelişimi evrensel bir süreçtir.
- Yetişkinlik kural koyucu bir statüdedir.
- Gelişim hedefleri evrenseldir.
- Gelişim normlarından sapma çocuk için risk oluşturur.
- Çocukluk, çocukların sosyal çevreye katkı sağladığı bir dönem değildir; çocukluk, yetişkinlerin koruması, eğitimi, mantık ve yönlendirmesinden pasif şekilde yararlanan uzun bir bağımlılık dönemidir.

Çocukluk üzerine daha güncel çalışmalar, bu varsayımlara ve çocuğun gelişimini anlamak için bize dayattıkları tek düzeliğe karşı çıkmaktadır. Bu varsayımlar, tartışmaya önemli katkılar sağlarken, çocukluk deneyimlerinin çeşitliliğini ve hangi kültürel şartların bunu etkilediğini göstermekte başarısızlığa uğramaktadırlar.

Çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi kavramına hak-temelli bir yaklaşımı uygulamak

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi üç farklı kavramsal çerçevede anlaşılmalı ve incelenmelidir:

- **Gelişimsel** bir kavram olarak çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi ilk olarak, çocukların gelişiminin, yeterliliğinin ve ortaya çıkan kişisel özerkliğinin boyutunu, Sözleşme’deki hakları gerçekleştirme yoluyla desteklemektir. Bu bağlamda, bu hakların gerçekleştirilebilmesi için Taraf Devletlere yükümlülükler yüklemektedir.
- **Katılımcı ve özgürleştirici** bir kavram olarak, çocukların kapasitelerine saygı duyulması hakkını vurgulamaktadır ve çocukların yeterlilik düzeylerine göre yetişkinlerin hakları

çocuğa devretmesini öngörmektedir. Taraf Devletlere, bu haklara saygı duymaları konusunda yükümlülükler yüklemektedir.

- **Korumacı** bir kavram olarak, çocukların kapasiteleri her an gelişmeye devam ettiği için, korunma düzeyleri azalmasına rağmen, kendilerine zararı olabilecek faaliyetlere katılma veya maruz kalma durumunda hem ailelerin ve hem de Devletin çocukların koruma haklarının olduğu konusunda bilgilendirmektedir. Taraf Devletlere bu hakların korunması konusunda yükümlülükler yüklemektedir.

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi kavramını uygulama

Hukuk kuralları çerçevesinde çocukların yeteneklerinin geliştirilmesine saygı duyma

Toplumlar, çocukların hangi yaşlarda ne tür haklara sahip olduğuna dair yasal çerçeveye ihtiyaç duymaktadırlar. Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun tanımını yapan 1. Madde ile ilgili olarak kendi rehberinde, çocuğun artan özerkliğine ve kademe kademe elde ettiği haklarını kullanma özgürlüğüne saygı duyulması gerektiğini kabul etmektedir. Buna bağlı olarak, hukuk kuralları asgari yasal yaş sınırları hakkında bilgi talep etmektedir. Yaş sınırları ailenin onayı olmadan yasal ve tıbbi danışma, tıbbi tedavi, dernek kurma ve katılma, mahkemede şahitlik yapabilme, idari ve hukuki süreçlere katılabilmek gibi konularda gereklidir. Yaş sınırı ile çocukların gelişim düzeyleri nedeniyle uygunsuz ve zarar verici şekilde çeşitli sorumluluklara, tehlikelere veya deneyimlere maruz kalacak faaliyetlere zorlanmadığına dair kanıt aramaktadır. Başka bir deyişle, Taraf Devletlerin, çocukların henüz “gelişmemiş” yeteneklerini kabul eden korumacı önlemleri yaş sınırı ile ortaya koydukları ileri sürülebilir.

Bununla birlikte çocukların yeterliliklerini sadece yaşa bağlı olarak değil, daha çok deneyim, kültür ve ailevi desteğin düzeyleri ve beklentileriyle kazandıkları gerçeğinin, çocuklar için uygun koruma sağlanırken en etkin yasal çerçevenin belirlenmesi, çocukların karar alma yeteneğine sahip olduğu kararlara katılma haklarına saygı gösterilmesi ve bu kararlar için sorumluluk alınması yönünde çıkarımları vardır. Bu konuda belli yararları ve zararları olan çok sayıda olası model bulunmaktadır:

- Kanun hükümlerinde belirtilmiş ve sabitlenmiş yaş sınırları
- Bütün yaş sınırlarının ortadan kaldırılması, çocuğun herhangi bir kişisel hakkını kullanabileceği yeterlilik düzeyine karar verecek kişisel değerlendirme çerçevesinin belirlenmesi. Ya da hukuk, bir çocuğun haklarını kısıtlamak için yetersiz davranan yetişkinler üzerine ispat yükümlülüğüyle birlikte ehliyet karinesi koyabilir.
- Erken yaşlarda hakkı elde edebilmek için yeterlilik gösterebilen bir çocuğa yetki veren, Yaş sınırlarının da dahil olduğu bir modelin oluşturulması.
- Belli haklar arasında hukuksal farklılık - yetişkinler tarafından istismar veya ihmal edilme riski taşıyan haklar için yaş sınırları koyma – ve diğer haklar açısından ehliyet karinesi koyma

Yetenekleri geliştirmeyi değerlendirme yaklaşımları

Ne tüm kararlar için aynı yeterlilik eşiği gereklidir, ne de yeterliliğin tüm yönleri, karar alma ve sorumluluk türlerinin tamamı ile ilgilidir. Kararın ciddiyetine uygun olarak, değişken ölçekli yeterlilik ile birlikte orantılılık ilkesi uygulanacak bir yaklaşım olacaktır. Alınacak bir kararla ilgili risklerin nispeten az olduğu yerde, önemli yeterlilik düzeyi göstermeyen çocukların da sorumluluk alabilmesi mümkün olmalıdır. Çocuğun dile getirdiği isteklerini reddedebilmek için çocuğun yaptığı seçimleri anlayabilecek yeterlilikte olmadığını ve o seçime bağlı olarak

oluşabilecek risklerin çocuğun yüksek yararına uygun olmadığını çocuğa gösterebilmek önemlidir.

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesinin değerlendirmesini, hakların kullanımında temel olarak ele aldığımızda en önemli zorluklardan biri; yeterliliğin tam bir tanımının yapılamaması ve değerlendirmeyi yapacak yeterli eğitilmiş personelin olmamasıdır. Her ne kadar yeterliliği değerlendirme alanında geliştirilen ölçütler, diğer birçok karar alma alanları için eşit uygunluğa sahip olsa da, yeterlilik değerlendirmesi ile ilgili düşüncelerin çoğu tıbbi onay bağlamında yer almaktadır. Sağlıkla ilgili karar alma için yeterliliğin temel unsurları aşağıdakileri içermektedir:

- **İlgili bilgiyi anlama ve iletme becerisi.** Çocuğun mevcut alternatifleri anlayabilmesi, seçimini belirtebilmesi, endişelerini dile getirebilmesi ve ilgili sorular sorabilmesi gerekmektedir.
- **Düşünme ve belirli bir düzeyde özgürlük içinde seçebilme becerisi.** Çocuk, zorlama ve yönlendirme olmadan kendi seçimini yapabilmeli ve kendisi ile ilgili konularda düşünebilme yeteneğine sahip olabilmelidir.
- **Fayda, risk ve zarar olasılıklarını değerlendirme becerisi.** Çocuk, farklı durumlardaki davranışların sonuçlarını, bu davranışların onu nasıl etkileyeceğini, içerdiği riskleri, kısa ve uzun dönemdeki etkilerini anlayabilme yeteneğine sahip olabilmelidir.
- **Olabildiğince değişmez bir değerler bütünü oluşturma.** Çocuk, bazı temel değerlere, o değerlerden yola çıkarak karar almak için ihtiyaç duymaktadır.

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesini desteklemek, saygı duymak ve korumak için çevresel ortamların yaratılması.

Çocukların haklarını, onların yeteneklerinin geliştirilmesine uygun olarak gerçekleştirmek, ancak Sözleşme'nin bütünsel bir yaklaşımla uygulanması yoluyla başarılabilir. Bu nedenle, sözleşmenin toplumun bütün katmanlarında önemli değişimler talep eden bütün haklar açısından çıkarımları bulunmaktadır. Sözleşme çocukların ihtiyaçları, gelişimi, çocukların korunması ve temsil edilmesi hakkında derinden bağlandığımız bazı varsayımları sorgulayarak, çocuklara karşı uygulanan geleneksel davranışlara kökten bir meydan okumayı temsil etmektedir. Dünyadaki tüm toplumlarda, çocukların yeteneklerini en üst seviyelere çıkarabilmesi ve çocukların katılım potansiyelleri için daha fazla saygı gösterildiği ve aile içerisinde, okulda, kendi sağlık durumları hakkında, mahkemelerde, yerel topluluklarda, yerel ve milli siyasal toplantılarda, kendi hayatları hakkında karar alma sürecinde sorumluluk kazanabilecekleri çevreler yaratma konusunda daha fazla şey yapılabilir. Çocukların katkı sağladığı ve sahip oldukları yeteneklerin kabul edildiği kültürel değişimi desteklemek için hukuk, politika ve uygulama alanlarında eyleme geçilmelidir.

Bu çalışmada ele alınan bütün konular bağlamında, hemen hemen bütün çocuk hakları alanlarının, –inanç ve toplanma özgürlükleri, bilgiye ve medyaya erişim özgürlüğü, cezai sorumluluk ve cinsel reşitlik yaşları, eğitim hakkı ve eğitimin niteliği, çalışma ve aile ilişkilerinin rolü gibi- ileri düzeyde incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, çocukların yeteneklerinin geliştirilmesine uygun bir şekilde korunabileceği ve bir vatandaş, insan, hak sahibi olarak saygı duyulacakları ortamın sağlanması için gerekli kültürel değişimin nasıl geliştirileceğini daha iyi anlayabilmek için tartışma yaratmak ve bu tartışmaya katkıda bulunmaktır.

Dipnot

1 Holmberg, B. and J. Himes, 'Parental Rights and Responsibilities', in *Children's Rights: Turning principle into practice*, Petren, A. and J. Himes, (eds) Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 2000.

GİRİŞ

Doğumundan itibaren bir bebek, olağanüstü bir şekilde hızlı bir büyüme ve gelişim sürecine girmektedir. Çocuklar büyüdükçe iletişimlerini, karar almalarını, muhakeme yapma deneyimlerini, bilgiyi alma ve değerlendirmelerini, öz-yönetimli davranışlarını, kendi başına karar almalarını, artan empati duygusunu ve başkalarının farkında olmalarını ve ileriye görebilmelerini etkileyen şeylerin kazanımlarını ve bilişsel, fiziksel, sosyal, duygusal ve ahlaki kapasitelerini geliştirmektedirler. İnsanlar hayatları boyunca gelişirken, bütün toplumlar, çocukların yeteneklerinin gelişmiş değil, gelişmekte olan olarak algılandığı bir çocukluk dönemini kabul etmektedirler. Yetişkinlik ve çocukluk arasındaki temel farklılık bu yeteneklerin kazanıldığı varsayımında yatmaktadır. Bir yetişkin, - bir toplumun kişiyi yetişkin olarak belirlediği herhangi bir yaşta- kendi eylemlerinin sorumluluğunu almak için tüm bu alanlarda gerekli gelişmiş yeteneklere, yeterliliğinin gerçekliğine bakılmaksızın, yasal olarak sahip olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte çocukluk döneminde, çocukların yetenekleri gelişse de, kendileri için sorumluluk alabilme yeterliliklerinden yoksun oldukları varsayılır. Bu nedenle, çocukların olgunlaşmamış ve savunmasız olarak algılanmalarına bağlı olarak çocuklara sosyal ve yasal koruma sağlanmaktadır.

Bu çalışma üç konuyu, çocukların haklarının, onların gelişen yeteneklerine uygun olarak gerçekleştirilmesine karşı olan sorumluluklarını yetişkinlerin nasıl yerine getireceğini sorarak incelemektedir: Çocukların en üst seviyedeki gelişimi için sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel çevre nasıl sağlanmalı; çocukların karar alma mekanizmasına katılımı nasıl teşvik edilmeli ve yetenekleri için gerekli saygı nasıl teminat altına alınmalı; ve çocukları, yaşları ve “gelişmekte olan” yeteneklerinin bir sonucu olarak anlamsız bir sorumluluk yükünden ve zarardan nasıl korumalıdır.

Çocukların, çeşitli şekillerde elde ettikleri yeteneklerinin boyutunu değerlendirmek oldukça karışık bir süreçtir. Çocukların kapasitelerinin nasıl tanımlandığı, çocuğun karar alma sürecine katılması ve sorumluluğunu yerine getirmesi için hangi kapasite düzeyinin gerekli olduğunun varsayıldığı ve herhangi bir çevrede, hangi risk düzeyinin kabul edilebilir olduğunun varsayıldığı, bu değerlendirmeyi etkilemektedir. Bu soruların kolay ya da değişmez cevapları yoktur. Hangi yaşta olurlarsa olsunlar, çocuklar birbirinden oldukça farklılık gösteren bir gruptur ve bir dizi etmen yeteneklerinin gelişimine ve bu yeteneklerin, kendilerini çevreleyen dünyaca nasıl görüldüğüne ve yorumlandığına etkiye bulunmaktadır. Bir toplum tarafından tehlikeli bulunan bazı davranışlar, diğer toplum tarafından norm olarak kabul edilebilmektedir. Bir kültürde, küçük bir çocuğun sorumluluk üstlenmesinin kapasitesinin üzerinde olduğu varsayılırken, bir diğerinde onun günlük yaşamının bir parçasıdır. Bazı sorumluluk yükleri çocuklar için zararlı olabilirken, diğerleri toplumsal kabullerle yönlendirilebilir.

Çocukların yaşantılarının zorla sınırlandırılması, onları gelişim fırsatlarından yoksun bırakır ve çocukların neleri başarabilecekleri kapasitede olduklarını yetişkinlerin görmesine engel olur. Örneğin toplumsal cinsiyetin, çocukların – özellikle kız çocuklarının – karşılaşmaları muhtemel olan önyargı etkisi ve bunun sonucu olarak kısıtlama yaşamaları gibi önemli bir etkisi vardır. Çocuklara destek verme, onları cesaretlendirme ve yüksek beklentilerle yaklaşma, oğlan ve kız çocuklarının yeteneklerini ve yeterliliklerini elde etmede, tehdit ve cezalandırma yoluyla mümkün olamayacak düzeyde bir başarı sağlanmasına yol açmaktadır. Zihinsel, fiziksel veya duygusal engeli olan çocuklar ise kendi yeteneklerini değişik yollardan ve farklı sonuçlar ile elde etmektedirler.

Hem çocuklara nasıl davranıldığı, hem de çocukların neyi başarmaya karşı yetenekleri olduğu konusunda ön bilgi veren bir gözle yetişkinlerin çocukları görmesine yardımcı olan “çocukluğun” yapılandırılması, her toplumda farklı farklı tanımlanmasına rağmen bütün toplumlarda bulunmaktadır. Var olan eğilim, çocukların çocuk olarak ne sunduklarına değer biçmekten çok, çocukların yeterliliklerini bir dizi yetişkin standardına göre yargılamak ve onları eksik bulmaktır. Bu tarz varsayımlar; yetişkinlerin, çocukların yaptığı şeyleri görme veya değerlendirme konusundaki kapasitesini veya istekliliğini engelleyen ve çocukların yeteneklerini kazanma fırsatlarını kısıtlayan bir filtre görevi yapmaktadır. Çocukların yeteneklerinin inkarı ve görmezden gelinmesi, daha sonra bu varsayımların desteklenmesine neden olmaktadır. Yetersizlikleri konusundaki varsayımlara rağmen, dünya çapındaki çoğu erkek ve kız çocuğu, güvenlik ve gelişimleri riske atılarak, kapasitelerinin üzerinde ağır sorumluluklar yüklenmişlerdir. Bir yandan kendilerine zararlı olabilecek etkinliklere katılmaları istenirken diğer yandan da çocuk olmalarından dolayı bu deneyimleri üzerinde kontrolleri olması için hiçbir şekilde pazarlık edememektedirler. Bu durumda iki kez korunmasız olmaktadırlar.

Çocuklar, kendi gelişimlerinin abartıldığı veya bu gelişimlerine değer verilmediği genel bir dizi varsayımla sınıflandırılmamalıdır ve sınıflandırılmazlar. Şu açıktır ki, küçük çocuklar büyük çocuklarla veya yetişkinlerle aynı kapasitelere sahip değildir. Dil öğrenme, çocuğun erken yaşlarından itibaren hızla gelişir. Çocuklar arasındaki bilgi ve deneyim eksikliği ise onları yetişkinlere sağlanan korumadan daha yüksek düzeyde korunmaya hak kazandırmaktadır. Hangi yaşta olurlarsa olsunlar, çocukların, yeteneklerine saygı gösterilmesi hakkı vardır. Bunu yapmamak, onlara bir birey olarak saygı duymayı ve itibar etmeyi reddetmek demektir. Benzer bir şekilde, çeşitli ırksal gruplar, kadınlar, özürü olan insanlar veya yaşlı insanlar hakkındaki farklı olmayan varsayımlar, küçültücü ve saygısız olmakta ve ayrımcı davranışların sürmesine neden olmaktadır.

Çocukların haklarına saygı duymak için söz verme, çocukluğu daha az önemli bir toplumsal konum olarak kabul eden önyargıların kökten bir şekilde gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların kendi haklarını uygulamaları ve düşüncelerinin ciddiye alınması hakkı için yeteneklerinin geliştirilmesini kabul ederek, böylesi çocukluk yapılandırmalarına karşı açıkça meydan okumaktadır. Çözümler kesin olmaktan uzaktır. Çocukların daha az veya daha çok korumaya ya da sorumluluk üstlenmek için fırsatlara ihtiyaç duydukları belirli yaşları tanımlamak mümkün değildir. Ayrıca, yaşamlarının farklı yönlerinde çeşitlilik gösteren yeteneklerini düzenleyebilmek amacıyla yeterli düzeyde esnek yasal ve sosyal çerçevelerin oluşturulması da mümkün değildir. İlki, çocukların yeteneklerinin nasıl geliştiği hakkındaki gerçekliği hiçe saymaktadır. İkincisi ise çocukların sömürülmesi ve istismar edilmesi riskini taşımaktadır.

Bununla birlikte, çocukları dinlemeye başlamak, onların neye yönelik kapasiteleri olduğunu kabul etmek ve buna saygı duymak ve çocukların çok iyi geliştiği bir çevrenin nasıl yaratılacağı hakkında bulgulardan bir şeyler öğrenmek mümkündür. Ayrıca çocukları, kendi gelişim ve korunmalarında katılımcı kılmak da mümkündür. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler tarafından insan hakları temelli bir yaklaşımla program ve faaliyetlere rehberlik edebilmek amacıyla geliştirilen, “ Programlar, hak sahiplerinin haklarını talep etme yeteneklerini ve yükümlülük sahiplerinin kendi yükümlülüklerini yerine getirme yeteneklerini değerlendirir. Daha sonra bu kapasiteleri oluşturmak için stratejiler geliştirir.” şartını temel şart olarak ileri süren Ortak Anlayış Bildirisi’nde özetlenmiştir.² Bu şart aynı şekilde çocuklar için de uygundur. Bu yüzden, Bildiri’nin ek vurgusu, insanları kendi gelişimlerinde en önemli aktör olarak kabul etme zorunluluğundadır.

Birçok farklı disiplin, çocukların yeteneklerini nasıl geliştirdiklerine dair anlayışımıza katkı yapmaktadır. Gelişim psikologları çocukların nasıl, neden ve ne zaman geliştiğine dair uzun araştırmalar yapmışlardır. Antropologlar ise, kültürler arasındaki farklılıkların çocukluk dönemini ve buna bağlı olarak çocuklara yönelik davranış biçimlerini nasıl etkilediğine dair anlayışımıza katkıda bulunmuşlardır. Avukatlar ve sağlık çalışanları, çocuğun karar almada ne zaman sorumluluk sahibi olabileceğine karar verebilmek amacıyla çocuğun yeterliliğini tanımlayacak metotlar ile uğraşmaktadırlar. Sosyologlar, çocukluk kavramını incelemeye başlamış ve biyolojik olmaktan çok sosyal olarak oluştuğunu incelemişlerdir. Bu çalışma, gelişen yetenekler kavramını, çocukların kendi haklarını kullanmaları için uygularken ortaya çıkan bazı zorlukları araştırmak amacıyla farklı disiplinlerdeki uzmanlıklardan yararlanmaya

çalışmaktadır. Bu çalışmayı umarız ki, uygulayıcılar, akademisyenler, karar alıcılar, politikacılar ve çocukların hakları savunucuları yarar görerek kullanabilirler.

Belki de en önemli sorun, gelişen yeteneklerine uygun olarak, çocukların haklarına saygı duyma ve koruma sorumluluklarını yetişkinlerin nasıl yerine getirebileceği hakkında ana-babalar ve çocuklar arasında daha iyi bir diyalog kurmaktır. Bu çalışmanın, çocuklar ile çocukluk anlayışının ve hakların kullanılmasında yetişkin ile çocuklar arasındaki dengenin artması amacıyla tartışma yaratması ve tartışmaya ön ayak olması beklenmektedir. Çocukların da bu tartışmanın bir parçası olması gerekmektedir. Gelişen yetenekler kavramını anlamak ve daha sonra bu kavramı çocukların haklarının çıkarımlarına uygulamak, aile hukukunda, çocuk hukukunda, inanç özgürlüğünde, cinsel reşitlikte, eğitimde, çalışmada, katılım ve bilgiye erişimde çıkarımları olan karmaşık bir süreçtir.

Bu çalışma, bu konuların bazılarını dikkati çekmektedir fakat bunların hepsi ileri düzeyde bir araştırma yapılması gereken konulardır. Yayını takiben yapılacak bir dizi bölgesel çalıştay, farklı disiplinlerden farklı uzmanları ve çocukları, kritik konuları ve sonraki adımları araştırmaları için bir araya getirecektir. Gelecek tartışmalarının temelini oluşturabilecek bazı sorular aşağıdakileri içermektedir:

- Uygun düzeyde korunma sağlanırken, aynı zamanda çocukların kendi haklarını kullanabilmeleri amacıyla kapasitelerine saygı duyulmasını desteklemek için en etkin stratejiler nelerdir?
- Devlet, gelişen yeteneklerine uygun olarak çocukların haklarına saygı duyulmasını sağlamak için, ne aileden mümkün olmayacak isteklerde bulunacak ne de aileye yetersiz düzeyde özerklik sağlayacak şekilde, aile hayatına nereye kadar müdahale edebilir?
- Çocukların yeteneklerini değerlendirmek için gerekli ölçütler nelerdir ve risk düzeyleri, çocukların haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan yetenekleri nereye kadar etkilemelidir?
- Çocukları aşırı ya da az düzeyde korumanın karşılaştırmalı risklerini dengelemek için hangi ilkeler uygulanabilir?
- Önceden belirlenmiş yaş sınırları, çocukları zarar ve sömürüye karşı koruyabilmek için hangi düzeye kadar en etkili mekanizma olabilir?
- Hakları sınırlayan yasal yaş sınırlarını, çocukların yeterlilik düzeylerine bakmadan dayatma, koruma sağlamak için haklı bir gerekçe midir?
- Batılı ve gelişen ülkelerdeki çocuklar arasında geniş ölçüde farklılık gösteren yeteneklerin, yasa ve politika üzerindeki etkileri nelerdir?
- Çocuklar, kendi korunmalarını sağlamak için sınırların ve stratejilerin belirlenmesine nereye kadar dahil olabilirler?
- Çocukların, yeteneklerini nasıl edindikleri üzerine yapılan güncel araştırmaların, çocukların çalışmaması gerektiğine dair yaygın görüşe etkisi nedir?
- Okul ortamı çocukların katılım değerlerinin gelişmesine dair açıklığı nasıl içine alır?
- Bir yandan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde somutlaşan evrensel kurallara saygı sağlanırken, kültürel çeşitliliğe saygı ve çocuk gelişimindeki şartlar arasındaki uygun sınırlar nasıl konulabilir?
- Ne dereceye kadar çocukların gelişen yeteneklerine saygısızlık, bir ayrımcılık şekli olarak anlaşılabilir? Bu konuya ilgi çekmek için yararlı bir çerçeve midir?

Dipnot

2- BM reformu bağlamında insan hakları temelli bir Kurum İçi Çalıştayında geliştirildi, 3-5 Mayıs, *Dünya Çocuklarının Devleti 2004* 'te ifade edildi, UNICEF, New York

Birinci Bölüm

YETENEKLERİN GELİŞTİRİLMESİ
KAVRAMINI ANLAMAK

1. BÖLÜM

ÇOCUĞUN YETENEKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ KAVRAMI

5. Madde

Taraf Devletler, bu Sözleşme'nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda **çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak**, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.

1.1 İnsan Hakları Hukuku içerisinde kavramın ortaya çıkışı

Çocuk Hakları Sözleşmesi, ilk defa bir uluslararası insan hakları antlaşmasında, çocuğun “yeteneklerinin geliştirilmesi” kavramını ortaya koymaktadır. Sözleşmenin 5. Maddesi, yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın ya da çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin, onun adına haklarını kullanırken, çocuğun yeteneklerini göz önünde bulundurması gerektiğini belirtmektedir. Çocuğun insan hakları açısından bu ilkenin derin etkileri bulunmaktadır. Bu ilke, çocukların gelişmiş yeterliliklere sahip oldukça yönlendirmeye daha az ihtiyaç duyacakları ve yaşamlarını etkileyen kararları almak için daha fazla yeteneğe ihtiyaçları olacağı kabul ederek, uluslararası hukukta yeni bir yorumlama ilkesi olarak tanımlanmaktadır.³ Sözleşme, çeşitli hayat deneyimleriyle karşılaşan, farklı çevre ve kültürlerde yaşayan çocukların yeterliliklerini farklı yaşlarda elde ettiklerini ve yeterlilik kazanımlarının şartlara bağlı olarak çeşitlilik gösterdiğini kabul etmektedir. Ayrıca şu da bir gerçektir ki, çocukların yetenekleri, kullandıkları hakların doğasına göre de çeşitlilik göstermektedir. Çocuklar, bu sebeple, farklı konularda ve karar-almanın farklı alanlarında çeşitli düzeylerde koruma, katılım ve özerklik imkanına ihtiyaç duymaktadırlar.

Çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi kavramı, Sözleşmede yer alan, çocukların kendi hayatlarında etkin bir birey olarak kabul edilmesi, seslerine kulak verilmesi, saygı görmesi ve

haklarını uygulamada artan bir özerkliğe sahip olduklarının kabul görmesi ile yetersizliklerine ve yaşlarına da bağlı olarak korunma hakkından yararlanmaları arasındaki dengenin merkezinde bulunmaktadır. Sözleşme, çocukların genellikle yetişkinlerle özdeşleştirilen sorumluluklara erken maruz bırakılmadan, uygun bir saygının sağlanması konusunda bir çerçeve ortaya koymaktadır.

1.2 Yeteneğin geliştirilmesi, katılım ve özerklik ilkesi

Sözleşmenin 5. Maddesinde yer alan yeteneklerin geliştirilmesi kavramı ile 12. Maddesinde yer alan katılım kavramı arasındaki iç içe geçmiş ilişkiyi incelemek önemlidir. 12. Madde Taraf Devletler'in, "görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını, bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanıdıklarını" beyan etmektedir. Bu ilkenin uygulanabilmesi için son on yılda araştırmaya ve anlamaya yönelik büyük bir ilgi gösterilmiştir. Gerçekten de, Çocuk Hakları Komitesi, 12. Maddeyi Sözleşmenin temelinde yatan ilkelere biri olarak tanımlarken, yetişkinlerin koruyucu bakımı altındaki çocukları edilgen alıcılar olarak gören geleneksel yaklaşımda kökten bir değişim talep etmektedir.⁴ Bu yaklaşım yerine, çocukları kendi hayatlarını etkileyen kararları almada etkin bir temsilci olarak tanımak gerektiğini savunmaktadır.

Kendi düşüncelerini ifade etme becerisi olan bütün çocuklar bu şekilde davranılmayı ve ciddiye alınmayı hak eder. 12. Madde ifade hakkını resmi dil ile sınırlamamaktadır. Düşünceler birçok yoldan örneğin, duygular, çizimler, boyamalar, şarkı söyleme, drama yoluyla ifade edilebilir. Çok küçük çocuklar, hatta bebekler, derin öğrenme gücüne sahip çocuklar bile, kendi düşüncelerini ifade edebilirler. Çocuğun fikirlerine ne kadar ağırlık verilmesi gerektiğinin belirlenmesinde ise daha yüksek bir yeterlilik eşiği gereklidir. Burada, 12. Madde, açık bir şekilde çocuğun yaşı büyüdükçe ve yetenekleri geliştikçe, düşüncelerinin daha ciddi biçimde dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.

Karar alma sürecinde dört farklı katılım düzeyi tanımlanmıştır:⁵

- Bilgilendirilmek
- Şekillenmiş bir düşünceyi ifade etmek
- Bu düşüncenin dikkate alınması
- Asli veya katılımcı karar alıcı olmak

12. Maddede düşüncelerini ifade edebilme yeteneğine sahip olan bütün çocukların, bu ilk üç düzeyde hakkı olduğu belirtilmektedir. Her ne kadar bilgi edinme hakkı ile ilgili doğrudan bir koşul bulunmasa da, bilgi edinmenin, "düşünceleri özgürce ..... ifade etme hakkının ..... güvence altına alınması" yükümlüğünün gerekli bir parçası olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu, hakları dördüncü düzeye kadar genişletmemektedir. 12. Madde, çocuğun kendini etkileyen her türlü konuda bir **katılım sürecine** dahil olmasını değerlendirmektedir, fakat yetişkinlerin sonuç için sorumluluğu devam etmektedir. Sonuç, yetişkinler tarafından belirlenecek, fakat çocuğun düşünceleri tarafından şekillendirilip, etkilenecektir.

5. Madde ise, çocukların yeteneklerinin geliştirilmesiyle uyumlu olarak çocuğa tanınan hakların kullanılmasında, ana- babaların veya çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin yol gösterme ve yönlendirme rolleri üzerinde daha fazla durmaktadır. Bir başka deyişle, bu madde karar alma sorumluluğunun, çocuğun yeterliliği ve isteği olduğu sürece, sorumlu

yetişkinden çocuklara aktarıldığını içermektedir. 5. Madde, kapasitelerin derecelerinin belirlenmesinde yaştan, bir etken olarak bahsetmemektedir, dolayısıyla, gerekli becerilerin, bilginin ve anlayışın bu hakların kullanımında çok önemli olduğunu kabul etmektedir.

Haklarının kullanımının çocuklara aktarıldığı bu süreç, onların gelişmekte olan özerkliklerinin de tanınmasını içermektedir. Özerklik kavramı, demokratik geleneklerin temelidir ve bu gelenekler içerisinde yüksek değere sahiptir ve devlet tarafından kişisel özgürlükleri koruyan bu sivil ve siyasi haklar içerisinde kutsal bir yere konmuştur. Bu kavram, kişilerin kişisel ve fiziksel bütünlüğünü ve kendi seçimlerini yapabilmeleri için insanlara saygı duymayı, kendi düşüncelerini ifade edebilme ve kendi hayatları için sorumluluk alabilme hakları üzerinde duran bu kanunların merkezini oluşturmaktadır.⁶ Fakat özerkliğin kabul edilmesi, bireylerin, bilgili ve akılcı seçimler yapma ve karar verme yeterlilikleri olduğu varsayımına dayandırılmıştır.⁷ Bu tarz varsayımlar, genellikle, çocukları içerisine almamaktadır. Bunun yerine, ya aileler, sorumlulukları çocuklara devredebileceklerine kanaat getirene kadar ya da önceden kanunlarla belirtilmiş yaş sınırlarına gelene kadar, çocukları adına karar alabilmek için yetkili kılınırlar. Sözleşmenin 5. Maddesi, çocukların yetersizliği varsayımını tersine çevirmez, fakat Taraf Devletlere, çocukların yeteneklerine saygı gösterilmesini sağlama görevini yüklemektedir. Bu sayede, özerklik ilkesinin çocuklara daha fazla genişletilebilmesi için daha fazla ihtimal sunarken, aynı zamanda çocukları istismar, zarar ve suiistimalden uzak tutabilmek için gerekli korumacı çerçeveyi de sağlamaya devam etmektedir.

Özerkliğin kullanımı, yetenek, istek ve fırsata gerek duymaktadır. Kendisi için sorumluluk alma isteği ile ilgili olarak, çocuklar kendilerini yeterli görmüyorlarsa ya da bunu yapmak istemiyorlarsa, kesinlikle karar almaları için zorlanmamalıdır. Gerçekten de, çocukluğun haklarından biri de, çocukların kendilerine uygun olmayan düzeyde bir sorumluluğu yüklenemeyecek olmasıdır. Bununla birlikte birçok çocuk, günlük yaşamlarında daha fazla özerklik kullanmak isterler; bununla birlikte yeterliliğe sahip olmadıkları savı, yeterliliği elde etme fırsatlarından yoksun kalmalarına neden olmaktadır. 12. Madde ile bağlantılı olarak 5. Madde, çocukların kendi yetenekleri ve isteklerine uygun olarak, ailelerinin ve topluluklarının bağlamının yanı sıra, kendileri için kararlar almalarının kabul edildiğine, desteklendiğine ve teşvik edildiğine vurgu yapmaktadır.

İnsan hakları söylemindeki özerklik vurgusu, kültürel vurgunun bireysellikten çok karşılıklılık, ortak yaşam ve birbirine bağımlılık üzerine odaklandığı Batılı olmayan birçok ülkede ilgi çekmiştir. Bununla birlikte hakların bireysel kullanımının, diğerlerinin eşit hakları ile ilgili olarak üstlenilmesi gerektiğinin kabulü insan hakları hukukunda bulunmaktadır. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 29. Madde'si şöyle demektedir: "Her kişinin, kişiliğinin özgürce ve tam olarak gelişmesi ancak bir topluluk içinde mümkündür ve kişinin bu topluluğa karşı görevleri vardır". Burada, "ancak" kelimesinin önemi; kişilerin izole edilmiş varlıklar olmadıklarının, eğer içlerindeki gerçek insanlığı ortaya çıkaracaklarsa sorumluluk içinde davranmaları gerektiği toplumlar içerisinde yaşadıklarının kabul edilmesidir. Gerwith tarafından örneklendirilen bu bakış açısı şunu savunur: "İnsan hakları kavramı karşılıklı ve eşitlikçi bir evrenselliği gerektirmektedir: Her insan, diğerleri tarafından kendi haklarına saygı duyulurken, diğerlerinin haklarına da saygı duymalıdır; yani hakların faydalarının ve görevlerin yükünün karşılıklı paylaşımı olmalıdır. İnsan haklarının gerektirdiği karşılığın etkin kabulü ile topluluk, toplum haline gelmektedir. Böylece haklar ve topluluk arasındaki arasında anti tez kurulmaktadır".⁹ Bu şekilde bakıldığında, insan hakları, karşılıklılık ve dayanışma prensiplerine karşı durmak yerine onları onaylamaktadır. Bu hem yetişkinler hem de çocuklar

için doğrudur. Çocuklar, haklarını uygulama yetenekleri için daha fazla saygı görürlerken, başkalarının haklarını kullanmalarına da aynı derecede saygı duymalıdır.

Çocukların haklarının gerçekleştirilmesinin, hakkı kullanma yeteneğine veya herhangi bir yaşın kazanımlarına bağlı olmadığı üzerinde durmak önemlidir. Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan bütün haklar, tüm çocukları kapsamaktadır. Mesele, çocukların bu hakları kendi başlarına ne kadar kullanabilecekleri ve hangi sorumlulukların ana babaları ya da bakmakla yükümlü diğer kişiler tarafından çocukların adına üstlenileceği ve hakların devredilmesi sürecinin nasıl etkilerde bulunacağıdır.

1.3 Çocuğun ve Ailenin Haklarını Dengelemek

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi kavramının etkilerini aile bağlamında anlayabilmek için, Sözleşme'nin üç önemli önerme tarafından desteklendiğinin fark edilmesi gerekmektedir:

- Birinci olarak, çocuklar hakların öznesidir. Bu hakları koruyabilmek ve geliştirebilmek için, aileler çocuklarına saygı duyarak, çocukları için bu hakların ve sorumlulukların yüklenicileri olarak kabul edilir.
- İkinci olarak, çocukların yetenekleri geliştikçe, ailevi haklar yavaş yavaş çocuğa devredilir ve çocuk kendi adına bu hakları kullanmaya hak kazanır.
- Üçüncü olarak, haklar çocuğa atfedildiği için, bu haklar çocuk her nerede olursa olsun var olmaktadır; evde, okulda, bütün kurumlarda ve kamusal alanda bu haklar eşit şekilde uygulanmaktadır. Bu doğrultuda, Devlet evrensel ve tutarlı bir şekilde bu hakların gerçekleştirilebilmesini desteklemek için gerekli yasal ve politik çerçevenin oluşturulmasında kilit rol oynamaktadır. Ayrıca, ailenin ve çocuğa bakmakla yükümlü diğer yetişkinlerin hak istismarlarından çocuğu koruyabilmek için Devlet'in gerekli olan yerlerde müdahalede bulunma yükümlülüğü vardır. Çoğu ana baba, çocuklarının yüksek yararını sağlamak amacıyla hareket etseler ve onların haklarını korumaya çalışsalar da, bu her zaman böyle olmamaktadır. Bu yüzden, bu haklar aileleri tarafından ihlal edildiği takdirde çocukların veya Devletin, onların adına bu hakları zorla gerçekleştirmeleri için kanunlar ve mahkemelere başvurma yoluyla bazı mekanizmaların var olması gereklidir.

Aile özerkliğine saygı ilkesi, uluslararası hukukta yer almaktadır. Uluslararası Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 17. Maddesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesi'nde ve İnsan Hakları Afrika Sözleşmesi'nin 11. Maddesi'nde belirtilmektedir. Uluslararası Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşme'sinin 24. Maddesindeki çocuğu korumak ile ilgili Genel Yorum'unda, İnsan Hakları Komitesi, "Gerekli korumanın sağlanması sorumluluğu aileler, toplum ve devlet üzerine düşmektedir. Sözleşmede sorumluluğun ne kadarının kime bölüştürüldüğü belirtilmese de, sözleşmede tanındığı üzere, çocuğun kişiliğinin ahenkli gelişimini ve haklarından yararlanmasını desteklemek için şartların yaratılması sorumluluğu öncelikle ailenindir; geniş bir şekilde yorumlandığında ilgili Taraf Devlet'in toplumunda aileyi oluşturan herkesi kapsamaktadır."¹⁰ demektedir. Bir başka deyişle, uluslararası hukukta, çocuklar ailelerinin öncelikli yetki alanındadırlar; Devlet'in müdahale hakkı, yalnızca ailenin, çocuğun temel haklarını koruyamaması halinde devreye girer. Ailenin bu özel hale getirilmesi, çocukların hak sahipleri olarak geniş biçimde görünmez kalmasına izin vermektedir.¹¹

Ailelerin çocukları için öncelikli olarak sorumlu oldukları tekrar kabul edilmekte ve gerçekten de bu, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temelinde yatan felsefe olarak yer almaktadır. Önsözünde, aileyi "toplumun temel grubu ve toplumun tüm üyelerinin özellikle çocukların büyümesi ve refahı için doğal bir çevre" olarak desteklemektedir. Maddelerin bir kısmı ana babaların hakları ve sorumlulukları üzerinde durmakta ve devletin aile hayatına müdahalesine kesin sınırlar koymaktadır. 18. madde, çocukların yetiştirilmesinde ve gelişiminde öncelikli sorumluluğun ailelere ait olduğu belirtmektedir. 9. madde, kendi istekleri dışında çocukları ailelerinden ayırmak için Devlet'in gücüne katı sınırlamalar getirirken, 10. madde, ailenin yeniden bir araya getirilmesiyle ilgili Devlet'in yükümlülüklerini ortaya koymuştur. 5. madde ise, Taraf Devletlerin, ailelerin çocuklarına yol gösterme ve onları yönlendirebilme hakları ve sorumluluklarına saygı duymaları gerektiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla, aile özerkliği ilkesine saygı göstermede, Çocuk Hakları Sözleşmesi diğer insan hakları sözleşmeleri ile uyumludur.

Bununla beraber, Sözleşme ayrıca aile içerisindeki çocuğun statüsüne çok önemli ek bir boyut katmaktadır. Çalışma Grubu tartışmalarının taslak aşaması süresince, aile hayatına en az müdahaleyi savunan geleneksel yaklaşımın çocuğu aile bireylerinin istismarına karşı korumasız hale getirdiği gerçeğini ele almışlardır¹². Yukarıda bahsi geçen maddeler, devletin keyfi müdahalesine karşı, aileleri korumanın önemini kabul etmeye devam ederken, Çalışma Grubu ayrıca devletin, çocuk üzerindeki bütün kontrolü aileye vermeye izin vermemesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır: Ailenin korunması, çocuğun aile içinde korunması ile eşit olarak dengelenmelidir.¹³

Dolayısıyla, 5. maddenin ana babaların sorumluluklarını ele alan son paragrafı, Devletin, "çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa haklarını kullanmada yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda" ana-babanın ve çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin hak ve sorumluluklarına saygı duyması gerektiği temel kavramını içermektedir. Alston'a göre, bu cümlelerin dahil edilmesi, çocukların hakları ve ana babaların bağlantılı hakları arasındaki hassas dengeyi yansıtmaktadır.¹⁴ Ana babaların hakları ve sorumlulukları sınırsız değildir. "Uyumlu" kelimesinin eklenmesi ile 5. madde ailelerin ve bakmakla yükümlü diğer kişilerin, uygun olduğuna inandıkları herhangi bir yol gösterme ve yönlendirme sağlamakta kayıtsız şartsız yetkileri olduğu imasını ortadan kaldırmaktadır. Çocukların haklarına saygıyı desteklemeye yönlendirilmeli ve aileler çocukların bu hakları uygulama yeterliliklerinin derecesine saygı göstermelidirler. Benzer olarak, 18. madde çocukların yetiştirilmesine ve gelişmesine kesin sınırlar ortaya koyarken, "çocukların yüksek yararının gözetilmesinin, ailelerin temel endişesi olacağı" altı çizilmektedir.

Sözleşme, ana babanın, çocuğun sahibi olduğu iddiasına karşı çıkan devlet ve çocuk arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır.¹⁵ Sözleşme ailenin içerisinde çocuğu, hakların sahibi olarak görünür kılarken, kendi adına korunması hakkına sahip hale getirmiştir. Ailenin gizliliği artık çok kutsal olarak kabul edilmemektedir: Çocukların yüksek yararının her zaman aileninkiyle aynı olmadığını ve her zaman aile tarafından korunmayacağını kabul edilmesiyle, Devlet çocukların haklarını koruyabilmek için müdahale hakkıyla yetkilendirilmiştir. Ailelerin çocuklara yol gösterme ve yönlendirme sağlaması hak ve sorumluluğu, çocuğa "sahip" olmalarının bir sonucu değil, çocuk kendi haklarını uygulayabilme yeterliliğine sahip olana dek ana babalığın bir işlevdir.

Geleneksel olarak çocuklar ve aileler arasındaki özel meseleler olarak görünen şeylere Devletin müdahale etme rolü, çok hassas bir konudur. Gerçekten de, bazı çevrelerden Sözleşmeyle ilgili sürekli bir eleştiri yükselmektedir; bu eleştiriye göre sözleşme, ailelerin otoritesini çocukları korumak için zayıflatmakta ve onları çocukların haklarına saygı duyulduğunu gözlemlemesi istenen, çocuklara bakmakla yükümlü kişiler konumuna getirmektedir.¹⁶ Sözleşme'nin çocukların gelişen özerkliğini tanıyarak, çocukları ailelerinin bir düşmanı hale getirdiği tartışılmaktadır.¹⁷ Çocukların hak sahipleri olarak tanınmasının, bireysellik geleneğiyle birlikte Batı felsefesinden ileri geldiği ve bunun da bazı kültürlerde, örneğin, ailenin önceliğini vurgulayan Güney Asya'da garip karşılandığına dair endişeler yükselmektedir. Ancak ilginç bir şekilde, Hint hükümeti, çocuk, aile ve devlet açısından Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kavramsal çerçevesinin kendi anayasası ve diğer kanunları ile uyumlu olduğu görüşündedir.¹⁸ Hindistan'ın yüzyıllar süren sömürge yönetimi sürecinde değişmiş ve Sözleşme'de yer alan aile kavramının kabul edilmesi durumunda yeniden düzenlenebilecek olan yerel geleneklerine daha yakın olan görüşlerin, anayasanın felsefesine eklenebileceğini öneren bir analizden yararlanılmaktadır.¹⁹

Çocukların haklarına saygı duymanın aileyi zayıflatacağı savları, Sözleşme'nin amaçlarını kökünden yanlış anlamaktır. *İnsan Haklarını Raporlama El Kitabı*'nda, "ailelerin, çocukların yeteneklerine geliştirebilsinler diye giderek artan bir şekilde farklı karar süreçlerine müdahale ettiği, onları bilgilendiren özgür bir toplumda, sorumlu bir hayata sahip olabilmeleri için onları hazırladığı, onlara kendi düşüncelerini özgürce sunma hakkını tanıyarak ve bu düşüncelere hak ettikleri ağırlığı yükleyerek, yol gösterdiği ve yönlendirdiği" ileri sürülmektedir. Çocukların fikirleri, her zaman uygun bulunmasa da, böylece dikkate alınacak ve alınan farklı bir kararın nedenlerini anlama imkanı çocuklara verilecektir.²⁰ Başka bir deyişle, ana babalar çocuk kendi haklarını kullanmak için tüm sorumluluğunu kısmen üstlenebileceği zamana kadar sağlarken, yol gösterme ve yönlendirmeyi, çocuğun gelişiminde hayati bir rol oynamaktadırlar.

Ailenin ve çocuklara bakmakla yükümlü asıl kişinin görevi, bu yüzden çocukların yüksek yararındaki bu dengeye yön vermek ve bu dengeyi yönetmektir. "Ailenin Rolü" üzerine yapılan Genel Tartışma gününde Çocuk Hakları Komitesi, çocukların kişisel haklarının gerçekleştirilmesinde ailenin önemi üzerinde durmuştur: "Geleneksel olarak çocuk, bağımlı, görünmez ve edilgen bir aile üyesi olarak görülmektedir. Ancak son zamanlarda "görünür" hale gelmişlerdir ve dahası, onların kendi seslerini duyurmalarına ve kendilerine saygı duyulmasına alan açan hareket büyümektedir. Diyalog, müzakere ve katılım çocuklar için ortak bir hareket olarak öne çıkmaktadır.²¹ Çocukların bağımsız karar alma yeteneklerinin değerlendirilmesiyle, ailelerin görüşleri ile uyuşmadığı zaman çatışma potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, çocukların dinlendiği, saygı duyulduğu, güvenildiği ve yetenek gösterdikçe artan düzeyde sorumluluk almalarının desteklendiği aile ortamlarında çatışmanın ortaya çıkması daha az olasıdır.

1.4 Yeteneklerin geliştirilmesinin Çocuk Hakları Komitesi yorumu

Çocuk Hakları Komitesi sürekli olarak 5., 12. ve 16. maddeler uyarınca, çocuğun hakların sahibi olarak tanınmasının önemini ve ayrıca hakların gerçekleştirilmesinin, çocukların

yeteneklerinin geliştirilmesinin en üst düzeyde gelişimi için esas olduğunu vurgulamaktadır. Taraf Devletler için hazırlanan raporlardaki ana hatlarda Komite, çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesiyle uyumlu olarak çocuğa nasıl bir yol gösterme ve yönlendirme sağlandığı hakkında bilgi talep etmektedir. Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi hakkındaki bilginin, ana babalara ve çocuktan sorumlu diğer kişilere nasıl iletildiği ile ilgili bilgi talep etmektedir.²² Komite tarafından ana hatlarda çocuğu tanımlayan 1. madde ile ilgili olan bilginin çoğu, çocuğun artan özerkliğinin tanınmasına ve buna uygun olarak haklarını bağımsız bir şekilde kullanma hakkının elde edilmesine saygı duyulması ihtiyacına odaklanmaktadır. Bu bakımdan komite, asgari yasal yaş grupları ile ilgili örneğin, aile onayı olmadan yasal ve tıbbi danışmanlık, dernek kurma ve derneklere üye olma, mahkeme de tanıklık etme ve idari ve adli süreçlere katılma yaşları gibi bilgi talep etmektedir.

Bunun tersine, Taraf Devletlerden, çocukların yaşlarına uygun olmayan veya zarar verici şekilde onları sorumluluk, risk ve deneyim altında bırakan faaliyetlere katılmaya zorlanmadıklarına dair kanıt talep eder. Başka bir deyişle, Taraf Devletlerden çocukların yeteneklerinin henüz daha “gelişmemiş” olduğunu tanıyan korumacı önlemler almasının beklendiği ileri sürülebilir. Dolayısıyla, Komite devletlerin yasal yaş sınırları yardımıyla ve cezai sorumluluk, zorunlu askerlik ve askere gönüllü katılım, çatışmalara girme, cinsel reşitlik ve minimum çalışma yaşı ile ilgili konularda yeterli koruma önlemleri aldığı konusunda kanıt aramaktadır. Komite ayrıca, olgunluk varsayımlarıyla ilgili olarak, örneğin erkek ve kız çocukları için farklı evlilik yaşları veya cinsel reşitlik yaşları konusunda ayrımcılık gözetmeme ilkesinin önemi üzerinde durmaktadır²³. Yasaların ve uygulamaların, çocuğun haklarını kullanmak için yeteneklerini göz önüne alıp almadıkları konusunu düzenli olarak irdelemektedir.²⁴

Çocuğun gelişen yeteneklerine saygı duymanın öneminin kabul edilmesi, Komite tarafından yayımlanan son Genel Yorumlar’da güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. 29.(1) madde üzerine Genel Yorumlar’da, Komite şunu ifade etmektedir: “Eğitim; çocuk dostu, ilham verici ve birey olarak çocuğu motive edici olmalıdır. Okullar, insani bir atmosfer sağlamalı ve çocukların yeteneklerinin geliştirilmesine uygun olarak gelişmelerini teşvik etmelidir”²⁵. Benzer biçimde, HIV/AIDS’e dair Genel Yorum ise, çocukların, HIV/AIDS ile ilgili farkındalığın arttırılmasına ve yeteneklerinin geliştirilmesiyle uyumlu olan sorunları ele alan politika ve programların geliştirilmesine katılmalarına haklarının olduğu üzerinde durmaktadır²⁶. Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve çocukların araştırmaya katılımı ile onaylarını belirleme konusunda gelişen yeteneklerine saygı duyma gereği üzerinde durmaktadır. HIV/AIDS ile ilgili yapılan bütün program ve politikaların, çocukları açık bir şekilde yeteneklerinin geliştirilmesi ve hakları doğrultusunda tanımalarını önermektedir. Genç sağlığı konusundaki Genel Yorum ayrıca “yeteneklerinin geliştirilmesi ve olgunluklarına uygun olarak, 18 yaş altı insanların statüsünü hak sahibi olarak tanımayı açıkça yansıtan” cinsel reşitlik, evlilik ve tıbbi onay için asgari yaş belirlenmesi gereğini tavsiye etmektedir.²⁷

Özetle, Komite hükümetler ile yasaların ve politikaların çocukların yeteneklerinin geliştirilmesini nasıl ele aldığı hakkında sürekli olarak diyalog kurmaktadır. Fakat kavramın tanımlanmasındaki ve bugüne kadar hakların kullanılmasına başvurmadaki eksiklik göz önünde tutulursa, çocukların haklarıyla ilgili diğer kişilerle birlikte Komite, çocukların katılımı ve korunmasının uygun sınırlarını analiz ederken engellenmişlerdir.

Notlar

- 3 Van Beuren, G., *The International Law on the Rights of the Child*, Save the Children/Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1995.
- 4 Pais, M.S., 'The Convention on the Rights of the Child', in *Manual of Human Rights Reporting*, OHCHR, Geneva, Sayfa 393-505, 1997.
- 5 Alderson, P. and J. Montgomery, *Health Care Choices: sharing decisions with children*, Institute of Public Policy Research, London, 1996.
- 6 This principle was clearly defined in a legal case, *Schoendorff v Society of New York Hospitals*, 211 NY 125, 1914, in which the judge stated: "Every human being of adult years and sound mind has the right to determine what shall be done to his own body."
- 7 Alderson, P. and J. Montgomery, *Health Care Choices: Sharing decisions with children*, Institute of Public Policy Research, London, 2001.
- 8 Klug, F., *Values for a Godless Age*, Penguin, London, 2000.
- 9 Gerwith, A., *The Community of Rights*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.
- 10 Human Rights Committee, *General Comment 17, Article 24*, UN Document, HRI/GEN/1, United Nations, Geneva, 1992.
- 11 Van Beuren, G., *The International Law on the Rights of the Child*, Save the Children/Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1995.
- 12 Article 5, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child*, Prepared with the support of Radda Barnen, Centre for Human Rights, UN (preliminary draft under discussion).
- 13 Detrick, S., J. Doek and N. Cantwell, *The United Nations Convention on the Rights of the Child: A guide to the 'Travaux Préparatoires'*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1992, Sayfa 57-162.
- 14 Alston, P., 'The Legal Framework of the Convention on the Rights of the Child', in *United Nations Bulletin of Human Rights: The Rights of the Child*, 91(2) United Nations, Geneva, 1992.
- 15 Holmberg, B. and J. Himes, 'Parental Rights and Responsibilities', in *Children's Rights: Turning principles into practice*, Petren, A. and J. Himes, (eds.), Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 2000.
- 16 "UN treaty strips parents of rights", Focus on the Family, Colorado Springs, July 17, 1991, Sayfa 32-33.
- 17 Fagan, P.F., 'How the UN Conventions on women's and children's rights undermine family, religion and sovereignty', Heritage Foundation, www.heritage.org, 2001.
- 18 *India: First periodic report to the Committee on the Rights of the Child*, Department of Woman and Child Development and Ministry of Human Resource Development, New Delhi, 2001.
- 19 Goonesekere, S., *Children, Law and Justice*, UNICEF/SAGE Yayınları, Florence, 1998.
- 20 Pais, M.S., 'The Convention on the Rights of the Child', in *Manual of human rights reporting under six major international human rights treaties*, Office of the High Commissioner for Human Rights/ UN, Geneva, Sayfa 393-505, 1997.
- 21 Committee on the Rights of the Child, *Report on the 7th session of the Committee on the Rights of the Child*, CRC/C/34, United Nations, Geneva, September/October 1994.
- 22 Committee on the Rights of the Child, *General guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44.1(b) of the Convention*, CRC/C/58, United Nations, Geneva, 1996.
- 23 Hodgkin, R. and P. Newell, *Article 5, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York, 2002.
- 24 A.g.e..
- 25 Committee on the Rights of the Child, *Report on the 26th session, January 2001*, CRC/C/103 Annex IX, para 12, United Nations, Geneva, 2001.
- 26 Committee on the Rights of the Child, *General Comment No. 3, HIV/AIDS and the rights of the child*, CRC/GC/2003/3, United Nations, Geneva, 2003.
- 27 Committee on the Rights of the Child, *General Comment No. 4, Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child*, CRC/GC/2003/4, United Nations, Geneva, 2003.

2. KISIM

ÇOCUK GELİŞİMİ VE ÇOCUĞUN YETENEKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesini anlama ve tanıma yolları, gelişimlerinin hedeflerinde olduğu gibi tarihe ve yere göre değişmektedir. Çocukluğun hiçbir evrensel tanımı yoktur. Farklı toplumlarda, çocukların yeterli ve olgun olarak tanımlandıkları yaşlar da oldukça farklılık göstermektedir. Çocuklara yüklenen beklentiler ve dolayısıyla yetenekleri ile ilgili varsayımlar, yaşadıkları ekonomik, sosyal ve kültürel çerçeveye bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Konu, gelişim psikolojisindeki, çocuğun nasıl geliştiği, gelişim sürecini neyin etkilediği ve kendi gelişimlerinde çocukların nasıl bir rol oynadığına dair kuramlar birbiriyle rekabet eder hale geldiğinde daha karmaşık bir hal almaktadır. Bütün kuramlar, çocukların yeteneklerinin geliştiğinin kabul etmesi üzerine kuruludur. Farklılık, bunun ne zaman ve nasıl olduğu ve bu süreci neyin şekillendirdiği anlayışında yatmaktadır. Burada bu çalışmanın karmaşıklığının ve geniş kapsamının hakkını vermek mümkün değildir; fakat gelecek bölüm, çocuk gelişimi hakkındaki güncel görüşü ve çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi kavramının anlaşılması ve yorumlanmasına etkisini şekillendiren iki karşıt kuramsal yaklaşıma kısaca göz atmaya çalışacaktır.²⁸

2.1 Klasik bilişsel gelişim kuramları

Çocukluğa dair bugünkü anlayışı etkileyen bazı güçlü kuramsal yaklaşımlar, gelişimin; fiziksel, ahlaki, sosyal, duygusal ve zihinsel yetenekleri ile ilgili olsa da olmasa da aşamalı bir süreç olduğunu kabul eden varsayımlara dayanmaktadır. Bu geleneksel yaklaşım, genellikle biyoloji ve fizik bilimlerinin etkilediği araştırma yöntemleriyle ilişkilendirilmiştir.

- Araştırma modeli olarak bir hayvanı kullanarak çocuğu gözlemlemek.
- Çocuğu gündelik ortamından uzakta veya laboratuvarlarda araştırmak.
- Yapay testler kullanarak ve önceden ayarlanmış, varsayımlı sorularla yeterliliğini değerlendirmek.
- Varsayılan normlara karşı çocukları test etmek
- Çocukların kendileri hakkındaki düşüncelerinden çok, yetişkinlerin çocuklar hakkındaki düşüncelerini araştırmak.

- Çocukların davranışlarının arkasında yatan nedenleri araştırmak.

En önemli kuramcılardan biri olan Piaget, çocuklarının gelişiminin bir dizi birbirinden farklı dönemler olarak meydana geldiğini ve her birinin ortalama bir yaş aralığına denk geldiğini ileri sürmektedir. Bunlar; duyuşal motor (doğumdan 18 aya kadar), işlem öncesi dönem (18 aylıktan 7 yaşa kadar), somut işlemler (7'den 11 yaşa kadar), soyut işlemler (11 yaş ve sonrası) dönemidir. Örneğin, dört yaş altı çocukların kuralları anlama ve ahlaki yargılarda bulunma becerilerinin olmadığını ve genç çocukların kendilerinininki dışında başka bir bakış açısından bakarak durumları zihinlerinde canlandıramadıklarını savunmaktadır. Daha sonraki araştırmacı kuşaklar tarafından alınıp güçlendirilen Piaget'nin görüşleri, çocuklarla ilgili araştırma yapan bütün uzmanlarda derin bir etki bırakmıştır.

Avrupa ve Kuzey Amerika kaynaklı olan klasik kuramlara dayanan çoğu araştırma, o toplumlardaki çocukluk varsayımlarını yansıtmaktadır. Bu kuramlar, örneğin, çocukluğu beslenme, bakım, oyun ve aile ile okulda öğrenme dönemi olduğunu, sorumluluk ve çalışmalarına dair bir talebinin olmadığı bir dönem olarak tanımlamaktadır. Fakat bu dünyadaki milyonlarca çocuk için gerçek bu değildir. Bu çalışmalar, 20. Yüzyıl boyunca çocuk gelişimi için oldukça zengin malzeme üretirken, eksik olan şey şartların, çocukların davranışlarını ve çevreleri ile olan ilişkilerini, buna araştırmacılar da dahil olmak üzere nasıl etkilediğidir.²⁹ Bununla beraber, bu çocuk gelişimi yapıları, çocuklara dair varsayımlarımız ve onlara karşı sorumluluklarımız üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Günümüzdeki çoğu çocukluk çalışmalarının yaklaşımları, bu kuramların mirasına meydan okusa da, bugünkü görüşleri beş önemli şekilde etkilemeye devam etmektedir.³⁰

- Çocuk gelişimi evrensel bir süreçtir.
- Yetişkinlik kural koyucu bir statüdedir.
- Çocuk gelişiminin hedefleri evrenseldir.
- Normdan sapma çocuk için risk oluşturur.
- Çocukluk, çocukların sosyal çevreye katkı sağlamaktan ziyade yetişkin korumasını, eğitimini, akıl ve yönlendirmesini edilgen bir şekilde aldığı uzun bir bağımlılık dönemidir.

2.1.1 Çocukluk evrensel bir süreçtir

“Aşamalı” kuramlardan ortaya çıkan çocukluk modeli, çocukların bağımlı olduğu ve yetişkinlik dönemine doğru ilerlemeyi yönlendiren tartışılmaz kuralların olduğu doğal bir düzen varsayımıyla tanımlanmaktadır.³¹ Bu ilerleyişi yöneten doğal kurallar, fiziksel dünyayı yönetenlerle benzerdir; bu kurallarda sosyal veya kültürel faktörlerden çok biyolojik ve psikolojik faktörler daha güçlü rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak, neyin normal bir gelişim olduğunu varsaymak mümkündür. Bu görüş, çocukların gelişim sürecinde aile, kardeşlerin yaşları, kültür, güç, statü veya sosyal ve ekonomik çevre gibi faktörlerin etkilerini dikkate almamaktadır.

2.1.2 Yetişkinlik kural koyucu bir statüdedir

Çocukluğun gelişim fikri, yetişkinliğin kural koyucu bir statüsü olduğunu kabul eden kuramsal bir çerçeveden doğmaktadır; çocuklar; mantıksız, yetersiz, toplum ve kültür dışı, edilgen ve bağımlı olmalarıyla tanımlanan bir olgun olamama durumundadırlar³³. Bu varsayımına göre çocuk ahlaki statüden yoksun olmakla birlikte, bunu yetişkinliğe eriştikçe, sadece

sosyalleşme yardımıyla kazanmaktadır.³⁴ Önemli biçimde, gelişim psikolojisindeki çoğu etkin görüş, gelişimin yetişkinliğe ermek ile sona erdiği düşüncesinde somutlaşmıştır. Çocukların yetersiz olduğu bir çocukluk modelini oluşturmada bu kuramların egemenliği, çocukları yetişkin dünyasına katılmalarından korumak amacıyla evrensel bir çerçeve getirmeye “bilimsel” bir gerekçe de kazandırmaktadır.³⁵

Çocukların “staj” yapmakta oldukları düşüncesinden gelen çocukluğun gelişimsel imgesi, onların ne ölçüde yetenekli, kendilerini temsil yeteneğine sahip oldukları ve kendi hayatları için sorumluluk alabildikleri gerçeğini büyük ölçüde gölgelemektedir. Karar alma ile ilgili olarak haklarını kullanabilmeleri için ya yeteneklerini göstermeleri ya da bir yaş sınırını aşmaları yükünü çocukların kendisine yükleyerek, çocukların yetersiz oldukları varsayımına dayanmaktadır. Böylece yetişkinler, çocukların davranışlarının tercümanı, anlayanı ve yorumlayanı olarak görülmektedirler.³⁶ Bu süreçte bu imge, herhangi bir verili durumda yetişkinlerin haklı, çocukların haksız olduğunu savunan kapsayıcı bir varsayım olma eğilimindedir. Bu “noksan” çocukluk modeli, çocukların çoğunun fiili temsilini görünmez kılmaktadır. Çocuklar ciddiye alınmamaktadır, çünkü onların gerçekte ne istediklerini ve neye ihtiyaçları olduklarını bilmediklerine inanılmaktadır ve çocuklar görüşlerinin gerçekte önemi olmayan bir nesne veya mal olarak görülmektedir.³⁷ Çocukların yaşantılarına değer vermeme saygısızlığının potansiyel olarak yıkıcı etkisi, İngiltere’deki çocuk yurtlarında yaşanan bir dizi çocuk istismarı soruşturması ile örneklendirilmektedir. Çocukların istismar edildiklerine dair açıklamalarına, yetişkinlerin lehine olacak şekilde sistematik olarak güvenilmediği bir kurum kültürünün var olduğu ortaya çıkmıştır.³⁸ Teşhir olmaktan korkmadan, failer istismarına devam edebilmiş ve bu dokunulmazlık ortamı otuz yıl boyunca hüküm sürmüştür.

2.1.3 Çocuk gelişimi hedefleri evrenseldir

Klasik çocuk gelişimi kuramı, gelişim hedeflerinin kişisel, sosyal ve siyasi özerkliği, özgürlük ve kendine yeterliliği elde etme olduğu Batı varsayımlarını yansıtmaktadır. Ayrıca, akılcı düşünme de gelişimin nihai hedefi olarak görülmektedir. Bununla birlikte bu hedefler, evrensel olmaktan uzaktır. Dünyadaki birçok kültürde, dayanışma ve bütünleşmeye, gelişimin bir sonucu olarak daha çok değer verilmektedir. Bu hedefler, kısmen sosyal, ekonomik ve kültürel zorunluluklar tarafından yönlendirilmektedir. Elbette çocukların rolü ve toplumdaki yeri hakkında değişmeye çok meyilli bu varsayımlar, çocukluğun doğasında evrenselliğin olmadığını ispatlamaktadır.

Örneğin, modern Batı ekonomileri, rekabetçi, yüksek eğitilmiş, yaratıcı, esnek, iletişimci ve özgür iş gücüne ihtiyaç duymaktadır. Geçmişte ise tersine, itaat, bağlılık ve dakiklik daha fazla değer görmekteydi.³⁹ Dolayısıyla çocukların iş yaşamına erken yaşta katılmasından çok, uzun bir dönem eğitim görmesi beklenmektedir. Bunun sonucu, çocuğun sorumluluklarının azalması ve bağlılığın daha çok artmasıdır. Bu gelişim, çocukların ekonomik varlık olmak yerine duygusal varlık olarak algılanmasındaki değişimle ilişkilendirilmektedir.⁴⁰ Bunun tam tersine, gelişmekte olan çoğu ülkede, birçok çok genç çocuk hem evle ilgilenmekte hem de ücretli bir işte çalışmaktadır ve çoğunlukla yüksek bir sorumluluk almaktadır.

Fakat bütün toplumlar içerisinde, çocukların deneyimlerinde küçük farklar bulunduğunu kabul etmek önemlidir. Gelişmekte olan birçok ülkede, orta sınıf aileler çocuklarının eğitimine büyük önem vermektedir ve tabii ki, yüksek eğitilmiş bu çocuklar ekonomik büyüme için önemlidir. Son zamanlarda, Batıda, Solberg’e göre, özellikle Norveç’te çocukların ev işlerine

katkısı, kadınların çalışma hayatına girmesinin artmasına paralel olarak büyük ölçüde artmıştır.⁴¹ Çocukların üçte ikisinden fazlası, bir ev işini istenen herhangi bir günde yapmıştır. Bu şunu göstermektedir ki, hem Batı da hem de gelişmekte olan ülkelerde, yeteneğin nesnel değerlendirilmesinden çok, ekonomik ve sosyal gereklilik, çocukların aile içerisinde sorumluluk alma konusunda yeterli görülüp görülmediğinin kilit belirleyicisi olduğunu göstermektedir ve çocuk gelişiminin hedefleri buna bağlı olarak ayarlanmaktadır.

Bütün bu farklı toplumlar içerisinde çocuk gelişimi için öncelikli hedefler, çocukların yüksek yararında haklı gösterilme eğilimindedirler. Çocukların çalışması istenen yerlerde, çalışmaktan gelişimlerine yönelik olarak fayda sağlayan kişiler olarak görülmektedirler: Çalışmanın, bilgi ve becerilerin aktarılmasını, sosyal bütünleşmeyi ve kendine değer ve özyeterliliğin bir anlamını sağladığı düşünülmektedir. Çocukların çalışma yaşamının dışında bırakıldığı yerlerde, çalışma dünyasının kötü gerçeklerinden korunmanın ve belirli bir zaman oyun oynamanın ve sorumluluk almama özgürlüklerinin de önemli bir ihtiyaç olduğu yönünde bu haklı gösterilmektedir. Şu da bir gerçektir ki, gelişmekte olan birçok ülkede, çocuk gelişimi hedefleri, bir çocuğun içinde yaşadığı ailenin ve toplumun yüksek yararı açısından anlaşılmaktadır.

Farklı toplumlardaki gelişim hedefleri ailelerin, çocukların çevrelerini nasıl yapılandığı ve çocukların bundan sonraki kazanımlarının sonuçlarını da etkilemektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Japonya'da anneler hakkındaki araştırma, beş yaşına gelene değin çocuklarından elde etmelerini bekledikleri yetenekler ve davranışlar konusunda önemli farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Japonya'da beklentiler duygusal kontrol, ailelerin statüsü ve otoritesine saygı ve belirli alanlardaki özyeterlilik üzerine odaklanmıştır. Amerikan anneleri ise empati, iletişim, girişkenlik, uzlaşma, kendine güven ve ikna etme gibi sosyal kabiliyetlerin erken kazanılmasını beklemektedirler⁴². Başka bir çalışmada ise dört yaşındaki bir çocuğun en önemli öğrenme yeteneği üzerine Nijeryalı ve Amerikalı öğretmenlerin ve ailelerin bakış açıları karşılaştırılmıştır; Amerikalılar dil ve sosyal becerilere vurgu yaparken, Nijeryalıların büyük ölçüde okul öncesi becerilere önem vermektedir⁴³. Hoffman, Amerika'daki ailelerin, iyi bir insan olma, kişisel güven ve bağımsız olma hedeflerine daha fazla önem verirken, Türkiye, Endonezya ve Filipinler'deki ailelerin ise yaşlılara saygı ve itaat konularına büyük önem verdiklerini belirtmiştir⁴⁴. Batı ülkelerinden elde edilen bilgi, küçük çocukların giyinmek ve tuvalet yapmak gibi hareketlerinde artan bir kontrol elde etmek için uğraşırken, Meksika'da, küçük çocukların bu yetenekleri sızlanmadan, büyüklerini inceleyerek ve gözlemleyerek kendilerinin kazandıkları görülmektedir⁴⁵. Ve Batı Bengal'de, bir çalışmaya göre çocuk bakımındaki vurgu, çocuğa özel bir birey olarak gelişen yeteneklerinde değil, başkaları ile olan ilişkidir⁴⁶. Daha küçük çocuklara bakan konumdaki anneler ve büyük kardeşler çatışmacı olmayan bir yaklaşımla çocuğu, diğerleriyle ilişki kurma kurallarını öğrenmesi için yönetmektedirler. Çocuk bakımı, tolerans ile tanımlanmaktadır, yani, çocuk bakıcıları "huysuzluk, yaramazlık, kötü konuşma ve çocukluk cinselliğiyle ilgili davranışlara" tepki vermez, çocuklardan az düzeyde istekte bulunur ve çocukların isteklerinin yerine getirilmesi için yaptıklarıyla nadiren ilgilenirler.⁴⁷ Çocuk gelişimi süreci, doğal ve evrensel öğrenmeye değil, çocukların deneyimlerinin doğallığına, etraflarındaki yetişkinlerin beklentilerine ve yetişkin desteğine erişimlerine bağlıdır. Çocukların becerilerinin türleri ve becerileri kazandıkları yaş, çocuğun o zaman ki çevresinde ona biçilen değerden etkilenmektedirler.

2.1.4 Uyumda başarısızlık çocuk için bir risktir

Gelişimin değişmeyen bir aşamalı süreç olduğunu varsayan yaklaşıma göre, bu parametreler dışında kalan davranışlar uygunsuzdur ya da potansiyel olarak çocuğa zararlıdır. Böylesi yaklaşımlar, çocuğun en üst düzeyde gelişebileceği uygun koşulların veya idealin tanımlanabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımların uygulanmasının milyonlarca çocuk için önemli yansımaları olmuştur.

Azınlık topluluklarından olan çoğu çocuğa, onların en üst düzeyde gelişmelerini sağlamak amacıyla “kurtarma” şeklinde gösterilen yaklaşım, kültürlerinin ve topluluklarının patolojikleştirilmesini yansıtmaktadır. Buna çeşitli örnekler verilebilir. Örneğin Romanya’da birçok roman çocuk, Romenceyi iyi anlayamamalarının, sınırlı zihinsel yetenekleri ve yetersiz aile eğitimlerinden kaynaklandığı gerekçesiyle özel okullara yerleştirildi. Kanada’da yakın zamana kadar, yerli kabilelerin çocuklarının ailelerinden alınıp, ailelerinin uygun bakım koşullarını sağlamaktan yoksun oldukları gerekçesiyle devlet okullarına yerleştirilmesi uygulaması yaygın bir şekilde bulunmaktaydı. Sabit gelişim evreleri varsayımı ayrıca, yetenekleri birçok nedenden dolayı herhangi bir toplumdaki çocukların çoğunluğundan daha yavaş ya da farklı bir şekilde gelişen özürü olan çocuklarda sorunlu bir duruma neden olmaktadır. Çocukların farklı oldukları gerçeği, gelişme yeteneklerinin olmadığı kanıtı olarak görülmektedir. Birçok toplumda özellikle de eski Sovyet ülkelerinde daha önceden tanımlanmış gelişim normlarına uymayan çocuklar, yeteneklerinin ortaya konulması olanaklarının olmadığı kurumlara terk edilmeye mahkûm oluyorlardı.

Ayrıca bu kuramlar, Avrupa ve Kuzey Amerika gibi ekonomik olarak ileri batı toplumlarındaki çocukların çocukluk dönemlerini gözlemleyen araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olduğu için, bu kuramlar bu çevrelerin kültürünü, şartlarını ve varsayımlarını yansıtmaktadır. Özellikle önemli bir örnek, okulun çocuğun gelişmesinde ve yetkinliklerini elde etmede iş yaşamından daha uygun bir kaynak olduğu egemen varsayımda görülebilir.⁴⁸ Bu görüş, çalışmanın çocuğun gelişmesine zararlı olduğuna dair hemfikir olan uluslararası gündemde artan bir şekilde yer tutmaktadır. Gerçekten Boyden, çalışmayı çocuklar için zararlı bulan egemen Batılı yapının, çalışmanın günlük yaşamlarının bir parçası olan dünyadaki çocukların çoğunluğu için, çocukluk gerçeğini sorunlu hale getirdiğini tartışmaktadır.⁴⁹

2.1.5 Çocuklar edilgen oyunculardır

Klasik çocuk gelişimi kuramları çocukları, belirli biyolojik ve psikolojik güçler uyarınca, gelişimlerinde kapasitelerinin ve rollerinin farkında olmadan gelişim sürecinde ilerledikleri, dünyaları hakkında etkin şekilde anlayış geliştirdikleri şeklinde düşünme eğilimindedir. Çocukları, olgunlaşmamış öğrenciler olarak gören varsayımlar, çocukların kendi yaşamlarını ve etraflarındaki diğer yaşamları şekillendirmede etkinkatılımlarını gösteren davranışları değerlendirmede ya da bunlara tanıklık etmede başarısızlığa uğramıştır. Örneğin, James ve Prout, gelişmiş ülkelerdeki çocukların yaşamları ile ilgili birçok araştırmanın, çocuğun kültürel dünyasına – oyun alanı ya da çocuğun diğer çocuklarla ilişkileri – odaklandığı için çocukların yetişkinlerle ilişkisine çok az önem verildiğini tartışmaktadırlar. Sonuç olarak bu araştırmalar, çocukların farklı olduğu, yetişkinlerden ayrı ve farklı bir dünyada yaşadıkları görüşünü kabul etmektedir; ancak yetişkinlerin davranışlarına ve karar almalarına ne ölçüde etkide buldukları ve kendi hayatlarına yön vermede gösterdikleri kapasiteyi görmekte başarısız olmaktadır.⁵⁰

2.2 Kültürel Kuramlar

Son 20 senedir, her kültürel çevredeki çocuklara uygulanabilen çocuk gelişiminin evrensel süreci ile ilgili kuramlara artan bir şekilde karşı çıkmaktadır. Çocukların yeteneklerini sürekli küçümsemeye yönelen, çocukların gerçekliğinden uzak koşullarda yapılan deneylerin güvenilirliğine yapılan eleştiriler artmıştır. Bu eleştiriler, yalnızca sınırlı bir kültürel çevreden sınırlı çeşitlilikte çocukluk deneyimlerine dayanan araştırmaların, evrensel olarak uygulanabilirliği varsayımlarını sorgulamakla kalmamaktadır; ayrıca çocukların, yeteneklerini kazanmalarına etki eden etmenlerin karmaşıklığını yansıtmadaki başarısızlıklarını da sorgulamaktadır. Ayrıca çocukların sosyal dünyada yer aldıklarını, bireysel temsillerinin olduğunu, kendi yaşamlarını etkileme ve yorumlamaya yetkin olduklarını iddia ederek çocukların edilgen oyuncular olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktadır.⁵¹

Gelişim psikologları artan bir şekilde çocuk gelişiminin kültürel bir süreç olarak anlaşıldığı ve çocukluğun özel ekonomik, sosyal ve kültürel süreçlerin bir ürünü olarak görüldüğü kuramsal bir çerçeveye başvurmaktadır.⁵² Bu yaklaşımlardan biri, çocuğun gelişimini etkileyen ortamların içinde üç etkeni tanımlayan gelişimsel konum olarak kavramsallaştırılmıştır:⁵³

- **İçinde buldukları fiziksel ve sosyal ortam** – Aile, toplumsal modeller ve günlük yaşamlarındaki kuruluşlar.
- **Kültürel olarak düzenlenmiş kurallar ve çocuk yetiştirme uygulamaları** – bakım ve eğitim için düzenlemeler, oyun, disiplin ve eğitime karşı tutumlar.
- **Ana babaların inanışları ya da kültürel kuramlar** – çocukların gelişimi için hedefler ve öncelikler, bunlara nasıl ulaşılabileceğine dair görüşler.

Bu yapının bazı sınırları bulunmaktadır, çünkü çocuklar sadece tek boyutlu çevrelerde yaşamazlar, genellikle okulda ve evde farklı şartlar arasında gidip gelirler. Ayrıca çocukların kendi gelişimsel konumlarına etkin olarak katkıda bulduklarını kabul etmek gerekmektedir. Yine de bu yapı, farklı hedefler, uygulamalar ve koşulların ışığında, çocuk gelişimi sürecini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır.⁵⁴ Kültürel kuramlar, tüm ortamların toplumsal olarak kurulduğunu ve herhangi bir çocuk yetiştirme modeli hakkında doğal olan hiçbir şey bulunmadığını kabul etmektedir. Çocukların yakın ilişki kurduğu insanlar, çocuklarıyla ilgilenme biçimlerini şekillendiren kendi kültürlerinin, inanışlarının ve şartlarının ürünüdürler.

Bu kültürel çerçevelerin sunduğu, çocukların nasıl geliştiğini ve bu süreci nelerin etkilediğini daha etraflıca anlamaktır. Belli davranışların, düşüncelerin ve toplumsal ilişkilerin herhangi bir yaşta 'normal' olarak atfedilebileceği düşüncesine karşı çıkmaktadır ve çocuğun hangi şartlar altında büyüdüğünü anlamadan, altında yatan değerleri ve önceki öğrenme deneyimlerini anlamadan, çocuk gelişimine zararlı olması muhtemel olan şeyleri tanımlamanın mümkün olduğu varsayımlarına karşı mücadele etmektedir. Woodhead, 'çocuk gelişiminin kültürel bir süreç olarak anlaşılması gerektiğini kabul etmenin anlamı, ölçütlerin içsel, sabit ya da önceden tanımlanmış olmadığıdır. Ölçütler, çocukların haklarının sağlanması çerçevesinde dıșsal, tarihsel olarak özel ve tartışılabilir' demektedir.⁵⁵

Özellikle, bu daha güncel yaklaşımlarca uyarlanan araştırma yöntemleri, klasik gelişim kuramcıları tarafından kullanılanlardan önemli ölçüde farklılık göstermektedir ve şu şekilde nitelendirilmiştir:

- Açık uçlu soruların ve anlatımların kullanılması.
- Çocukları insan gibi gözlemlemek ve onlarla iletişim kurmak.
- Çocuklarla günlük yaşam ortamlarında görüşme.
- Çocukların kendi fikirlerini, açıklamalarını, nedenlerini keşfetme ve dünyalarını anlama.
- Çocukların davranışlarının kavramsal nedenlerini ve motiflerini analiz etme.
- Farklı ülkeler, kültürler ve koşullardaki çeşitli çocuklukların karşılaştırmalı analizi.
- Değerlerin ve kuramsal desteklerin eleştirisi de dahil olmak üzere çocuklar hakkındaki araştırmanın eleştirel incelemesi.

Klasik gelişim araştırmaları, çocukların doğaları ve ihtiyaçları hakkında nesnel bilgi arayışında olduğu inanışına dayanırken; kültürel kuramcılar, hem yöntemlerinde hem de vardıkları sonuçlarda, daha eşitlikçi olmalarının yanı sıra, daha eleştirel olma eğilimindedirler.

2.3 Özet

Tüm çocuklara uygulanabilir çocuk gelişiminin doğrusal sürecinin, evrensel, yerleşik ve belirleyici bir kavram olmasının, çocukların yeteneklerini kazandığı gerçekliğini yansıtmakta yetersiz olduğu açıktır. Yine de çocukluk kavramının kendisinin yanı sıra çocuk gelişimi kavramının da biyolojik bir yapıdan çok, geniş bir toplumsal kapsamı vardır.⁵⁶ Ana babaların, çocuklarının gelişimi için istekleri, çocuklardan beklenenler ve talepler, içinde büyüdükleri kültürel, ekonomik ve toplumsal çevre, kendi eşsiz hayat deneyimleriyle birlikte, hepsi çocukların sahip olduğu ve kullandığı yeteneğin düzeyini ve çeşitlerini etkilemektedir. Ayrıca büyüyen bir araştırma hacmi, çocukların kendi becerilerinin geliştirilmesinde, günlük yaşamlarındaki ilişkilerinde ve üstlendikleri sorumlulukların düzeyinde oynadıkları etkin rolü kanıtlamaktadır.

Gelişim süreci dinamiktir; bir dizi etmen, özellikle çocuğun kendisi tarafından etkilenmektedir. Çocukların yetenekleriyle ilgili egemen varsayım, Batılı standartlar tarafından tanımlanmış 'normal' evreler hakkındaki sabit yargıları ve ölçüleri kabul etmeye zorlamaktadır ve 'normal' parametrelerin dışındaki çocukları sorunlu olarak kabul etmeye neden olmaktadır. Ayrıca yetişkinlerden izole edilmiş çocukları gözlemleyen yetişkinler tarafından konulmuş ve tanımlanmış bu parametrelerin olduğu yerde, çocukların yetişkinlerle karşılıklı etkileşiminin sonuçlarını ve ilişkisini kabul etmekte çoğunlukla başarısız olmaktadır. Bu, yetişkinlerin varsayımlarına ve çocukların algılamalarından çok farklı olabilecek çocukların kendi toplumsal katılımlarının yorumuna dayanmaktadır.

Gelişim psikolojisindeki kuramlar, çocukların nasıl büyüdüklerine dair daha kültürel, sosyal ve içeriksel olarak kavrayabilmek için klasik yerleşik modellerin ötesine geçmiştir (Bölüm 3'te ele alınmaktadır). Bununla birlikte bu fikirler, çocukların yaşamını etkileyen yasaları, politikaları ve uygulamaları değiştirmek için daha geniş çevrelere nüfuz edememiştir. Sosyal politikanın birçok alanında, örneğin eğitim, erken çocuk gelişimi, çocuk adaleti, ana baba eğitimi ve çocuk işçiliğinde düşünce tarzı, fazlasıyla yerleşik çocuk gelişimi varsayımlarının etkisi altında kalmıştır.

Notlar

- 28 Woodhead, M., 'The child in development', in *Understanding childhood: an interdisciplinary approach*, Woodhead, M. ve H. Montgomery, (eds.), Wiley, Chichester, 2003'te özetlenmiştir.
- 29 Light, P., 'Learning to think', in Sheldon, S. and M. Woodhead, (eds.), *Learning to think*, Routledge, London, 1991.
- 30 Amended from Boyden, J., B. Ling and W. Myers, *What Works for Working Children*, Radda Barnen/UNICEF, Florence, 1998.
- 31 Qvortrup, J., 'Useful to Useful: the historical continuity of children's constructive participation', *Sociological Studies of Children*, Cilt 7, Sayfa 49-76, 1995.
- 32 Woodhead, M., "Understanding children's rights", in *Collected papers presented at the Fifth Interdisciplinary Course on Children's Rights*, Verhellen, E. (ed.), University of Ghent, Ghent, December 2002.
- 33 Mason, J. and B. Steadman, 'The significance of the conceptualisation of childhood for promoting children's contributions to child protection policy', Paper presented to Fifth Australian Institute of Family Studies Conference, University of West Sydney, Macarthur, 1996.
- 34 Mayall, B., "Intergenerational relations and the politics of childhood," Paper given at the Final Children 5-16 Programme Conference, 20-21 October 2000, London.
- 35 Boyden, J., 'Childhood and the policy-makers: a comparative perspective on the globalisation of childhood', in *Constructing and reconstructing childhood*, James, A. and A. Prout (eds.), Falmer/Routledge, London, Sayfa 190-230, 1997.
- 36 Waksler, F. C., *Studying the social worlds of children: sociological readings*, Falmer, London, 1991.
- 37 Melton, G., 'Children, politics and morality: the ethics of child advocacy', *Journal of Clinical Psychology*, Cilt 14, Sayfa 357-367, 1987.
- 38 Bakınız, Levy, A. and B. Kahan, *The Pindown Experience and the Protection of Children: The Report of the Staffordshire Child Care Enquiry*, Staffordshire County Council, Stafford, 1991; Kirkwood, A., *The Leicestershire Inquiry 1992*, Leicestershire County Council, Leicester, 1993; and Waterhouse, R., *Lost in Care: The Tribunal of Inquiry into Abuse of Children in Care in Clywd and Gwynedd*, Department of Health/Welsh Office, London, 2001.
- 39 Petren, A. and R. Hart, 'The child's right to development', in *Children's Rights: Turning Principles Into Practice*, Petren, A. and J. Himes, (eds.), Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, Sayfa 43-61, 2000.
- 40 Zelizer, V.A., *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*, Princeton University Press, Princeton, 1994.
- 41 Solberg, A., 'Negotiating childhood', in *Constructing and reconstructing childhood*, James, A. and A. Prout, (eds.), RoutledgeFalmer, London, 1997.
- 42 Hess, R. et al., 'International Maternal Expectations for the Mastery of Developmental Tasks in Japan and the United States', *Journal of Psychology*, Cilt 15, Sayfa 259-270, 1980.
- 43 Olmsted, P. and S. Lockhart, *Do parents and teachers agree? What should young children be learning?*, High/Scope Resource, High/Scope Educational Research Foundation, Winter, 1995.
- 44 Hoffman, L. W., 'The Value of Children to Parents and Child Rearing Patterns', in *Growth and Progress in Cross-Cultural Psychology*, Kagitcibasi, C., Swets & Zeitlinger, Berwyn/Lisse, 1987, Sayfa 159-170.
- 45 Edwards, C. P., "Parenting toddlers", in *Handbook of Parenting*, Bornstein, M.H. (ed.), Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey, 1995, Sayfa 41-63.
- 46 Kotalova, J., *Belonging to Others: Cultural Construction of Womanhood Among Muslims in a Village in Bangladesh*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, 1993.
- 47 Blanchet, T., *Lost Innocence, Stolen Childhoods*, University Press Ltd., Dhaka, 1996.
- 48 Boyden, J., B. Ling and W. Myers, *What Works for Working Children*, Radda Barnen/UNICEF, Florence, 1998.
- 49 Boyden, J., 'A Comparative Perspective on the Globalisation of Childhood', in *Constructing and Reconstructing Childhood*, RoutledgeFalmer, James, A. and A. Prout (eds.), London, 1997, Sayfa 190-230.
- 50 James, A., *Childhood Identities: Self and Social Relationships in the Experience of the Child*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1993.
- 51 James, A. and A. Prout, 'A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems', in *Constructing and Reconstructing Childhood*, James, A. and A. Prout (eds.), RoutledgeFalmer, London, 1997, pp. 7-34.
- 52 Woodhead, M., 'Reconstructing Developmental Psychology: Some First Steps', *Children and Society*, 1999, Vol. 13, pp. 3-19.
- 53 Super, C. and S. Harkness, 'Cultural Perspectives on Child Development', in *Cultural Perspectives on Child Development*, Wagner, D. and H. Stevenson, (eds.), W.H. Freeman, San Francisco, 1982, pp. 170-198.

- 54 Woodhead, M., *Is There a Place for Child Work in Child Development?* Radda Barnen, Stockholm, 1999.
- 55 Woodhead, M., 'Understanding Children's Rights', in *Collected Papers Presented at the Fifth Interdisciplinary Course on Children's Rights*, Verhellen, E. (ed.), University of Ghent, Ghent, December 2002, pp. 113-127.
- 56 Woodhead, M., *Is There a Place for Child Work in Child Development?*, Radda Barnen, Stockholm, 1997.

3. KISIM

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesinin, haklarını gerçekleştirmelerine etkileri

Gelişen bulguların ışığında, çocuk gelişiminde kültürün ve koşulların etkisi hakkında, ne çocukların büyüyeceği uygun ortam ile ilgili ne de bilişsel, ahlaki, toplumsal ya da duygusal gelişimlerine göre hangi yaşta yeterliliklerini elde edecekleri ile ilgili evrensel bir kural kabul etmek mümkün değildir. Yine de Çocuk Hakları Sözleşmesi, tüm çocukların, kendi gelişen yetenekleri uyarınca, haklarının gerçekleştirilmesinde etkin bir rol oynama hakkına sahip oldukları üzerinde durmaktadır. Öyleyse bu hakka nasıl sahip olunabilir?

Ele alınması gereken üç soru grubu şunlardır:

1 Çocuklar kendi gelişen kapasitelerini destekleyecek ve geliştirebilecek ne tür çevrelere ihtiyaç duymaktadırlar ve bu potansiyelin gelişmesinde hangi etmenler rol almaktadır? Bu soruyu araştırırken, çocukların bu süreçte hangi ölçüde kendilerini temsil ettiklerini dikkate almak ve çocukların deneyimlerinin, içinde yaşadıkları kültürel koşullar tarafından yönlendirildiği ve etkilendiği çevrelerin etkisini göz önünde bulundurmamak esastır. Bu soruların cevapları kaçınılmaz bir şekilde herhangi bir toplumun, çocukları için belirlediği hedeflerle bağlantılıdır.

2 Çocuklara, yetkin oldukları hakları kullanabilmek için sorumluluk alabilmeleri amacıyla nasıl olanak ve destek temin edebilirler? Belli yaştaki çocukların kapasiteleri hakkında, çocukların katılımlarını teşvik etmek ve kapasitelerine saygı duyulan çevreler yaratabilmek amacıyla ne tür varsayımlarda bulunabiliriz?

3 Çocuklar, 'gelişmemiş' ya da 'gelişmekte olan' yetenekleriyle ya da gelişim düzeyleriyle tutarlı olarak hangi düzeyde korumaya ihtiyaç duyarlar? Karar almaya katılma hakkı ile çocuğa zarar vermesi olası faaliyetlerden korunması hakkı arasında nasıl bir denge kurulabilir? Çocuklar, kendi korunmalarına katkıda bulunmak için hangi yeteneklere sahip olmalıdır?

Çocuğun gelişen kapasiteleri, üç kavramsal çerçeve yardımıyla anlaşılmalı ve incelenmelidir:

- Öncelikle, **gelişimsel** bir kavram olarak, çocukların gelişimlerinin, yeteneklerinin ve ortaya çıkmakta olan kişisel özerkliklerinin derecesini kabul etme, Sözleşme'deki hakların gerçekleştirilmesi yoluyla desteklenir. Bu bağlamda, bu çerçeve Taraf Devletlerin bu hakları **yaşama geçirmesi** yükümlülüğünü gerektirir.

- İkinci olarak, katılımcı ve özgürleştirici bir kavram olarak, çocukların, yeteneklerine saygı duyulması hakları olduğunu ve yeterliklerinin düzeyiyle uyumlu olarak hakların kullanılmasında yetişkinlerden çocuklara sorumlulukların devredilmesine hakları olduğunu ifade eder. Taraf Devletlere bu haklara saygı duyması yükümlülüğü yükler.
- Üçüncü olarak, koruyucu bir kavram olarak, çocukluk boyunca çocukların yeteneklerinin gelişmeye devam ettiğini kabul ettiği için, çocukların hem ana babaları hem de Devlet tarafından, kendisine zarar verebilecek faaliyetlerden korunması hakkı olduğunu ifade eder. Taraf Devletlere, bu hakları korumaları yükümlülüğü yükler.

Bu üç çerçeve arasındaki karşılıklı ilişki karmaşıktır. Gerçekten de korunması gereken bağımlılar olarak çocuklar ve özerlik arayan bağımsız bireyler olarak çocuklar arasındaki farklılaşma, 'belki de çocuk haklarında en zor ve tartışmalı sorundur'.⁵⁷ Uluslararası olarak tanımlanmış haklar bağlamında; çocukluğu, gelişimi, özerkliği neyin oluşturduğu ve yeteneklerin nasıl geliştiği ile ilgili çok farklı düşünce ve deneyimleri göz önünde bulundurma gereği zorlukları artırmaktadır. Bu sorunlar, bu tartışma metni boyunca incelenecektir.

3.1 Gelişimsel bir kavram: Çocukların yeteneklerini en üst düzeyde geliştirecek çocuk haklarının gerçekleştirilmesi

Çocuğun gelişen yetenekleri kavramından, Sözleşme metninin içinde geçen çocuk gelişimi ile ilgili genel konuda üstü kapalı olarak bahsedilmiştir. İnsanların, yaşamları boyunca gelişim gösterdikleri açık olmasına rağmen, – öğrenme ve büyüme, 18 yaşında sona ermez – çocukluk, hem fırsat hem de savunmasızlık dönemi olmaktadır ve buna uygun olarak özel bir koruma gerektirir. Gelişimin amacı sadece çocukların sağlığını değil aynı zamanda yeteneklerini de geliştirmek ve desteklemektir. Devletlerin, bu amaca ulaşmak amacıyla, çocuklar için uygun önlemleri alma yükümlülüğü vardır. Gerçekten Sözleşme, çocukların gelişimlerini, yeteneklerini ve ortaya çıkan kişisel özerkliklerini desteklemek için bir araç olarak görülebilir.⁵⁸

6. madde, Sözleşme metni boyunca diğer gelişimsel ilkeler için bir platformdur.⁵⁹ Taraf Devletlerin 'çocuğun gelişimi ve yaşamını sürdürmesini mümkün olan azami ölçüde sağlayacağını' ifade etmektedir. Bu yükümlülükleri devlete yüklerken, yetkisini çocukların bilişsel, sosyal, duygusal, fiziksel ve ahlaki gelişimlerine kadar genişletmektedir. Bu yetki genişliği, çocukların 'fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimleri' için uygun yaşam standartlarının önemini açıkça kabul eden 27. maddede tekrarlanmıştır. 28 ve 29. maddeler çocuğun kişilik, yetenek, zihinsel ve fiziksel becerilerinin tüm potansiyelini geliştirmede eğitimin rolünü ayrıntılı olarak açıklamıştır. 31. maddede yer alan oyun hakkı, oyunun, çocukların gelişimlerdeki önemini kabul etmektedir. Ayrıca Sözleşme, Devletlerin gelişim kavramıyla ilgili yükümlülüklerini özürü olan çocuklara kadar genişletmiştir: 23. madde, 'çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirilmesine' yardımcı olacak fırsatlara hakları olduğunu altını çizmektedir.

Çocuklara yeterli beslenme, zihinsel uyarı, oyun fırsatları, sağlıklı bir çevre, yeterli dinlenme, sosyal etkileşim ve duygusal bakım ve güvenlik sağlamak, çocuğun potansiyel yeteneklerini gerçekleştirme ve sağlıklı gelişimi için öncelikli şartlardır; diğer taraftan bunların yokluğu

çocuğun büyümesine ve gelişmesine engel olacaktır.⁶⁰ Çocuk gelişimini şekillendiren ve ona etkide bulunan toplumsal, kültürel ve tarihsel şartların kabulü, farklı kültürel değer sistemlerinin ötesinde gelişim için hiçbir ölçüt olmadığı anlamına gelmemektedir.⁶¹ Bununla birlikte, asgari bir uygunluk derecesinin ötesinde kültürel anlamda, farklı toplumlarda bu yönlerin çocukların iyiliğini nasıl sağlayacağı konusunda saptamada bulunmak zordur. Çocukların ihtiyaçlarının algılanma yolu ve bu ihtiyaçların yerine getirilmesi için hedefler, bunların varlıkları ve çocukların hakları evrensel olsa bile farklı kültürlerde farklılıklar gösterecektir.⁶²

3.1.1 Sosyal öğrenme yoluyla yeteneğin geliştirilmesi

Son yıllarda çocuk gelişimi üzerine yapılan araştırmalar, çocukların yalnızca çevresel uyaranların edilgen alıcıları olmadıklarını, bebekliklerinden itibaren bilinçli bir şekilde çevrelerindekiyle etkin bir şekilde etkileşimde olduklarını göstermiştir.⁶³ Çocuklar, kendi gelişimlerini etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Vygotsky, bu alandaki en etkili düşünürlerden biri, çocukların (ya da gerçekten yetişkinlerin) yardım alarak ve yardım almadan başardıkları arasında bir fark olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁴ Bu fark, 'bireysel problem çözmeye belirlenen çocuğun şu andaki gelişim düzeyi ve çocuğun yetişkinlerin rehberliğinde ya da kendisinden daha ileride olan akranlarıyla iş birliği yapması yardımıyla, gelecekte elde edeceği gelişim düzeyi arasındaki uzaklık' olarak tanımlanan 'yakınsal gelişim alanı'dır.⁶⁵ Bu alanda bilişsel gelişim yerini alır. Bir yetişkinin, çocuğun performansının düzeyine karşılık çocuğa yardım ettiği, sosyal yapılandırma (scaffolding) olarak bilinen bir süreç yardımıyla çocuklar, kendi başlarına yapamayacakları işleri başarabilirler. Diğer bir deyişle çocukların yetenekleri en etkin şekilde etkileşim yardımıyla geliştirilebilir: Öğrenme süreci, gelişime yol açar ve çocuklar, katılım yoluyla yetkinlik içinde büyürler.

Güncel toplumsal ve ekolojik kuramlar, gelişimin öngörülebilir evrelerle, sırayla gerçekleşmesinden çok, çocukların dünyayı başkalarıyla iletişim kurarak kendi eylemleri aracılığıyla tanıdıklarına ve anladıklarına vurgu yapmaktadır.⁶⁶ Bu yaklaşımın kilit çıkarımı, çocuğu kendi adımlarıyla ve kendi düzeyinde bırakmaktan ziyade, yeterlilikleri geliştirmenin en etkin modelinin, çocukların hem yetişkinlerle hem de diğer çocuklarla birlikte çalıştığı, her birinin diğeri için bir kaynak görevi gördüğü ve kişisel anlama ve uzmanlıklara göre değişen rol ve sorumluluklar aldığı bir model olduğudur.⁶⁷ Bu gerçek, çocuklarıyla etkileşimde bulunan ve onlara karşılık veren tüm dünyadaki ana babalar tarafından içgüdüsel olarak kabul edilmiştir.

Çocukların nasıl öğrendiğiyle ilgili bu analizin, çocuk gelişimi alanındaki yaygın kabulüne rağmen, evrensel olarak uygulamada kabul edilmekten ve uygulanmaktan çok uzaktır. Birçok çocuk bakım ve eğitim sistemi, yaşa dayalı gelişim varsayımlarına dayanmış durumdadır. Çoğu çocuk, öğrenme sürecini bir bilgi ve öğretmenden çocuğa deneyim aktarımı olarak gören öğretmenler tarafından okullarda eğitim görmekteler. Elbette birçok Batılı kültürde çocukların performansı, yaşa dayalı hedeflere ulaşmaları beklenen belli yaşlarda, hem okuldaki hem de evdeki öğrenme yardımıyla katı bir şekilde ölçülmektedir.

3.1.2 Yeterliliğin arttırılmasında katılımın rolü

Çocukların, kendilerini etkileyen kararlara ve eylemlere katılmasının önemi sadece Sözleşme'nin 12. maddesinde değil tüm metinde kabul edilmiştir. Katılım, asli bir haktır: İlkeye konu olan çocukların, seslerine kulak verilmesine ve ciddiye alınmaya hakları vardır.

Ayrıca katılım, çocukların diğer haklarının gerçekleşmesini korumak ve desteklemek için harekete geçebilmeleri yoluyla usuli olarak kazanılmış bir haktır. 12. madde, son on yılda çocukların katılımının öneminin farkındalığını önemli ölçüde artırmada tetikleyici olmuştur. Tüm dünyada ülkeler, çocukları dinlemek amacıyla girişimler kurmuş ve yerel yönetimlerden hükümetlere kadar her düzeyde projeler oluşturulmuştur.⁶⁸

Bununla birlikte, çocukların katılımına odaklanma, danışma düzeyinde kalmaktadır; çocukların, kendi yaşamlarını etkileyen kararlara, politikalara ve hizmetlere etkin olarak katılması için göreceli olarak çok az fırsat sunulmaktadır. 'Sistemi dönüştürmeden' çok 'sistemi devam ettirme' düzeyinde kalmaktadır. Kişisel ve toplumsal gelişim için gerçek fırsatlar ile birlikte önemli karar almanın, çocuklara aktarılmasını sağlayan da 'sistemi dönüştürmektir'.⁶⁹ Buna ek olarak, karar alma süreçlerine katılmak amacıyla çok küçük çocukların yeteneklerini göstermeleri için fırsat yaratmaya çok az vurgu yapılmıştır.

Çocuklara seçenekler sunmak

Anaokulunda çalışan görevliler, 4 yaşındaki çocukların, yetişkinlerin onlara teklif etmesini beklemek yerine, ne zaman meyve ve su istediklerine kendilerinin belirleyeceklerine karar verebileceklerine kanaat getirmişlerdir. İlkinde çocuklar kendi kendilerine yardım edebilecekleri fikrine alışana kadar izin istemişlerdir. Bazıları suyu yere dökmüştür, fakat sonra dökülenleri temizlemek için yardım etmişlerdir ve bunu yapmaya alışana kadar suyu daha dikkatli koymayı öğrenmişlerdir. Kendileri için seçimler yapma deneyimi edinmelerine izin verildikçe, çocuklar daha sorumlu hale gelmiş ve çalışanlar başka işlerle uğraşabilmek için serbestlik kazanmışlardır.⁷⁰

Vygotsky'nin analizinin merkezi, çocukların kendilerini çevreleyen toplumsal ve düşünsel dünyaya katılmalarından ortaya çıkan bir süreç olarak gelişim kavramıdır.⁷¹ Etkin katılım verili bir durum değildir. Yetişkinler gibi çocuklar da yeteneklerini ve güvenlerini doğrudan deneyimler yoluyla kurarlar: Katılım, daha sonra katılımın niteliğini arttıracak şekilde yeteneğin daha fazla gelişmesine yol açmaktadır.⁷² Çocukların, gelişimlerini teşvik eden bir işi başarıyla tamamlama yeteneğinin olduğunun varsayılarak, hem yetişkinler hem de akranlarla paylaşılan faaliyetlerin içinde bulunma, katılımdır. Böylesi beceriler ne doğuştan gelir ne de sosyal olgunlaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak gelişir. Deneyimle, yetişkinlerin yetkinliklere dair varsayımlarıyla ve çocuğa verilen sorumluluğun düzeyiyle uyumlu olarak gelişirler.

Katılım, sadece çocukların değişimi gerçekleştirebilmesi için bir araç değildir ayrıca bir özerklik duygusu, bağımsızlık, artan sosyal yeterlilik ve esnekliği de geliştirmek için bir fırsat sunmaktadır.⁷³ Chawla ve Heft, yeterliliğin gelişiminin, yaşamın değerli alanları üzerinde kontrolü sağlama yeteneği olduğunu, ifade ediliş tarzı farklı koşullarda farklı şekillerde olsa da, bu deneyimin ve psikolojik olarak iyi olma halinin evrensel özelliği olduğunu ileri sürmektedirler.⁷⁴ Bu süreç, Barker'ın altı adet 'nüfuz etme bölge'sinde –farklı ortamlarda çocukların katılımının düzeyiyle – kavramsallaştırılmıştır:⁷⁵

- Seyirci – hiçbir etkin rolü yoktur.
- Dinleyici – fark edilir bir yeri var fakat hiç gücü yoktur.
- Üyeler – doğrudan gücü yoktur fakat potansiyel olarak gücü vardır.

- Etkin görevli – ortamın bir kısmı üzerinde güce sahiptir.
- Ortak lider – ortam üzerinde paylaşılan doğrudan otoritesi vardır – örneğin, bir okul konseyinde temsilci olmaktır.
- Tek lider – doğrudan ve tek otoritenin sahA.g.e.ir.

Çocukların düşük katılım düzeyinde yaşadıkları bu alanlarda, çocuklar yeteneklerinin gelişmesi için daha az fırsata sahip olmaktadır. Kendine yeterlik duygusu için en etkin hazırlık, bir hedefe tek başına ulaşmak ve bu hedefe ulaşmada herhangi birini gözlemlemektir. Örneğin, bir eğitim araştırması, büyük okullarla karşılaştırıldığında küçük okullarda sorumluluk alma fırsatlarının daha fazla olduğunu bulmuştur; buna göre küçük okullardaki çocuklar, sorumluluklarını yerine getirmekte ve yeteneklerini geliştirmekte çok daha fazla fırsata sahip olmuşlardır.⁷⁶ Bu süreçlerin çocuğa özgü olmadığını kabul etmek önemlidir. Yeteneklerin geliştirilmesi yaşam boyu sürmektedir.

Sıklıkla yetişkinler, çocukların kendi kararlarını almalarında ya da çocukların yetkinliklerini arttırmada kolaylaştırıcı bir rol üstlenmezler. İngiltere’de yapılan yeni bir araştırmanın bulguları, çocukların, yetişkinlerin deneyimlerinin değerini ve bundan yararlanabilecekleri gerçeğini kabul etmelerine rağmen, yardım istemekten kaçındıklarını ve bunun nedeninin de öyle yaptıkları zaman yetişkinlerden saygı görmemeleri olduğunu göstermiştir. Yetişkinler genellikle, çocukların kendi sonuçlarına kendilerinin varmalarına yardım etmekten çok, kendi çözüm yollarını zorlamaktadırlar.⁷⁷ Çoğuna göre, okul, işbirliği ile oluşturulan katılım fırsatlarını ve sorumluluk almayı kolaylaştırmaktan ziyade dışlamaktadır.⁷⁸ Batılı toplumlardaki birçok çocuk tarafından yaşanan yaygın bağımlılık, toplumsal, politik ya da ekonomik katılımı geciktirmektedir. Ayrıca dünya üzerindeki bir çok ülkeye özelliğini veren hiyerarşik aile yapısı, sosyal ve politik yapı, sadece çocukların katılım için potansiyellerini kabul etmeye sekte vurmamakla kalmamakta, aynı zamanda gerçekleşmesini de engellemektedir.

3.1.3 Çocukların yeteneklerinin gelişimini sağlamak amacıyla fırsat yaratılması

■ *Aile içinde*

Çocukların, bakım sağlayan ve güvenli bir aile yaşamı ihtiyacı, çocukların ‘mutluluk, sevgi ve anlayış ortamındaki bir aile içinde büyümesi gerektiğini’ ifade eden Sözleşme’nin Giriş bölümünde belirtilmektedir. Ailenin rolüne, çocukların ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu ve buna yeterliliği olan toplum içindeki temel topluluk olarak vurgu yapan diğer birçok maddede bu görüş tekrarlanmıştır. Tüm kültürlerde sosyal ilişkilerde istikrarın önemi, sevilme ve değer görme ihtiyacı evrensel olarak kabul edilmiştir. Artan örnekler, gelişimin sonuçları ile tutarlılık, beceri, hızlı çözüm üretebilme ve fiziksel kapasite ile tanımlanan bakımın niteliği arasında doğrudan bir ilişkiyi akla getirmektedir.⁷⁹

Tüm çocukların ortak ihtiyaçları paylaştığı gerçeği, Batılı toplumlardaki çocuk refahı kuruluşlarındaki politika yapıcılar ve uygulayıcılar tarafından kabul edilmektedir. Kellmer Pringle, tüm çocukların dört temel ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir: Sevgi ve güvenlik ihtiyacı; yeni deneyimler ihtiyacı; övülme ve kabul edilme ihtiyacı; sorumluluk ihtiyacı.⁸⁰ Bu ihtiyaç yapılarının altında, bunların gerçekleştirilememesi halinde çocukların yeteneklerinin ve en üst düzeyde gelişimlerinin artmasına zarar geleceği varsayımı yatmaktadır. Woodhead, ihtiyaçların doğasıyla ilgili bu kadar kural koyucu olmanın mümkün olup

olmadığını sorgulamıştır ve ihtiyaçların, gerçeğin güvenilir ifadesi olarak sunulmasına rağmen çocuklukla ilgili ampirik iddiaların yanı sıra kişisel ve kültürel değerleri gizlediğini öne sürmüştür.⁸¹ Belki de bu iki bakış açısı arasındaki kritik farklılık, ihtiyaçların kendisinin kabul edilmesinde değildir, daha çok bu ihtiyaçların nasıl yerine getirildiğiyle ilgili varsayımlardadır. Woodhead, ihtiyaçların dört farklı kategorisi arasında farklılıklaştırma yapmaya çalışmıştır:

- **Çocukların psikolojik yapılarının bir betimlemesi olarak ihtiyaçlar**, örneğin çocuklar kültürel yapılanmayı hesaba katmaksızın insan ilişkilerini ve davranışlarını sürdürme arayışındadırlar.⁸²
- **Bazı çocukluk deneyimlerinin potansiyel olarak zararlı sonuçları hakkında bir sonuç olarak ihtiyaçlar**, erken çocukluk döneminde yetersiz annelik gibi deneyimlerin, çocuğun zihinsel gelişime olumsuz bir şekilde etki edeceği iddia edilmektedir. Bu iddianın geçerliliğini araştırmaya adanmış birçok çalışma bulunmaktadır ve erken çocukluk dönemi ilişkilerinin önemini onaylar gözükmetedirler.⁸³ Bu noktada zorluk, bu çıkarımların bakımın gerçekleştiği kültürel şartları ve araştırmada varsayılmış zihinsel sağlığın tanımını kabul etmede başarısız olduğudur. Diğer araştırmalar, kültürel tutumların, çocukluk dönemi deneyimlerinin etkisine yön vermekte önemli bir rol oynadığını bulmuştur. Örneğin, boşanmanın çocuk üzerindeki etkisi, evliliğin bitmesiyle ilişkili toplumsal damgaların düzeyine göre ve uzmanların, çocukların olumsuz olarak etkileneceklerini beklemelerine göre güçlü bir şekilde değişmektedir.⁸⁴ Patolojik sonuçların, çocukların büyüdüleri şartlara bakılmaksızın, bazı çocukluk deneyimleriyle evrensel olarak bağdaştırılması, fazlasıyla basite indirgeyicidir.
- **Çocukluk deneyimlerinin bazı kültürel formları için gereken ihtiyaçlar**, erken çocukluk döneminde çocukların tek anne figürüne bağlanma ihtiyaçları gibi ihtiyaçlardır. Bu varsayımın, çocukların toplumsal uyumu için hayati olarak Batı toplumlarında sosyal politika üzerinde önemli etkileri olmuştur.⁸⁵ Yine de çoklu bakım türünü içeren çocuk yetiştirmeyle ilgili diğer kültürel modeller, aynı şekilde iyi uyum sağlamış çocukların yetiştirilmesini sağlamaktadır.⁸⁶ Diğer bir deyişle, çocukların tek büyük figüre bağlanmaya eğilimli oldukları ve bu 'ihtiyacın' giderilmesinin, akıl sağlığı için önkoşul olduğu varsayımı doğrulanmamıştır. Aynı şekilde daha önce de tartışıldığı gibi çocukluk hedeflerinin farklılık gösterdiği yerlerde zorunlu olarak çocukların ihtiyaçları da farklı algılanacaktır.
- **Özel çocukluk deneyimleri için ihtiyaçlar**, bazı hayali oyun türleri ve müzik yoluyla iletişim fırsatları gibi ihtiyaçlardır. Bu fırsatların karşılanması bazı kültürel koşullarda arzu edilir görülebilirken, bunun, çocukların psikolojilerinin oluşmasının, akıl sağlıkları ya da sosyal uyumlarının temel parçası olarak görülebileceğini iddia etmek güçtür.

Bununla birlikte, çocukların ihtiyaçları ve bunların nasıl yerine getirileceği ile ilgili varsayılan evrensellik iddiası, Batı dünyasında güçlü bir şekilde kabul görmüştür ve hem açık, hem de örtük olarak, çocukların psikolojik gelişimleri ve onların geliştirilmesi gereken farklı yetenekleri için gerekli ortam ile ilgili düşünce tarzını şekillendirmiştir. Batı tarzı çocuk bakımı, Küçük Çocukların Eğitimi Ulusal Birliği, ABD'de küçük yaşta çocuk uzmanlığında lider kurum, (NAEYC) tarafından türetilen 'gelişimsel olarak uygun olan uygulama'ya (DAP) dahil edilmiştir. DAP daha çok çocuk gelişiminin aşamalı kuramları üzerinde durmaktadır ve

çocukların bu aşamalardan başarıyla geçebilmesi için yetişkinlerin edinmesi gereken uygulama türlerini tanımlamaktadır. Bu modelde, çocukları yetiştiren yetişkinlerin, çocuğun ilk yıllarında benzersiz, derin ve şekil verici bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Çocukların gelişimlerinin her yerde aynı olmasına karşın, ebeveyn eğitimi programları gibi yetişkinlerin müdahalesiyle ileri götürülebileceği ve kötü ebeveynlik tarafından da sekteye uğrayabileceği ileri sürülmektedir.

Bununla birlikte Penn, çocukların ihtiyaçlarının evrensel olduğunu iddia etmesine rağmen DAP, bireyselliğin ve kişiliğin büyük önemi, çekirdek aile düzeninde çocuk bakımı, bir dizi maddi mal arasında seçim yapmayı teşvik etme ihtiyacı ve doğa ile yetiştirme arasında belli bir denge kurulması gibi kültürel olarak özel varsayımlara dayanmaktadır.⁸⁷ Sabit iki ebeveynli çekirdek ailenin idealleştirilmesi, bakımın sağlanabileceği birçok farklı yolu kabul etmekte başarısız olmaktadır. Ayrıca yirmi ülkede yapılmış kültürlerarası bir çalışmanın, ABD'deki çocuk bakım tarzının – annelerin, çocuklarıyla oyun ile sosyal ve dengeli bir ilişki kurduğu tarz – istisnai olduğu bulgusuna rağmen, ana babaların çocukları ile sağlıklı ve normal bir ilişki kurma yolunda, çocuk bakımında doğru olarak kabul edilmiş etkileşim tarzı olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁸ Ayrıca, ABD'de DAP, değer verilen uygun bir yaklaşımdır, farklı kültürel uygulamaların uyum sağlayamadığı bir yaklaşımdır. Örneğin, Hint alt kıtasında birçok gözlemci, geniş aile tarafından küçük çocuğa verilen yoğun bakım hakkında yorum yapmışlardır ve çoğu yetişkinin can güvenliği olmadığı halde, düşük seviyedeki akıl hastalıklarının başlıca nedeninin bu olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁸⁹

DAP, gelişmekte olan dünyadaki birçok uluslararası kalkınma ajansı tarafından, Dünya Bankası da dahil olmak üzere, erken çocukluk gelişim programları aracılığıyla artan bir şekilde ihraç edilmekte olan bir modeldir.⁹⁰ Yine de böylesi programların etkinliğinin kanıtı oldukça tartışmalıdır. Örneğin Scheper-Hughes, küçük çocukları risk altına sokan her türlü etmenlerden biri olan anababalık niteliğinin, gerçek bir nesnellikle en zor incelenecek konular arasında açık farkla önde olduğunu tartışmaktadır.⁹¹

Başka bir deyişle, her ne kadar çocukların sağlıkları, bakımları ve öğrenmeleri için basit ve evrensel olarak başlıca koşullar olsa da, çocukların gelişimlerinin desteklenmesi, dolayısıyla haklarının gerçekleştirilmesi yaklaşımlarından evrensel olarak tanımlanmış herhangi birinin geçerliliğini iddia ederken dikkatli olmak gerekir. Çocukların ihtiyaçları ve bunların nasıl giderileceği hakkında değişmez varsayımlar yapılmasının uygun olup olmayacağına dair soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. İhtiyaçları ele alan, ancak bu ihtiyaçların ortaya çıktığı koşulları ele almayan stratejileri tanımlayan küresel çözümler ister istemez faydalı olmayacaktır.

DAP'ye alternatif olarak 'kavramsal olarak uygun uygulama' kavramı önerilmiştir.⁹² Çocukların yeteneklerinin en üst düzeyde gelişebileceği uygun çevrelerin yaratılması stratejileri, çocuğun yaşadığı kültür ve şartları, çocuğun kendi ihtiyaçlarının tanımına ve anlayışına katkıda bulunma hakkını kavramalıdır. Bu, çocukların haklarını açıkça ihlal eden ve gelişimlerine zarar veren, örneğin kız çocuklarına karşı ayrımcılık, fiziksel ceza, çocukların görüşlerine saygı duymama, özürü olan çocukların görmezden gelinmesi gibi, ailelerin içindeki geleneksel uygulamalara karşı çıkmak demektir. Ayrıca, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki ilkeleri yansıtarak, yerel kültürdeki olumlu uygulamaları desteklemek anlamına gelmektedir.

■ *Oyun yoluyla yeteneklerin gelişimi*

Oyun; mutlu olma, keşfetme, sığınak olma, kültürel ve sosyal olaylara katılım gibi olanaklar sağlayarak, çocukların gelişimi için hayati bir önem taşımaktadır. Gerçekten oyunun, gelişmeleri için çocukların içten gelen bir dürtünün merkezinde olduğu ve insanların dünyayla kurdukları ilişkinin niteliğinin merkezinde görülmesi gerektiği düşüncesi, çocuk gelişimi uzmanları arasında yaygındır.⁹³ Çocuklar en talihsiz şartlarda bile oyun için fırsatlar yaratırlar: Çalışırken, hastanede, mülteci kamplarında, ders sırasında oyun oynarlar. Ve bu sayede çocuklar, sosyal beceriler, yaratıcılık ve yenilik, müzakere etme ve başkalarına özen gösterme yeteneği, gelişme, anlama ve kurallara uyma yeteneği kazanmaktadırlar.

Bununla birlikte, çocuklar kolaylıkla oyun oynama fırsatları yaratabilmelerine rağmen, birçok çocuğun içinde yaşadığı ortam, bunun yeterli bir şekilde gerçekleşmesine engel olmaktadır. Bazı durumlarda, ana babaların oyunla ilgili deneyimlerinin olmaması, çocukları için oyun ortamı yaratmalarına ve oyunun önemini kavramalarına engel olmaktadır. Özüre sahip çocukların çoğunun, ayrımcılık, toplumdan dışlanma ve çevre tarafından yaratılan fiziksel engellerin bir sonucu olarak oyun oynamak için gerçek bir şansları olmamaktadır.⁹⁴ Dünyanın birçok bölgesinde kız çocuklarına yüklenen çalışma sorumluluğu, onları oyun oynama fırsatlarından mahrum bırakmaktadır. Hapisteki, çocuk esirgeme kurumlarındaki, uzun süre hastanede tedavi gören ya da mülteci kamplarındaki çocukların da oyun oynamak için herhangi bir fırsatları ya da ortamları yoktur. Ücretli çalışma ya da eğitim gibi yollarla, çocukların zamanıyla ilgili aşırı yasal talepler, çocukların oyun oynaması gereken zamandan çalabilmektedir. Çocukların yeterince oyun oynama fırsatları yakalamaları için hükümet desteği isteme, hatta devlet politikaları talep etme ciddiye alınmamaktadır. Eğitim politikası, uygulanabilir çalışma koruma politikaları, çevrede güvenli yerlerin yaratılması ve ilgili uzmanların yeterli eğitimi, bunların tümü, oyun oynama hakkının gerçekleştirilmesine ve sonuçta çocukların sağlıklı gelişimlerine etkide bulunmaktadır.

■ *Eğitim yoluyla yeteneklerin gelişimi*

Eğitim çocuklara, kendilerini gerçekleştirme fırsatı kadar, toplumlarına sosyal ve ekonomik yönden katılımları için yeteneklerinin en üst düzeyde geliştirilmesi fırsatını sunmalıdır. Bununla birlikte birçok engel, çocukların kendi potansiyellerini gerçekleştirmeleri için bir araç olarak eğitimden yararlanma olanaklarına engel olmaktadır.

EĞİTİME ERİŞEMEME

Eğitim hakkı, çok sayıdaki çocuk için gerçekleştirilemeyecek bir hedef olarak kalmaktadır. Şu anda 121 milyon çocuk eğitime erişememektedir.⁹⁵ Tüm çocukların 2015 yılında temel eğitime erişme arzusunun bile gerçekleşebilmesi mümkün görünmüyor.⁹⁶ Bazı çocuk grupları orantısız bir şekilde eğitim haklarının gerçekleştirilmesinden dışlanmaktadır: Dünyanın büyük kısmında, kız çocukları eğitime erkek çocuklarından daha az erişebilmektedir. Güney Asya'da kadınlarda yetişkin okur yazarlığı oranı yüzde 26'dır; altı yaşındaki bir kız çocuğu, ortalama altı yılını okulda geçirirken, bir oğlan çocuğundan ortalama üç yıl daha az okumaktadır.⁹⁷ Daha az bilindiği üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki özürlü çocukların büyük bir çoğunluğu, eğitim hakkını gerçekleştirilememektedir.⁹⁸ Eğitime erişim, yaygın bir şekilde potansiyelin geliştirilmesi için temel kabul edilmektedir. Eğitimsizlik, sağlık ve beslenmeyi düzeltme, çocuk ölüm oranlarını azaltma, HIV/AIDS'in nedenlerini ele alma, daha verimli bir şekilde geçinebilme fırsatları sağlama, demokrasiyi ve insan haklarına saygı gösterilmesi çabalarına zarar vermektedir.⁹⁹

TOPLUMSAL EŞİTSİZLİK

UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi'nin son araştırması, yoksulluğun ve eşitsizliğin, çocukların eğitim potansiyellerinin gerçekleştirilmesi üzerindeki etkisine dair ilginç sonuçlar sunmaktadır.¹⁰⁰ Ana babaların ekonomik ve sosyal şartları, eğitim başarısının en kuvvetli etkenidir; öyle ki tüm OECD ülkeleri arasında, bir ülke içinde çocukların başarılarındaki farklılık, ülkeler arasındaki farklılıktan anlamlı bir şekilde daha fazladır. Eğitim sistemlerinin büyük farklılıklar göstermesine rağmen, eğitimle ilgili sonuçların eğitim sisteminden çok, ailelerin şartlarıyla ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Daha iyi kaynaklar, okul-öncesi çevrelere ulaşım kalitesi ve daha iyi okullar, daha iyi sağlık ve daha yüksek aile ve öğretmen beklentileri tamamen bir araya gelince, çocuk açısından kaçınılmaz bir avantaj ve daha ayrıcalıklı bir temel sağlamaktadır. Eğitim sistemleri yardımıyla farklı yaşlardaki çocukların uluslararası olarak karşılaştırılması, okulda okumanın, başarıdaki eşitsizliğin hiyerarşisi üzerinde çok küçük bir etkisi olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, İngiltere'deki boylamsal bir araştırma, 22 aylıktan 26 yaşına kadar incelenen 1300 kişilik çocuk grubu arasında, 22 aylıkken iyi bir gelişim gösteren yoksul ailelerden gelen çocukların, 10 yaşlarına geldiklerinde ortalamının altına düşerken; daha zayıf bir gelişim gösterip daha iyi durumda olan ailelerden gelen çocukların, 10 yaşında ortalamının üstüne yükseldiklerini göstermiştir. Ayrıca, 22 aylıkken bile daha yoksul ve daha zengin ailelerin çocuklarının gelişimleri arasında anlamlı bir fark bulunduğu belirtilmiştir.¹⁰¹ Bu yüzden şu açıktır ki, eşitsizliğin tohumları okuma başlamadan çok önce kendini göstermektedir.

KÖTÜ ORTAMLAR

Bazı durumlarda okul eğitimi, üst düzeyde bir öğrenme ortamı sağlamayı başaramaz. Birçok okul baskıcıdır, kötü yönetilir, yeterli kaynakları yoktur ya da çocukların yaşamıyla uyumlu bir eğitim programı sunmaz.¹⁰² Dünyanın her yerinden çocuklardan gelen ipuçları, bazı öğretmenlerin uyguladığı şiddet düzeyi ile ilgili hiç de iç açıcı bir tablo sunmamaktadır. Sudan, Filipinler, ABD, Etiyopya ve Bangladeş gibi geniş çaptaki ülkelerde, çocuklar öğretmenleri tarafından şiddet, tehdit ve toplumsal aşağılanma gördüklerini ifade etmektedirler. Sıkıştırma, vurma, dövme, çocukları bağlama, onları zorla ayakta tutma veya eğme gibi doğal olmayan pozisyonlar, cinsel istismar ve hatta vahşi hayvanlara maruz bırakma tehditleri gibi suçlar, çocukların eğitiminden sorumlu, dokunulmazlığı olan yetişkinler tarafından uygulanmıştır.¹⁰³ Bu tarz deneyimler sadece çocukların her türlü şiddet şekline korunma hakkını ihlal etmemekte, aynı zamanda kapasitelerini tamamlama haklarına doğrudan engel teşkil etmektedir. Çocuklar, kötü ortamlarda etkin bir şekilde öğrenemezler. Gerçekten de, bazı ülkelerde, öğretmenlerce uygulanan şiddet, çocukların okul hayatına katılmalarını engelleyen önemli etkenlerden biridir. Bangladeş'te yapılan bir araştırmada, çocukların öğretmenlerde en değer verdikleri özelliğin, disiplin uygulamalarında bedensel cezalar vermemeleri olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁴

DAR TANIMLI BİR EĞİTİM PROGRAMI

Okullar, çocukların enerjilerinin öncelikli odağı olarak bilişsel öğrenmeye öncelik verme eğilimindedir. Çocukların bilişsel gelişimlerini değerlendirmek için yaygın bir şekilde kullanılan ölçütler gerçekten dar tanımlıdır ve birçok okuldaki eğitim programı ve öğretmenlerin yöntemleri, çocukları çok özel bilişsel yeti biçimleri içine sokmaktadır.¹⁰⁶ Bu yaklaşımlar, çok kesin ve yaygın olarak, hem normal hem de gerekli olarak varsayılmıştır. Fakat çocukların, tüm

Okul eğitiminde alternatif bir model

Çocukların yeteneklerini geliştirmek için, daha demokratik ve sosyal bir eğitimin yararlılığının kanıtları, Kolombiya'da Yeni Okul programında bulunabilir. Bu program, çocukların bireysel olarak ve grup içinde öğrenmesine olanak sağlayan, öğretmenlerin bir kolaylaştırıcı görevi gördüğü, farklı yaşlardaki çocukların aynı sınıfta öğrenim gördüğü esnek bir eğitim programı oluşturmuştur.¹⁰⁶ Bu okullar ayrıca çocukların eşgüdümlü demokratik bir topluluk olarak çalışabildiği yapıları geliştirmiştir. Programdaki bir okul, okul çevresini yönetmede ve demokratik bir öğrenme için topluluk temelli bir merkez olarak temel okul kavramını bütünleyen yerel topluluğu yönetmede çocukların katılımını gerçekleştirmiştir. Örneğin, çocukların dağın eteğini korumak amacıyla yerli ağaç türlerini ektikleri bir orman koruma projesi geliştirmişlerdir. Çocuklar için projenin zorluğunun bir bölümü o bölgenin köylülerini, ağaçları ateş yakmak için ve satmak için kullanmamaları hakkında eğitmeleri oldu. Çocuklar, varolan ağaçlardaki tohumları topluyorlardı ve bir bakım alanı kurmak için okula getiriyorlardı. Bu bakım alanı, topluluğun yetişkinleri ile birlikte yakın bir işbirliği yaparak dağın tüm eteklerini yerel ağaçların yetiştiği bir alan haline getirmek içindi. Bu programın güçlü yanı, uygulama yoluyla öğrenme fırsatını destekleyerek çocukların sahip olduğu geniş çaptaki yeteneklerde yatmaktadır. Okuma yazma ve matematiksel temel becerilerin ötesinde çocuklar, doğa bilimleri, kalkınma ve sürdürülebilirlik, demokrasi ve karar alma süreçleri, savlarını nasıl üretip sunacakları hakkında bir kavrayışa sahip olmaktadır. Eğitim sürecinin en önemli unsuru, yetişkinlerin sunduğu destek ve saygı yardımıyla proje için sorumluluk almayı öğrenmedir. Bu eğitimsel deneyim, çocukların sorumluluk alma, yetişkinlerin dünyasıyla iletişim kurma ve toplumsal değer anlamını deneyimleme becerilerini kazanma fırsatlarını görmezden gelen tam zamanlı bir okul eğitiminin zorladığı bağımlılıkla tam bir zıtlık oluşturmaktadır.

yeteneklerini tek bir ölçüm yoluyla ifade edilemeyecek, karmaşık ve etkileşimde bulunan yollarla gelişimlerini etkileyen bir dizi farklı zekaya sahip oldukları, artan bir şekilde kabul edilmektedir. Örneğin Gardner, çocukların çoklu zekasının Batı dünyasında yeterince teşvik edilmediğini, çünkü bunun görülmediğini ya da değer verilmediğini ileri sürmektedir.¹⁰⁷ Çocukların sadece nasıl öğrendiklerini değil, ne öğrendiklerini de gözden geçirerek onlarla ilgili düşünce tarzında bir değişime ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Bilişsel gelişimin merkeziliği hakkındaki varsayımlar, farklı kültürler tarafından ister istemez paylaşılmamaktadır. Bu durum, toplum içerisinde yetişkinler tarafından zeki kabul edilen bir grup Zambiyalı çocuk üzerinde çoklu zeka testlerini yöneten Serpell tarafından yapılan bir deney sayesinde örneklerle açıklanmıştır. Çocukların bu testlerden aldıkları sonuçlar, yetişkinlerin ölçümlerine uymamaktaydı, çünkü zeka için yerel ölçütler, sosyal becerileri ve sorumluluğu içermekteydi, bu nedenle testte ölçümlenen tamamen bilişsel becerilerle bu yerel ölçütler eşleşmedi.¹⁰⁸

Te Whariki: Erken çocukluk eğitimi eğitim programı için bir Yeni Zelanda yaklaşımı

Yeni Zelanda'da kültürel, felsefi ve gelişimsel olarak anlamlı olma çabasında olan, 0-7 yaş çocuklar için yeni bir eğitim programı geliştirildi.¹⁰⁹ Bu eğitim programı dört temel ilkeye

dayanmaktadır:

Whakanana – çocukları, öğrenmeleri ve büyümeleri için destekleme.

Kotahitanga – çocukları, öğrenmeleri ve bütünsel olarak büyümeleri için destekleme.

Whanau tangata – çocukların öğrenmelerinin bütüncü bir parçası olarak, aile ve topluluğun geniş dünyasını kapsama.

Nga hononga – insanlarla, mekanlarla ve nesnelere karşılık verici ve karşılıklı ilişkiler yardımıyla öğrenme.

Bu ilkeleri kullanarak Te Whariki, konu temelli geleneksel okul eğitim programından ya da fiziksel, zihinsel, duygusal ve ya sosyal becerilerin bulunduğu tipik gelişimsel eğitim programı şemasından çok farklı bir yaklaşımı benimsemektedir.

Çocukları gelişimi için eğitimin çok büyük bir önemi olduğuna dair çok küçük bir anlaşmazlık varken, bunun verilme yöntemini, okulların yapısını ve rolünü, çalışmanın potansiyel olarak eğitici doğasının kabulünü, öğrenme sürecinde hem çocukların hem de yetişkinlerin oynadığı rolü daha fazla araştırmak ve tartışmak gerekmektedir.

■ *Çalışma yoluyla yeteneklerin gelişimi*

Eğitim ve öğrenme, okulun eşanlamlısı değildir; Sözleşme, tüm çocukların eğitim hakkının altını çizirken, öğrenmenin okullarda yapılacağını belirtmemektedir. Gerçekten de çocukların elde ettikleri birçok yetenek okul dışı deneyimlerden kazanılmıştır. Fakat şu andaki eğilim, çocukları çalışma hayatından uzaklaştırmakta, yetişkinlerin dünyasından koparmakta ve gözlem ya da uygulama yerine dil yardımıyla kavramlaştırılmamış bir eğitim vermektir. Bu eğilim, çocukların ders çalışması yerine, dış dünya ile etkileşimde bulunarak daha iyi öğrendiğine dair gelişen bulgulara rağmen artmaktadır.¹¹⁰

Gelişmekte olan ülkelerde, sıklıkla çocuklardan hem ev yaşamına katılmaları hem de ücretli bir işte çalışmaları beklenmektedir ve eğitim, çalışmanın alternatifi olarak görülmemektedir. Bunun yerine yaygın bir şekilde çocuklardan, aldıkları herhangi bir eğitim desteğini çalıştıkları işe uydurmaları beklenmektedir. Fakat birçok Batılı çocuk gelişim kuramcısının gözünde, çocukların çalışması, 'normal' bir çocukluk kuruluşunun parçası olmadığı için yazılarında neredeyse bu durumdan hiç bahsedilmemektedir. Woodhead, bundan hiç bahsedilememesinin canlı bir örneğini sunmaktadır. 1987 ve 1995 arasında yayınlanmış sekiz çocuk gelişimi kitabının içeriğini gözden geçirdiğinde, aile için 157, oyun için 126 ve okul için 108 referans bulmuştur. Çalışmayla ilgili bir tek madde, yarı zamanlı çalışmanın, ergenlerin okul performansları üzerine etkisinin kısa bir dökümüdür.¹¹¹

Bu metinler, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın çocuklukla ilgili deneyimlerini yansıtmaktaydı. Yine de, nedeni bu olsa bile, çocuğun çalışmasının ele alınmaması hoş görülemez, örneğin İngiltere ve ABD'de önemli sayıda çocuk, ailenin verdiği ev işlerinin yanı sıra, yarı zamanlı işlerde çalışmaktadırlar.¹¹² Çocuğun çalışmasının etkilerine dair kabulün ve araştırmanın eksikliği; çocukların gelişimini ne ölçüde engellediği ya da buna zarar verdiğini, çocukların

kendilerinin çalışmasıyla ilgili ne hissettiklerini, iş ve okul arasındaki uygun dengeyi ya da zararlı ve anlamlı çalışma arasındaki sınırın nerede olduğunu pek anlamadıkları anlamına gelmektedir.

3.1.4 Maddi yoksunluğun gelişim üzerine etkisi

Fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimle ilgili olarak, hangi maddi çevrelerin zararlı sonuçları olacağına sınırlarını belirlemek büyük ölçüde mümkündür. Gıda, barınma, giyinme, tıbbi bakım ve temiz bir çevre gibi temel fiziksel bakım ve ihtiyaçlara erişememek, çocukların gelişimini engellemektedir. Beyinle ilgili güncel araştırmalar, çevrenin çocuğun beyin hücrelerinin sayısını ve nasıl bağlandığını etkileyerek, çocuğu çok küçük yaşlarda etkilediğini göstermektedir ve öğrenme için ilk yılların kritik önemde olduğu fikrini onaylamaktadır.¹¹⁴ Akıl hastalıklarının yanı sıra hem fiziksel hem de zihinsel özürlerin çoğu türü, yetersiz beslenme, çevresel kirlilik ve kaza riskine açık olma gibi maddi faktörlere bağlıdır ve yeterli tıbbi bakıma ulaşamamakla artmaktadır. Örneğin hamile kadınlardaki iyot eksikliği çocuklarda ciddi

Çocukların yaşamlarında çalışmanın rolünü algılayışı¹¹³

Uluslararası Save the Children Birliği, çocuk işçiliği politikasını geliştirmek amacıyla birçok ülkede çalışan çocukların görüşlerini almaya karar verdi. Çalışmadan çıkan temel mesaj çalışmanın farklı çağrışımları olduğu ve o nedenle çocuklar üzerindeki etkisinin farklı kültürlerde farklı olduğuydu. Örneğin, Peru, Orta Amerika, Meksika ve Karayipler'deki çocuklar, çalışmayı bir bireyi yücelten bir faaliyet olarak görürken, Hindistan'daki çocuklar çalışmayı kötü ya da yanlış bir şeylerle bağdaştırmaktaydılar. Çocukların ortaya çıkardığı konular arasında, farklı yaşlardaki çocuklar üzerinde çalışmanın farklı etkilerinin olduğunun kabul edilmesi gerektiği, çalışmanın hem olumlu hem de olumsuz nedenlerinin altının çizilmesi gerektiği ve çocukların yaşamlarının gerçeğine duyarlı yasaların önemi bulunmaktaydı. Başka bir deyişle, onlar çocukların çalışmasının bütünüyle yasaklanmasına karşıdır, bunun yerine çocukların farklılık gösteren yeteneklerine göre çalışmanın anlamı ve etkisini anlamayı savunmaktaydılar. Çalışmanın yalnızca fiziksel zarar verici veya gelir getirici anlamıyla anlaşılmayıp, daha çok çocukların haklarına etkisinin göz önünde bulundurulmasını istemişlerdir.

zihinsel özürlerle neden olabilmektedir. 1990'ların ortalarında 50 milyon küçük çocuğun iyot eksikliğinden ötürü, öğrenme yeteneklerinin azaldığı tahmin edilmektedir.¹¹⁵ Yoksulluk, sağlık çocuk gelişiminin en büyük düşmanıdır. Çocukların büyüdüğü çevresel koşulları kısıtlar ve bunun sonucunda çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini etkiler.¹¹⁶ Gerçekten de yapılan güncel çalışmalar göstermektedir ki, çocukların fiziksel ve duygusal gelişimlerini belirleyen en önemli tek etken, ekonomik koşullar olabilir.¹¹⁷

Çocuklar en üst düzeyde gelişimlerini gerçekleştirirlerse, temel sosyal ve ekonomik haklarının böylece yerine getirileceği açıktır. Çocuğun yaşamının ilk aylarının ve yıllarının en hızlı geliştiği dönem olduğu, daha sonra edineceği yeterlilik ve becerilerin göstergelerinin bu dönemde olduğu kanıtlanmıştır; bu nedenle sosyal ve ekonomik dezavantajları azaltabilmek için erken çocukluk gelişimi programlarının rolüne artan bir ilgi vardır. Örneğin, çocukların

psikolojik olarak iyi olma halini destekleyen bir araç olmanın ötesinde DAP, 'zihinsel beceri gelişimi ve ilköğretim hazırlığını ele almak için bir strateji olarak desteklenmektedir... Erken yaşta yetersiz beslenme ve yetersiz bakımın bireye verdiği zararlar, çalışma verimliliğini ve toplumun her yönünde ekonomik gelişimi etkileyebilir. Erken çocukluk döneminde iyi tasarlanmış ve uygulanmış müdahaleler çok yönlü yararlar sağlayabilir'.¹¹⁸

Bununla birlikte yukarıda bahsedildiği gibi böylesi programların çoğu, çocukluk gelişimi hedeflerinde ve onlara ulaşmanın yollarında evrenselliği ihraç eden çağdaş Batılı kuramlardan türetilmiş varsayımlara dayanmaktadır.¹¹⁹ Bu varsayımlar, ayrıca dikkat odağını yapısal açıklamalardan çocukların yetersiz gelişimleri için bireyselci açıklamalara kaydırmaktadır. Yetersiz beslenmenin nedeni olarak, gıda güvenliğinin olmaması ve yoksullaşmanın kabul edilmesi yerine çocukların başarılı bir şekilde gelişimlerinin temel göstergesi olarak yetiştirmenin niteliğine vurgu yapılmaktadır ve ana babalar, çocuklarını yeterince geliştiremedikleri için 'suçlanmaktadırlar'.¹²⁰ Fakat erken çocukluk gelişimi programlarının etkinliğinin kanıtları şimdilik sınırlıdır. En önemli bulgular, uzun dönemli kazanımların elde edilebileceğini gösteren ABD'deki Perry Anaokulu projesinde olduğu gibi küçük çaplı ve kaynak yoğun programlardan elde edilmektedir.¹²¹ Bununla birlikte Brezilya'da ise bazı sınırlı araştırmalar yapılmaktadır, aslında erken çocukluk gelişimi programlarının var olan eşitsizlikleri körüklediği ve bu programların uygulanmış olduğu yerlerde çocukların ilköğretimin alınmasının azaldığını belirtmektedir.¹²²

3.1.5 Özet

Çocuklar, kendi gelişimleri için potansiyellerini içlerinde taşırlar, fakat bu, çocukların yeteneklerinin zenginleşebildiği ortamlarda gerçekleşebilir.¹²³ Sözleşme, bunu kabul etmektedir ve gelişimi, tutarlı özellikleriyle çocuk birey ve çocuğun gelişen yeteneklerine ve olgunluğuna önderlik eden doğrudan ve daha geniş bir çevre arasında etkileşimin devam eden süreci olarak yapılandırmaktadır. Bu, yetişkinlere açıkça belirtilen yükümlülükler vermektedir. Bununla birlikte çocuğun, kendi gelişimi sürecinde etkin bir oyuncu olarak katılımının kabul edilmesinde Sözleşme, gelişim hedeflerinin klasik yaklaşımlarına karşı mücadele etmektedir. Çocukların kendi yeteneklerinin geliştirilmesinde sadece çocukların önemli bir rolü yoktur ayrıca katılım fırsatları da bu yetenekleri arttıracaktır.

3.2 Katılımcı veya özgürlükçü bir anlayış: Çocukların yeteneklerini kabul etmek ve bunlara saygı duymak

5. ve 12. maddeler, Sözleşme'nin temel felsefesini yansıtmaktadır, bu maddeler çocukların rolünü, yaşamlarını etkileyen kararları almada etkin katılımcılar olarak kurmaktadır. Okulda, evde, toplum hayatında etkin katılım, insan hakları temelli yaklaşımın temelidir. Çocuklardan, kendi yeteneklerinin ötesinde sorumluluk almaları ya da çalışmalarını beklenmemeliyse de, okumayı öğrenmek, kendi geleceği için karar alma ya da karşıdan karşıya geçmekle ilgili konularda bile olsa sorumluluk almaya ve bu kararlara ve yeteneklerinin üzerinde olmayan faaliyetlere katılmaya hakları vardır. Bu bölüm, hem yaşla ilişkili yetenekler hakkındaki bulguların güncel durumunu hem de çocukların yeteneklerinin sınırları hakkındaki birçok yaygın varsayımın gözden geçirilmesi ihtiyacını araştırmaya çalışacaktır.

3.2.1 Çocuğun haklarını kullanabilme hakkı

Sözleşme’de bulunan yeteneklerin geliştirilmesi kavramı; Sözleşme’deki tüm hakların tüm çocuklara uygulanmasına rağmen, çocukluk döneminin tek, değişmez evrensel bir deneyim olmadığını ve birey olan çocuğun şartlarının ve yeteneklerinin, hem bu hakların nasıl uygulandığını hem de bu hakları kullanırken ne kadar özerk olduğunu etkilemesi gerektiğini kabul etmektedir.¹²⁴ Çocuğa, sadece yetişkinlerin korumasındaki kişi olarak değil, etkin bir katılımcı, hakların öznesi olarak saygı duyulması ilkesi, Sözleşme’nin her yerinde defalarca tekrarlanan bir konudur. 5. maddeye ek olarak, 14. maddede düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü hakkına saygı ile birlikte yeteneklerin geliştirilmesine açıkça atıfta bulunulmuştur. Ayrıca, çocuğun düşüncelerini ifade etmesi hakkının ve bunların, çocuğun ‘yaşı ve olgunluğuyla uyumlu olarak’ ciddiye alınması gerektiğinin altını çizen 12. madde, kilit önemdedir. İfade özgürlüğü, toplanma ve özel hayatın gizliliği haklarının yer aldığı 13,15 ve 16. maddeler, çocuğun “kendisi hakkında değerlendirilen gerçeklikten farklı olma hakkıyla birlikte, saygınlığı, bireyselliği” hakkına vurgu yapmaktadır.¹²⁵ Daha önce görüldüğü gibi bu maddelerden hiçbiri, hangi yaşta hakların kullanılması için çocuğa yetki devri yapılacağını belirtmemektedir. Onun yerine, bütün haklarına saygı duyulması için her çocuğun bireysel yeteneklerinin kabul edilmesini göz önünde bulundurmaktadır. 5. maddenin ifade tarzı böylesi bir kabul için potansiyel yaratmaktadır. Hakların kullanılması yeterliliğinin ancak 18 yaşında başlaması kavramına, bu hakların yetişkinler tarafından korunmasına itiraz ederek kesin olarak karşı çıkmaktadır. Ana babaların ve buna paralel olarak Devletin, çocukların yeterli ve istekli oldukları bu kararlar için artan bir sorumluluk alabilmeleri amacıyla yükümlülükleri vardır.

5. maddenin ruhunda ve Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde somutlaşan, çocuklara toplumsal temsilciler olarak saygı duyulması felsefesine uygunluk, çocukların yeteneklerine saygı duyulmasının yanı sıra bunların daha ciddi bir şekilde analiz edilmesi ve kabul edilmesi gereğini belirtmektedir. Yetenek ya da yeterlilik, tek bir modele göre gelişmeyen bir dizi niteliği – ahlaki, sosyal, bilişsel, fiziksel ve duygusal – kapsamaktadır. Yetişkinler gibi çocuklar da tüm alanlarda kalıcı ve etraflı bir yetenek düzeyine sahip olmayacaklardır. Bunun yerine yeterliliklerinin ifadesi, aldıkları görevin niteliğine, kişisel deneyimlere, kendilerinden beklenenlere, toplumsal şartlara ve bireysel becerilere göre değişiklik gösterecektir. Bununla birlikte farklı yaşlardaki çocukların yeteneklerine saygı göstererek, doğru düşünmesiyle, mantıklı karar almasıyla ve sorumlulukları yerine getirmesiyle ve hatta bunların yaşla bağlantısıyla ilgili önemli tartışmalar vardır. Bir yandan çocuk gelişiminin bilimsel ve evrensel bir modelini sunmak için çabalar sürmektedir. Diğer yandan birçok gelişim psikologu arasındaki yaygın görüş, yeteneğin tüm alanlarının, kültürden ve şartlardan etkilenen bir dizi etmene göre geliştiğini önermektedir.

3.2.2 Yaşa bağlı yeteneklerin araştırılması

Piaget’nin gelişimsel büyümenin birbirinden farklı ve tanımlanmış evreleri hakkındaki düşünceleri büyük ölçüde gözden düşmüş olmasına rağmen, evre kavramını tümüyle önemsememek mümkün değildir. Birey olarak çocuklar arasında büyük farklılıklar olsa da biyolojik olarak çocukların fiziksel gelişimlerinin evrenselliği kanıtlanmıştır. Çocukların kemikleri, tamamiyle öngörülebilir bir gelişim sürecini izler ve kas gelişimi, bir çocuğun başını tutma ve yavaş yavaş ayaklarının üstünde durma kontrolünü kazanmasıyla başlayan ardaşık bir süreci takip eder.¹²⁸ Fiziksel güçte, atiklikte, bilişsel ve sosyal yeteneklerde bazı önemli değişikliklerin, çocuğun 2. yaşında, 6-7 yaşları arasında ve tekrar ergenlik döneminde gerçekleştiği yaygın bir şekilde kabul edilmektedir.¹²⁷ Bilişsel başarı, küçük çocuklarda

bulunmayan belli üst bilişsel becerilerin ortaya çıkmasına bağlıdır.¹²⁸ Antropolojik çalışmalar da toplumlar arasında, insan yaşamının döngüsü ve büyük değişimlerin, yaş eşiklerinin yanı sıra çocukların bu döngüdeki yeri ile ilgili olarak açık benzerlikler olduğunu ortaya koymaktadır.¹²⁹

Önemli bir araştırma kuruluşu, yeteneklerin elde edilmesinin yaşa bağlı olan ve önceden belirlenmiş psikolojik ya da fizyolojik etmenlerini tanımlamaya çalışmıştı. Bu araştırmanın, büyük ölçüde laboratuvar ortamında, çocukların günlük yaşamlarından uzakta ve özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'yı ele aldığını bilmek önemlidir.¹³⁰ Anlamlı bir biçimde, bu parametreler içinde dahi, araştırmanın sonuçları büyük ölçüde farklılıkları yansıtmaktadır. Peki bu araştırma neyi ortaya koymaktadır?

Nöro-psikoloji araştırmacıları, yönetici davranışların, önemli düşünme ve yargıya varma merkezi olarak görev yapan beynin frontal loblarının bütünüyle gelişmesinin en az 18 yaşına kadar gerçekleşmediğini öne sürmektedirler.¹³¹ Araştırmacılar, ergenlik dönemi boyunca, dürtüleri, risk almayı ve kendini kontrol etmeyi denetleyen bu bölgelerdeki beyin dokusunda bir hasar olduğunu bulmuşlardır. Buna göre, beynin şiddetli duyguları ve cesaret gerektiren eylemleri engellemekten sorumlu kilit bölgesinin, ergenlik dönemi boyunca büyük ölçüde olgunlaşmamış olduğu öne sürülmektedir.¹³² Bazı araştırmalar, 11 ya da 12 yaşına kadar olan çocukların, geleceği planlamak ve gelecek hakkında düşünmek ya da soyut kavramlardansa somut kavramlarla ilgilenme yeteneklerinin, 12 ile 18 yaş arasındaki gençlerinkinden daha az gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır.¹³³ Diğer araştırmalar, ahlaki düşünme yeteneğinin, daha büyük ergenlerde önemli bir şekilde daha gelişmiş olduğunu ve 12 -13 yaşındaki tipik bir ergenin, bir problemin birden fazla çözümünün olduğunu ya da bireysel davranışların veya politik çözümlerin mutlaka doğru ya da yanlış olmayabileceğini takdir edemeyeceğini belirtmektedir.¹³⁴ Bu araştırma, 14 -15 yaş arasında ortaya çıkan ahlaki düşünmenin gelişimine işaret etmektedir ve bazı yorumcuların, kişisel kararlar verme hakkını kazanmak için doğru yaş olduğuna dair tartışmalarına sebep olmaktadır.¹³⁵ 16 yaşına kadar birçok ergenin, riskleri ve kararlarının sonuçlarını tahmin etmesinin ve başkalarının faydalarını kabul etmenin zor bulunduğunu kanıtlamaktadır.¹³⁶

Çocukların mahkemeye çıkmak için yeterliliklerini inceleyen Amerikan araştırmalarının bulguları, yeterliliklerin yaş eşikleriyle ilgili önemli etkisi olan yaş, zihinsel düzey ve akıl hastalıklarına bağlı bazı ilginç bulgular sunmaktadır. 136 çocukla yapılan bir çalışmada, mahkeme öncesi yeterlilikleri ölçülen 9 -16 yaş arası çocuktan 16 yaşında olanların %72'sinin, 15 yaşında olan %84'ünün, 13-14 yaş arasındakilerin %63'ünün ve 11- 12 yaşında olanların yalnızca %25'inin kendilerine karşı yapılan suçlamaları anlayabilecek yeterlilikte oldukları varsayılmıştır.¹³⁷ Çalışmadaki çocukların büyük bir kısmı kendilerine yapılan suçlamayı, suç ikrarı kavramını, gizliliğin doğasını, avukatın savunmadaki rolünü ya da yasal haklar kavramını tanımlayamamışlardır.¹³⁸ Bu bulguların temelinde, 14 yaşından küçük çocuklar için, mahkeme önüne çıkma yetersizliklerinin yasal bir kabul olması gerektiği tartışılmaya başlamıştır.¹³⁹

Bunun yanı sıra 18 yaş altındaki çocukların, 18 yaşından büyük olanlardan daha az yeterli olup olmadığını belirten bu örneklerin aslını öğrenmek için Bartholomew tarafından yapılan bir araştırma bu iddiaların geçerliliğini çürütmektedir.¹⁴⁰ Bu araştırma, tedavi ikilemelerinin bir dizi kısa hikayesini kapsamaktadır, katılımcılardan alternatif beş tedaviden birini seçmeleri istenmiştir. Katılımcılar 12, 15, 18, 21 yaş olmak üzere dört yaş grubuna uygulanmıştır.

Bulgular, yetişkinler ve çocuklar arasında, örneğin kısa dönemli hedeflerin etkisinde olma hazırlığı ve fikirlerdeki değişebilirlikle ilgili farklılıkların, karar alma yeteneğini etkilememiş görüldüğü izlenimini vermektedir. Bartholomew, karar alma yeterliliğinin düzeyi ile ilgili olan yaşa bağlı varsayımlarda tahmin yürütmenin geçersiz olduğunu öne sürmektedir.

Bartholomew'in araştırması, ayrıca, birinin seçim yapma becerisine güvenmenin, yeterliliğin önemli ve bağımsız belirleyicisi olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de güvenin, özgür irade duygularının en önemli şartı olduğu ve birçok egemen yasal çerçevenin, çocukların karar verme fırsatlarını kısıtladığı ve böylece çocukların, kendi karar alma becerilerinde güvenlerinin azaldığı bazı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir.¹⁴¹ Gerçekte, çocuklara ne kadar fazla karar alma fırsatı verilirse, çocuklar daha iyi şekilde seçimlerini uygulayabilirler.¹⁴² Tam tersine, çocukların özerkliğini kısıtlamak da, çocukların önemli konularda karar vermek için özgür olmadıkları, kararlarının bağlayıcı olmadığı ya da muhalefetlerinin kolayca geçersiz kılınacağını bildikleri zaman, öğrenilmiş çaresizliklerini yaratan döngüye neden olmaktadır. Bu durum, karar almada bir isteksizliğe ve hayal kırıklığından kaynaklanan, yetişkinlere karşı isyan etme eğilimine neden olmaktadır. Bu davranışlar, ergenlerin tutarsız, mantıksız ve duygusal olduğu görüşünü desteklemek için kullanılmaktadır.¹⁴³

İlgili araştırmanın diğer görüşleri, 14 yaşından itibaren çocukların kararlarını şekillendirme yetenekleri, olguları, karar alma süreçlerini ve seçimlerinin mantıklı sonuçlarını anlama konusunda yetişkinler kadar gelişmiş olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴⁴ 9 yaşındaki çocukların, seçimlerini mantıklılık çerçevesinde yapmakta, ortalama bir yetişkin kadar yeterli oldukları kabul edilmektedir. Önemli şekilde bu araştırma, çocukların yüksek yararının ne olduğunu değerlendirme becerilerinin ve çocukların dile getirdiği istekleri üzerinde etki eden gelişimsel ve bağlamsal etmenlerin altını çizmektedir. Örneğin, küçük çocuklar, güçlü olan çocuklara ve yetişkinlerin otoritesine karşı koyan kararlara boyun eğme eğilimindedirler.

Hart, gelişim psikolojisindeki güncel düşüncenin, çocukların gelişen kapasiteleri ile ilgili aşağıdaki değerlendirmelere işaret ettiğini öne sürmektedir.¹⁴⁵

- Üç yaşa kadar olan çocuklar, başkalarının bakış açılarını gerçekten anlayabilecek durumda değildir ve karar alma yeteneğinden önemli ölçüde yoksunlardır.
- 3 yaşından 11 yaşına kadar ise, çocuklar insanların farklı bakış açıları olabileceğini anlarlar ve kademe kademe bu dönem zarfında başkasının bakış açısından olaya bakabilme yeteneği edinirler.
- 11 yaşından itibaren ise, çocuklar üçüncü kişilerin bakış açısını anlar ve insanların bir şeyler hakkında karışık duyguları olabileceğini bilirler.
- Ergenler ise toplum için neyin iyi olduğunu bilir ve buna göre yasal veya ahlaki bakış açısı geliştirebilirler.

3.2.3 Yaş temelli yeterlilik değerlendirmelerinin kısıtlılığı

- *Şartların, yeterlilik üzerindeki etkisi*

Son araştırmaların büyüyen hacmi, yaşa bağlı yeterlilikler konusunda sonuçlara varmada büyük bir dikkat gösterilmesi gerektiğini önermektedir; diğer etkenlerin çocukların davranışlarını nasıl etkilediğini geniş çapta tartışmaktadır. Örneğin, Bronfenbrenner, çocuğa olduğu kadar, çocuğun geliştiği çevreye veya şartlara bakılması gerektiğinde ısrar etmiştir ve çocuklar üzerinde, sadece olağandışı durumlarda ve çocukların alışık olmadığı insanlarla kısa bir sürede yapılan araştırmaları eleştirmiştir.¹⁴⁶ Gerçekten de, çok farklı bulguların kendisi, yeterliliğin ortaya çıktığı kesin ve yerleşik yaşları tanımlamanın imkansız olduğunun kanıtıdır. şimdiye kadar gelişim psikolojisi, çocukların gelişen yeteneklerini değerlendirmek için bilimsel olarak bir ölçüt geliştiremedi, gelecekte de geliştirebileceği pek muhtemel değildir.¹⁴⁷ Ayrıca, yeterliliğin dinamik bir kavramdan çok, statik bir kavram olarak görülmesi de, çocukların potansiyel kapasitelerini yansıtamamaktadır.

Yetişkinler gibi çocuklar da, farklı koşullarda değişen yeterlilik düzeyleri göstereceklerdir. Laboratuvar ortamında kendisine verilen bir görevi yapamayan bir çocuk, günlük yaşamında bunu başarıyla yerine getirebilir. Örneğin, yürümeye yeni başlayan çocuklar, laboratuvarda hafıza testinde zorluk yaşamışlardır; fakat kendi evlerinde saklanmış nesnelere bulmada etkileyici hafızalarını kanıtlamışlardır.¹⁴⁸ Çocukların bir işi daha iyi yapmasını belirleyen, sadece ortam değildir. İletişim becerileri de, çocukların bir akranlarıyla mı öğretmenleriyle mi konuştuğuna göre ya da evde mi okulda mı olduklarına göre farklılık göstermektedir. Çocukların akranlarıyla ilişkileri, anneleri ya da bir öğretmenleri yanlarında olduğunda daha olumsuzdur. Yetişkinler ve çocukların güçleri ve statüleri arasındaki algılanan farklılık, çocukların nasıl karşılık vereceği üzerinde önemli şekilde etki etmektedir.

Toplumsal cinsiyet, yeterlilik seviyelerini etkilemektedir. Örneğin, davranışlardaki cinsiyet farklılığı analizi, 7 -11 yaşları arasındaki kız çocuklarının, erkek çocuklardan daha terbiyeli, 3 -7 yaş arasındaki kızların, erkeklerden daha sorumluluk sahibi olduğu ve erkeklerin genelde kızlardan daha agresif olduğu genel eğilimini ortaya çıkarmaktadır.¹⁴⁹ Bununla birlikte, bu farklılıkların, kız ve erkek çocuklarına verilen görevlere, kendilerinden beklenen farklı beklentilere ve ellerinde bulunan imkanlara bağlı olması muhtemeldir. Erkek çocuklara, kültürel olarak kızlara yüklenen görevler verildiğinde, onlar da daha az agresif ve daha terbiyeli hale gelmektedirler ve bu davranışlar onların diğer bireylerle olan etkileşimlerine yayılmaktadır.¹⁵⁰ Çocuklardan yapmaları istenen görevin uygunluğu da onların bu görevi nasıl başarıyla yerine getirdiklerini etkilemektedir. Çocukların aile içindeki yerinin, – kendilerinden büyük ya da küçük kardeşlerinin olup olmadığı gibi – yetenekleri ve üstlendikleri sorumlulukların düzeyini etkilemesi muhtemeldir. Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere, destek ve cesaretlendirme düzeyinin, yeterlilik üzerinde önemli bir etkisi vardır. Hiçbir durum, bağlamından bağımsız değildir. Bu nedenle bir çocuğun yeteneklerini kesin bir şekilde keşfedebilmek mümkün değildir.¹⁵¹

Okulda ve sokakta matematik¹⁵²

Brezilya'da 9 ila 15 yaşları arasındaki bir grup çocuk, bir araştırma projesinde yer alarak matematikteki yeterlilikleri değerlendirilmiştir. Bu çocukların hepsi yoksul ailelerden gelmişti ve sokak satıcıları olarak ailelerine yardım etmiş yani parasal işlemlerle ilgilenmişlerdi. Çoğu okula devam etmekteydi, sadece biri okuldan atılmıştı. Çocuklardan iki teste katılmaları istenmiştir. Bunlardan biri formal, diğeri de formal olmayan testtir. Formal

olmayan test, çocukların kendi mahallelerinde, bir sokağın köşe başında veya bir markette gerçekleştirilmiş ve testte çocukların sattığı bir kaç malın fiyatı gibi yapılan gerçek alımlar üzerinden sorular sorulmuştur. İkinci olarak, formal testte ise çocuklardan bazı temel matematik problemlerinin cevaplarını kağıda yazmaları istenmiştir. Problemler formal olmayan testtekilerle aynı olsa da, çevre şartları dışında ve hayali durumlar kullanılarak sunulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlarda, çocukların kendi çevrelerinde cevapladıkları problemlerde daha başarılı oldukları görülmüştür. Formal olmayan testte sorulan 63 problemde %98'ini çocuklar tamamen doğru cevaplamıştır. Fakat formal testte bu rakam sadece %37'lerde kalmıştır.

Çocukların kişisel deneyimleri de seçimlerini şekillendirmeyi ve anlama yeteneklerini etkilemektedir. Örneğin, Alderson'un, çocukların ameliyatı kabul etme kapasiteleri üzerine yaptığı çalışma, yoğun tıbbi tedavi gören 8 yaşındaki çocukların sadece kendi durumlarını ve önerilen tedaviyi anlama becerilerine değil, aynı zamanda ölüm kalım gibi ciddi sonuçları olan mantıklı kararlar alma becerilerine de sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır.¹⁵³ Çocukların anlama düzeyleri, kendilerine sağlanan destek ve beklenti düzeyi ile ilgili olarak bireysel deneyimlerine göre gelişmiştir. Yoğun tıbbi müdahale yaşamış çok küçük bir çocuk, genellikle acı veren ve zor kararlar alabilme yeteneğine sahip olmaktadır. Alderson'un çalışmasındaki 120 çocuktan çok azı, önerilen tedavi ile ilgili kararı, ana babalarının almasını istemişlerdir. Bunun yerine ana babalarının yönlendirici, destekleyici, yorumcu ve kararları paylaşan kişiler olarak yer almalarını istemişlerdir.

■ *Yeterlilik değerlendirmelerinde yöntemlerin etkileri*

Çocukların yeterliliklerinin düzeyi ile ilgili bulgu genellikle, onların anlama düzeylerine saygı duymaktan çok anlamalarını engellemeye hizmet eden yöntemlere dayanmaktadır.¹⁵⁴ Piaget'nin çalışmasıyla ilgili önemli eleştirilerden biri, çalışmalarının araştırmaya katılan çocukları anlamadığı ve onların becerilerini önemsememeye neden olduğudur.¹⁵⁵ Örneğin, küçük çocukların kendilerinininkinden başka bir bakış açısıyla durumu öngörme yetenekleri olmadığını söylemiştir. Fakat son araştırmalarda, 7 -11 yaş arası 800 çocukla görüşülmüş ve 9 yaşındaki çocukların, alternatif sosyal ve politik düzenlemeleri göz önünde bulundurabildiği ve bunları ilkeler açısından savunabildiği ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶

Yöntemin etkisi, 4 – 7 yaş arasında olan ve kendilerine kötü davranıldığı iddia edilen 192 çocuğun, şahit olma yeterliliklerinin belirlenmesi amacıyla ABD'de yapılan bir araştırmayla örneklendirilmiştir. Çalışma, birçok savcının, çocukların anlayabileceği sorular sormadığı ve dolayısıyla, çocukların gerçeği söylemenin önemini anlayabildiklerini kanıtlayamadıkları için birçok davanın düştüğünü ortaya çıkardı. Olağan yaklaşım, mahkemede yalan söylerlerse onlara ne olacağını bilip bilmediklerini çocuklara sormaktır. Fakat çocuklar kendilerini, varsayımsal olarak bile yalancı olarak tanımlanmak istemiyorlardı. Onun yerine yalan söylemeyeceklerine dair ısrar ediyorlardı. Araştırma, gerçek ve yalan arasındaki farklılığı anlayan çocuklardan %69'unun mahkeme tarafından kabul edilen geleneksel yaklaşımları kullanarak farklılığı uygun şekilde açıklayamadığını ortaya çıkardı. Lyon ve Sawitz, çocuklara yönelik olarak, çocuklardan hikaye karakterlerinin gerçeği söyleyip söylemediğini ve karakterlerin eylemlerinin sonuçlarını tanımlamalarını isteyen, çocuk dostu bir test

geliştirdi.¹⁵⁷ Bu çocuk dostu test, aynı yaştaki çocukların, gerçek kavramını ve yalan söylemenin sonuçlarını anlayabildiğini kanıtladı.

Çocuğun bakış açısından anlama

Önemli bir bilimsel çalışma, küçük çocuklar ve 'yaramaz bir ayıcık' ile yürütüldü. Çalışma, küçük çocukların düşüncelerinin tutarsız ve karışık olduğuna dair Piaget'in geliştirdiği testlere dayanan ve tüm dünyada, çocuklara aynı soru farklı zamanlarda sorulduğunda farklı cevaplar verme eğiliminde olduklarını tekrarlayan varsayımları çürütmüştür. Aslında çocuklar, araştırmacıların soruyu her sorduklarında farklı cevaplar istediklerini düşünerek, onlara yardımcı olabilmek amacıyla cevapları değiştirmektedirler. Bu da araştırmacıları, çocukların tutarlı bir şekilde düşünemedikleri sonucuna vardırmaktadır. Bunun yerine, soruları 'ayıcık' sorduğunda, çocuklar onun tekrarlarına gülmüştür ve kesin bir şekilde doğru cevabı vermişlerdir. Çocuklar, 'yaramaz ayıcık' korkmamışlardır, ayrıca kibar olma ve ayıcığın aynı soruları somaya devam ettiğini fark etmemiş gibi yapma gereğini hissetmemişlerdir.¹⁵⁸

■ Kültürlerarası karşılaştırmaların bulguları

Belirli yaşlarla elde edilen yeterlilikler ile ilgili çoğu araştırma, Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla o sosyo-ekonomik ve kültürel ortamda yaşayan çocukların gerçekliklerini yansıtmaktadır. Kültürlerarası karşılaştırmalar göz önüne alındığında çocukların düzeylerinin evrensel olmaktan uzak olduğu ve yeteneğin farklı varsayımlarla açıklandığı zaman, farklı davranışların ve uygulamaların ortaya çıktığı görünür hale gelmektedir. Çocuklar homojen bir grup olarak kavramsallaştırılamaz: Cinsiyet, sınıf, kültür, özürülük, etnik köken ve yaş gibi değişkenlerin hepsi, çocukların yaşamını ve dolayısıyla yeteneklerini etkilemektedir. Bugüne kadar gelişim psikolojisinde odağın, gelişimin evrensel modeller üzerinde olması, bu farklılıkların göz önünde bulundurulmasını engellemiştir.¹⁵⁹

Toplumsal ve kültürel beklentiler, belli bir grup çocuktan talep edilenleri şekillendirmektedir. Örneğin Nepal'de kız çocukları, yetişkinlerin çalışma rollerini 12 yaşında almaktayken, erkek çocuklar 14 yaşına kadar hiçbir şey yapmamaktadır. Hintli kızlar 14 yaşında, erkekler ise 16 yaşında ergenliğe erişmektedir. Kız çocuklarına karşı tutumlar, gelişimlerini şekillendirmektedir. Boyun eğme rolü, kişisel özerklik üzerindeki kısıtlamalar, cinsel istismar, daha düşük ücret, ev işleri ve aile içindeki daha düşük statüleri, bunların hepsi kız çocuklarının kendilerini algılamalarını, yeteneklerinin ve becerilerinin gerçekleşmesini etkilemektedir. Özürülüğün, bir ceza ya da lanet olarak gören toplumlarda, özürü olan çocuklar, derin bir yetersiz olma duygusuyla büyümektedirler. Sürekli olarak ne olmadıkları ve ne yapamayacaklarıyla tanımlanmaktadırlar ve gelişme yeteneklerine olanak sağlayan duygusal ve eğitimle ilgili çabalardan dışlanmaktadır.¹⁶⁰

Rogoff; Guatemala, Hindistan, Türkiye ve Amerika'daki erken çocukluk dönemini karşılaştırdığında, çocukların günlük faaliyetlere katılması için ana babaların rehber olmasının evrensel bir olgu olsa da, ana babalıkta önemli kültürel farklılıklar olduğunu saptamıştır.¹⁶¹ Çocukların yetişkinlerin yaptığı faaliyetlerden dışlandığı toplumlarda

yetişkinler, çocuklarının faaliyetleri ve motivasyonlarını yönlendirmek için daha fazla sorumluluk almaktadırlar. Fakat çocukların, yetişkinlerin düzenine uyum sağladığı toplumlarda çocuklar, kendilerini yetişkinlerin faaliyetleriyle özdeşleştirmek için gelen bir motivasyon göstermektedirler, yetişkinlerin becerilerini model alarak ve gözlem yaparak öğrenmektedirler.

Bangladeş'te toplumun tüm sınıflarında çocukların, *shishu* olarak adlandırılan masumiyet ve hiçbir şey bilmeme aşaması ile bilme, anlama ve sorumlu davranışı içeren sonraki aşamayı ayıran bir eşikte oldukları düşünülmektedir. Yoksul ve eğitimsiz anneler, çocuklarının gelişimini, yetişkinlerin katkısından bağımsız olarak beceri kazanacakları 'Tanrı ve doğa tarafından düzenlenmiş organik bir süreç olarak' görmektedir.¹⁶² Bangladeşli orta sınıftan anneler ise farklı bir yaklaşımı benimserler; iyi beslenme, özenli bakım ve iyi bir yetiştirmeyle çocuklarının zeki ve başarılı olacağına inanmaktadırlar. Bangladeşli ana babaların ortak noktası ve birçok Batılı ana babadan ayrılan noktaları ise gelişim aşamalarını, çocukların yaşlarına bağlamamalarıdır.¹⁶³ Örneğin, kız çocuklarının, erkek çocuklarından daha önce 'anlama evresine' ulaştıkları düşünülmektedir. Blanchet, erkek çocukları, yemek önlerine gelinceye kadar ağlarken, 4 – 5 yaşındaki kız çocuklarının aç olduklarında nasıl da şikayet etmeden beklediklerini anlatmaktadır. Ana babalar bunu, erkek çocukların anlama yeteneksizliği olarak tanımlamaktadırlar. Hizmetçi olarak çalışan 9 – 10 yaşındaki yoksul kız çocuklarından, işverenlerinin kızlarından daha yüksek seviyede bir yetenek göstermeleri beklenmektedir. Hayat kadınlarının kızlarından, kırsal kesimde yaşayan akranlarından daha önce anlama evresine ulaşmaları beklenmektedir. Başka bir deyişle çocukların yetenekleri ve gelişimleriyle ilgili ölçütler yaştan çok cinsiyet, sınıf, deneyim ve meslekle tanımlanmaktadır.

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi, yaşa ve yeteneğe bağlı olarak tüm çocukların, ailelerine yardımcı olmak ve toplumlarına hizmet etmek için sorumluluklarına açıkça değinmektedir. Başka bir deyişle, çocuklardan etkin birer katılımcı olmaları beklenmektedir: Çocuklar, sadece ailelerinin bakım ve korumasına ihtiyaç duyan kişiler olarak değil, yükümlülüklerinin olduğu ve katkıda bulunacakları toplumun üyeleri olarak görülmektedirler.¹⁶⁷

Çocukların, çocukluk dönemine dair görüşleri¹⁶⁵

Bangladeş'te UNICEF tarafından gerçekleştirilen bir görüşme, yaşın, ülkelerindeki çocukluk durumunun çocuklar tarafından algılanmasıyla ne ölçüde ilgili olduğuna ve çocukluğun ne zaman ve nasıl bittiğine dikkati çekmektedir.

"*Shishu*, 4 yaşından küçük birisidir "(erkek, 10 yaşında)

"*Shishu* 12 yaşından küçük birisidir"(erkek, 13 yaşında)

"18 yaşından küçük birisi *Shishu*'dur" (erkek, 13 yaşında)

"Bir kız çocuğu evlendiğinde artık çocuk değildir, kadın olmuştur." (kız, 15 yaşında)

"Çocuk çocuktur, çocuklar ve yetişkinler birçok farklılığa sahiptirler. Yetişkinlerin kendi beyinleri vardır ve birçok fikirleri vardır, fakat çocuklar farklıdır. Yetişkinler kendi başlarına karar alabilecek zekaya sahiptirler, çocukların kendi zekaları yoktur." (erkek,

16 yaşında)

“18 yaşın altındakiler, Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre çocuktur. Fakat ben çocuk olduğumu söylersem, bana arkadaşlarım güler ve beni önemsemmezler.” (erkek, 13 yaşında)

“Ne zaman bir çocuk uzarsa, o zaman yetişkin olur. Ölçü fark yaratır.” (kız, 8 yaşında)

“Babam bana çocukların başarılı yetişkinler olana dek *Manush*¹⁶⁶ olmadığını söyledi. Bu yüzden çocuklara, yetişkin olana kadar *Manush* gibi davranılamaz. Fakat ölümlerde, çocuk bir *Manush* oluyor. Biz “*Manush* öldü” diyoruz, bir çocuk öldü demiyoruz.” (kız, 15 yaşında)

“Çocuklar *Manush* değildir. Büyük ve başarılı olduklarında onlar insan olacaktır. Yetişkinlerin görevi bizi insan olarak yetiştirmektir.” (erkek, 13 yaşında)

“Sadece yetişkinler insandır. *Manush*’un sorumlulukları ve beyni vardır. Çocukların sorumlulukları yoktur, fakat dilekleri vardır.” (kız, 17 yaşında)

6 – 12 yaş arası çocukların bir işe girmelerinin, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda çocukların gelişimlerinden büyük rol oynadığı düşünülmektedir. Sadece, çalışmak için fiziksel ve zihinsel yeteneğe sahip oldukları düşüncesi değil, ayrıca bu deneyimden fayda sağladıkları da dikkate alınmaktadır.¹⁶⁸ Birçok ülkede, çocukların becerilerinin ortaya çıkması doğrudan sorumluluklarının artmasına bağlanmaktadır – örneğin, hareketliliğin artması, getir götür işlerini üstlenmesi beklentisine yol açmaktadır ve artan el becerisi de çocukların küçük ev işlerine katılması beklentisine eşlik etmektedir.¹⁶⁹

3.2.4 Çocukların kapasitelerini tanıma ve bunlara saygı duyma konusunda yetişkinlerin başarısızlıkları

Yetişkinlerin yetenekli olduğunu ve çocukların da yetenekten yoksun olduğunu varsaymak yaygın bir eğilimdir. Bu genel varsayımlar, çoğunlukla yetişkinlerin, çocuklarının neleri anlamaya ya da başarmaya yeterli oldukları gerçeğini görmelerini engellemektedir.

Kişisel karar alma düzeyinde çocuklar genellikle sorumluluğu ve kendilerini temsil etmeyi kabul etme becerilerinde, yetişkinlerden daha büyük bir güven sergilemektedirler. Mayall’ın

Küçük çocukların yüksek derecede sorumluluk alma yetenekleri vardır

Zimbabve’de her iki cinsiyetten 10 yaşındaki Tonga çocukları, hem toprağa hem de çiftlik hayvanlarına sahip olarak ve onları kontrol ederek, hane halkının tarımsal faaliyetlerine çiftçi, hayvancılık sahibi ve para kazanan kişiler olarak katılmaktadırlar. Bu yaşta, oğlan çocuklarından kendi evlerini inşa etmeleri beklenirken, kız çocuklarından evdeki en büyük kadın yok iken, ev işlerini yapma yeteneğine sahip olmaları beklenmektedir.¹⁷⁰ Peru’nun kuşkonmaz tarlalarında genellikle 11 ila 14 yaşları arasındaki çocukların bütünüyle yetişkin yeterliliğine sahip oldukları kabul edilmektedir ve bu yaştaki çocuklar sıklıkla tarım sorumluluğunu alarak, tarlanın genel idaresini kendi başlarına halletmektedirler.¹⁷¹

Bolivya'nın kırsal kesiminde, 13 ila 16 yaşları arasındaki genç insanlar, gelecekteki çalışmaları veya eğitimleri konusundaki kararları değerlendirebilmektedirler ve seçimlerini engelleyen büyük yapısal engellere rağmen, yine de karar verme ile ilgili olarak okulda kalma veya işe başlama, yerel toplumda çalışma veya daha iyi mali imkanlar elde edebilmek için göç etme veya kırsal yaşam biçiminden şehir yaşamına geçiş konularında kendi kararlarını verebilmektedirler. Dahası, aile sorumluluğu konusunda da güçlü bir sezgi gösterebilirler ve seçimleri, ailenin ihtiyaçları ve kendi istekleri arasındaki dengenin sağlanmasından büyük ölçüde etkilenmektedir. Araştırma, bu yaştaki gençlerin sadece, kendileri için mevcut olan seçeneklerin gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesine dayanarak seçimlerini şekillendirme yeteneğini gösteremediklerini, ayrıca bunu yaparken başkalarının bakış açılarının da farkında olduklarını ve bunları dikkate alabildiklerini vurgulamaktadır.¹⁷²

9 – 12 yaş arası çocuklarla ilgili araştırması, çocukların sadece, yetişkinlerin çocuklar tarafından üstlenilen sorumlulukları tanımamaları konusunda değil, fakat aynı zamanda yetişkinlerin, çocukların ahlaki eylemleri konusunda kuşkulu olmaları konusunda da çok eleştirel olduklarını ortaya çıkarmıştır. Çocuklar, bir yandan yüksek derecede sorumlu davranış ve çalışmaya bağlılık bekleyen diğer yandan da çocukların ahlaklı olmadıkları

Bangladeşli çocuklar, yeteneklerine daha fazla saygı gösterilmesini istiyor¹⁷³

Bangladeş'te çocukların, haklarına saygı gösterilmesiyle ilgili görüşlerini öğrenmek için UNICEF tarafından yürütülen geniş çaplı bir görüşmede, tüm sosyo ekonomik ve kültürel çevrelerden kız ve erkek çocukları, ne görüşlerini ifade etmeye cesaret edebildiklerini ne de okulda, evde, iş yerinde, mahkemede, kurumlarda vs. kendi yaşamlarını ilgilendiren konularda karar alma sürecinin bir parçası olduklarını belirtmişlerdir. Çocuklar, yetişkinlerin kendilerini önemli kararlar almaları için ve/veya karar alma sürecine katkıda bulunmaları için yeterli bulmadıklarını ve birilerinin 'mülkü' olarak görülmektense, aile içinde, toplumda ve topluluk içinde etkin üyeler olarak kabul edilme isteklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca ergenler, özellikle kızlar, fikirlerini ifade edebilme ve karar alma sürecine katılma ihtiyaçlarını ve isteklerini belirtmişlerdir. Geleneksel tutumların ailede, toplulukta ve toplumda egemen olması, ergenlerin, eğitim, iş, evlilik gibi hayati konularda kararlara katılmaları için çok küçük bir hareket alanı bırakmaktadır.

Araştırmacı olarak yeteneklerini gösteren gençler¹⁷⁴

Doğu Avrupa'daki cinsel istismar üzerine yapılan bir proje, altı ülkeden 18 yaşın altındaki 60 gence, araştırmacı olarak projeye katılma fırsatı verdi. Bu gençler şunlardan sorumluydu:

- a) Cinsel istismarın yaygınlığı, mevcut hizmetler ve farkındalıkla ilgili verileri toplamak
- b) Eğitim ile savunuculuk malzemelerini ve çocukların cinsel istismarına karşı

mücadele etme stratejilerini geliştirmek.

Bu gençler, araştırma malzemelerinin geliştirilmesinde, yerel düzeyde uygulanacak yöntem bilimin belirlenmesinde, araştırmayı yönetmekte, verileri analiz etmede ve daha sonraki adımlar için önerilerde bulunmaya doğrudan katılmışlardır. Cinsel istismarı ele almak amacıyla stratejiler geliştirmek için sağlıklı bir bilgi sağlayan, 5700'den fazla anket cevabı alındı. İlginç bir şekilde, gençlerin yetersiz olduklarını ve böylesine hassas ve karmaşık bir alanda araştırma yapmak için sorumluluk alamayacaklarını düşünen bazı ortak kuruluşlar, başlarda bir direnç gösterdi. Gençlerin başarılarını test etmek için önce yetişkinlerden oluşan bir uzman grubunun, daha sonra da bu gençlerin araştırmayı yapması önerildi. Gençlerin çok daha anlaşılır yanıtlar edindikleri ortaya çıktı. Bunun en önemli sebebi, cinsel istismar ve sömürü konularında cevap verirken çocukların, kendi kuşaklarından insanlarla kendilerini daha rahat hissetmeleriydi.¹⁷⁵

mesajını veren öğretmenlerin örneğini verdiler. Çocuklar, genellikle kendilerine inanılmadığını hissetmekteydiler ve öğretmenlerinden daha az ahlaklı görülüyorlardı.¹⁷⁶ Mayall ayrıca çocukların, evde ve okulda yeteneklerine duyulan saygı düzeyi arasında açık bir fark olduğunu düşündüklerini de ortaya çıkardı.¹⁷⁷ Evde, yaşamları yetişkin otoritesiyle donatılsa da çocuklar, kendi günlük işlerini sürdürmek için daha büyük bir bağımsızlık ve fırsat bulmaktadırlar. Bir şeyi yapmak ya da yapmamak için rıza göstermek konusu tartışılabilir. Tartışmak için çocuklara çok az bir hareket alanı bırakarak, yetişkin otoritesinin çok daha sert olarak uygulandığı okullardaki deneyimleriyle bu durum güçlü bir şekilde karşıtlık oluşturmaktadır. Çocuklar, evde sahip oldukları yeterlilik ve özgüvenin okula başlar başlamaz küçümsendiğini belirtmektedirler.

Çocukların, kendi statüleriyle ilgili düşünceleri

Bangladeş'te Bissell tarafından üstlenilen araştırmada, çocuklar kendilerini büyük veya küçük olarak tanımlarken, bu tanımlamayı fiziksel görünüme göre veya topluluk içindeki maddi durumlarına göre değil, sahip oldukları göreceli özerkliğe göre yapmışlardır.¹⁷⁸ Örneğin, bir 11 yaşındaki kız çocuğu kendini "küçük" olarak algılamaktadır, çünkü, hiçbir kararı kendi vermemektedir ve kendini hiçbir iş yapmayan biri olarak adlandırmaktadır. Aslında onun bir tekstil fabrikasında çalışmış olduğu söylenerek ona karşı çıkıldığında, bütün kazandıklarını ailesine verdiği için çalışmasının, onun kendisini "büyük" olarak görmesine engel olduğunu söylemiştir. Başka bir kız kendisini, ev işlerini üstlendiği için 'ne büyük ne küçük' olarak tanımlamıştır. Annesinin dışarı çıkması, babasının kendisine farklı bir şekilde davranmasına neden olmaktadır. " Benden, marketten bir şeyler almamı istiyor, ne yiyeceğimize, ne alması gerektiğine ve ne yapması gerektiğine ben karar veriyorum". Fakat annesi döndüğünde o yine 'küçük' bir kız oluyor. Okuldaysa kendisini 'küçük' olarak tanımlıyor çünkü "hiçbir şey bilmiyorum" diyor. Çocukların statülerinin ve çevrelerindeki yetişkinlerin onlara duyduğu saygı düzeyinin, çocukların yaşları ya da yetenekleriyle ilgili çok az ilgisi olduğu, daha çok yetişkinlerin onlarla ilgili varsayımları ve katkıda bulunmaları için onlara sundukları fırsatlarla ilgisi olduğu bulunmuştur.

Çocukların yeterliliklerinin kabul edilmemesi, mahkemelerde alınan kararlarda da belirgin olarak görülmektedir. İngiltere’de yapılan bir araştırma, mahkemelerden çocukların görüşlerini, yaşları ve olguluklarıyla uyumlu olarak dikkate almaları istendiği zaman, yeterliliğin yaşa bağlı olduğu varsayımının yaygın bir şekilde çocuklar üzerindeki kısıtlamaları haklı çıkarmak için kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Örneğin hakimler, çocukların kendi üzerlerinde baskı kuracağını ya da çocukların ne istediklerini bilmediğini iddia ederek, muhtemelen çocukların görüşlerini öğrenmenin önemsiz olduğunu düşünmekteydiler.¹⁷⁹ Başka bir araştırma, çocukları dinleme isteğinin artmasına rağmen, çocukların görüşlerine saygı duyulmasının, sadece uzmanların çocuklarla hemfikir olmaları halinde gerçekleştiğine dikkati çekmektedir. Çocukların farklı bir fikri olduğunda, güçlü bir ebeveynin onları yönlendirdiği varsayılmaktadır.¹⁸⁰

Batılı ülkelerde çocukların yaygın şekilde yetişkin dünyasının sorumluluklarından uzak tutulması, çocukların yeteneklerini elde etmesini geciktirmekte ve/veya sınırlandırmaktadır. Çocukların okulda geçirdiği yıllar arttığı için, çocuklar sosyal statü sağlayan faaliyetlere katılmaktan giderek uzaklaşmaktadır.¹⁸¹ Çocukların, fiziksel, duygusal, sosyal ve ekonomik olarak bağımlı oldukları düşünüldüğü için onların potansiyel olarak taşıdıkları toplumsal ve ekonomik katkıları görünmez duruma getirilmiştir. Aslında, yarı zamanlı işler yardımıyla ekonomik olarak katkıda bulunmalarının yanı sıra çocukların, aile içinde karşılıklı ilişkilerde bulduklarına dair önemli bulgular vardır.¹⁸² Eksik olan, çocukların rollerinin açıkça kabul edilmesidir. Solberg’in araştırması, çocukların katkılarının ve dolayısıyla aileleri için değerlerinin ne ölçüde görünmez kaldığının ilginç kanıtlarına dikkati çekmektedir. Ana babalar, çocukları büyüdükçe aileleri için daha az iş çıkardıklarını belirtmişlerdir. Bazı ev işlerinin bir şekilde ‘yok olduğunu’ ima etmişlerdir. Aslında, bu işler hala yapılmaktaydı fakat çocukların sorumluluk almış oldukları fark edilmemekteydi.¹⁸³

UNICEF’in Güney Asya’da yürüttüğü, çocukların projelere ve yerel topluluklarındaki programlara katılmalarını belgeleyen bir dizi örnek olay incelemesinden, tutarlı bir ileti ortaya çıktı.¹⁸⁴ Çocukların bunlara dahil olmasına aileler önce direnç gösterdi; çocuklarının derslerinden ve evdeki sorumluluklardan geri kalabileceklerinden korkmuşlardı, ana babalarına saygılarını kaybedeceklerdi ya da zaten yetenekleri olmadıklarını düşünüyorlardı. Fakat çocuklar katılım gösterir göstermez bu korkular sürekli olarak azaldı ve yerini çocuklarının başarılarından gurur duymaya bıraktı. Aileler, çocuklarının zannettiklerinden daha yetenekli olduğunu öğrendi. İlginç bir şekilde Bangladeş Hükümeti, Çocuk Hakları Komitesi’ne verdiği ikinci periyodik raporunda, ana babaların, farklı yaşlardaki çocuklarının yetenekleri hakkında yargılara varma becerisinden yoksun oldukları ve genel olarak yeterliliklerini azımsama eğiliminde olduklarını belirtmiştir.¹⁸⁵

Çocukların yeteneklerinin azımsanması, bir ölçüde çocukluğun ayrı ve farklı bir yaşantı ya da yetişkinlerinkinden farklı ihtiyaçlarla tanımlanan bir evre olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Okul, oyun alanları, gençlik kulüpleri ve anaokulları gibi kapsamı belli çevreler yaratılarak, çocukların farklı olduklarına dair algı pekişmektedir. Çocukluk, bir öğrenme ve oyun dönemi olarak tanımlanmaktadır ve çocukları, yetişkinlerin gözünde yetersiz olmaya ‘mahkum eden’ de, genellikle çocukların oyuna düşkün olmasıdır. Fakat çocuklar oyun ve iş arasında, daha büyük ve daha az sorumluluk isteyen roller arasında gidip gelme yeteneğine sahiptirler. Punch’ın Bolivya’daki araştırması, çocukların sıklıkla çalışmayı

oyunla birleştirerek, hem iş yapmayı daha zevkli hale getirdiklerini hem de bilgilerini pekiştirmek için bir araç olarak kullandıklarını kanıtlamıştır.¹⁸⁷ Gerçekten de çocuklar, dışarıdan gelen taleplere göre sorumluluk rollerine girip çıkabilmektedir. Sadece oyun ve çalışma birbirinden ayrıldığı zaman, oyun, yetişkinlerin gözünde çocukların daha az önemli ya da sorumsuz oldukları görüşünü onaylayan ‘çocuksu’ bir faaliyet olarak önemsizleşmektedir. Bu araştırma ile çocukluk döneminin, yetişkinlerin sorumluluklarından ne dereceye kadar korunması gerektiği ve bu sorumlulukların çocukluğun doğasıyla çelişip çelişmediği hakkında soru işaretleri ortaya çıkmıştır.

Çocuklardan öğrenmek

Save the Children İngiltere’nin Hindistan ülke programı, 12 -15 yaş arası çocukları, HIV/AIDS hakkında bir farkındalık geliştirme kampanyasına dahil etmeye karar verdi.¹⁸⁶ Çocuklar, sağlık uzmanları tarafından verilen mesajların aslında hastalıkla ilgili önyargıları arttırdığını düşünmekteydi. Projenin amacı gençlerin, hastalığın önlenmesinde çalışmaları için bir program tasarlamaktı. Konunun hassasiyeti nedeniyle bu süreç çok dikkatlice ele alınmalıydı. Save The Children kendi görevlilerini, ortaklarını, yerel ortakları ve toplulukları, çocukların katkıda bulunmaya yeterli olduklarına dair ikna etmek için çalıştı. Çocukların becerilerinden yeterince faydalanamamak ile taşıyabileceklerinden fazla yük yüklemek arasındaki ince dengeyi sağlamaları gerekmekteydi. Kamusal alanda çocukların davranışları ile ilgili geleneksel ailevi beklentiler, çocukların topluluğa katılmak için talepleri ve ailenin karar alması arasında potansiyel bir gerilim bulunmaktaydı.

Sonuçlar çarpıcıydı. Çocuklar, kendilerine verilen destek ya da gösterilen hoşnutsuzluğun düzeyine göre kendi taleplerini ayarlama gereğini kabul edip, çevrelerine çok stratejik olarak karşılık verebildiler. Proje yönetimi, planlanması, uygulanması, gözden geçirilmesi ve izlenmesinin her seviyesinde yer alma yeterliliğini gösterdiler. Proje, HIV/AIDS’e karşı ayrımcılık ve önyargılar hakkında toplumun farkındalığına önemli bir etkide bulundu. Belki de en önemlisi program, çocuklarının katılımıyla ilgili yetişkinler üzerinde derin etkiler bıraktı. Oysa başlarda birçok aile direnç göstermiş, fakat çocuklarının başarabilme kapasitelerine sahip olduklarını bir kez gördükten sonra, çocukları ile son derece gurur duymuşlardır. Save the Children görevlileri, bu sürecin, çocukların yetenekleriyle ilgili sınırlı varsayımlarını yıktığını ve hatta kendi becerilerini, karşılıklı fayda ve öğrenme sayesinde güçlendirdiklerini gözlemişlerdir.

3.2.5 Çocukların kendilerini temsil etmesi

Çoğu çocuğun erken yaşta sorumluluk almadığını ya da karar vermediğini düşünmek, ‘çocukluk’ kavramını romantikleştirmektedir. Çok iyi korunan çevrelerdeki küçük çocuklar bile, arkadaşlık, ana babaların boşanmasıyla başa çıkma, tartıştıklarında ana baba arasında ara buluculuk yapma, ne oyun oynayacağına karar verme ve kuralları belirleme ile ilgili kararlar vermektedirler.¹⁸⁸ Londra’da 9 yaşındaki çocuklar arasında yapılan bir araştırma, çocukların ‘okulların yüksek denetim altındaki dünyasında bedenleri, beyinleri ve duygularını yöneterek’

karmaşık hayatlar yaşadıklarını ortaya çıkardı.¹⁸⁹ Kitap, giysi ve o gün için gerekli olan araçların sorumluluğunu üstlerine almaktaydılar; akranları ve öğretmenleriyle sosyal ilişkiler kurmaktaydılar; ödevlerini ve son teslim süresini ayarlamaktaydılar. Buna ek olarak, aile yapısının değişmesi bağlamında çoğu çocuk, annelerine boşanma sonrası olumsuz etkiler için destek veriyordu, yeni aile üyeleriyle ilişkiler kuruyordu ve evde olmayan ebeveyn ile bağlantı kurmaya çalışıyordu. Fakat ne çocuklar ne de çevresindeki yetişkinler bu faaliyetleri sorumluluk olarak tanımlamıyordu. Ne de 'günlük ev işleri' – evde yardım etme, küçük çocuklara göz kulak olma ve ödevleri yapma – iş olarak kabul ediliyordu. Yetişkinler, işi genel yarar için yapılan bir şeyler olarak tanımlıyordu, oysaki çocukların yaptıkları kendileri içindi, dolayısıyla iş değildi. Böylece çocukların yaptıkları işler görünmez kılınmıştı ve yetişkinlerin gözünde bir yeri yoktu ve saygı görmüyordu.

Blanchet, Bangladeş'teki ana babaların, çocuklarının sorumluluklarını yerine getirmesi, doğruyu yanlıştan ayırt etmesi ya da özerk olarak hareket etmesi yeterliliklerine çok az güvendiklerini ortaya çıkardı.¹⁹⁰ Çocuklar yanlış bir şeyler yaptığında ya da 'şımarık' olduklarında bu, kötü yetiştirme, disiplinsizlik, kötü çevre ya da düşmanların saldırısıyla açıklanmaktadır.

Alderson, zorunlu olarak bağımlı olan çok küçük çocukların bile yaptıkları seçimler konusunda etkin özne olma yeteneğine sahip olduklarını, yetişkinler üzerinde güç uyguladıklarını ya da istediklerini elde etmek için ikna etme yolunu kullandıklarını, dolayısıyla karşılıklı bağımlılığın, yetişkin aile üyeleri ve çocuklar arasındaki ilişki için daha doğru bir yapı olduğunu öne sürmektedir.¹⁹¹ Çocukların, ailelerine ekonomik katkıda bulunmasının, bu karşılıklı bağımlılığı onayladığı Punch'ın araştırması, bu süreci gayet iyi örneklemektedir. Çocuklar tutarlı bir şekilde, yetişkinlerin koyduğu sınırlamaları ne ölçüde pazarlık ettiklerini, özerklikleri olduğunu iddia ettiklerini ve kendi yaşamlarını şekillendirmek için inisiyatif aldıklarını göstermişlerdir. Göreceli olarak güçsüz oldukları bir ilişkide, işi engellemek, üstlenilen görevlere destek sağlamak ya da iş yükünü pazarlık etmek için bir dizi strateji geliştirmişlerdi. Bu stratejiler, küçük kardeşleri kullanma, duymuyormuş gibi yapma, başkalarını engellemek için kendi işine dalma, iş yükünün ağırlığını gösterme, görevler arasında ya da kardeşler arasında pazarlık yapmayı içermektedir.¹⁹² Punch, çocukluktan yetişkinliğe geçişin, bağımlılıktan ve yetersizlikten, bağımsızlığa ve yeterliliğe doğru doğrusal bir süreç olmadığını; çocukların bu rollere, kendi kişiliklerine, ailedeki konumlarına, toplumsal cinsiyetlerine, farklı beklentilere ve kendilerinden istenen görevlere göre girip çıktıklarını ileri sürmektedir.

Çok farklı kültürel, ekonomik ve sosyal şartlardaki ailelerin çocukları, önceden belirlenmiş bir gelişim sürecinin edilgen alıcıları olmaktan uzak olduklarını; farklı zamanlarda farklı ihtiyaçlara göre farklı bağımlılık ve yeterlilik düzeyleriyle sürekli bir pazarlık sürecinde etkin oyuncular olduklarını kanıtlamışlardır. Çocuklar, becerikliliklerini sadece yetişkinlerin koyduğu sınırları daha kabul edilebilir hale getirmek amacıyla değiştirmek için kullanmamakta, aynı zamanda ailenin sosyal ve ekonomik olarak güçlenmesine katkıda bulunmak için de kullanılmaktadırlar.

Örgütsel katılım ve karar alma sürecinin daha genel düzeyinde, son 15 senede yüzlerce girişim filizlendi, bu girişimler küçük çocuklar da dahil olmak üzere çocukların, araştırmacı, kampanyacı, savunucu ve politika analisti olarak – geleneksel olarak çocukların yeterliliklerinin dışında olduğu düşünülen alanlarda - eyleme geçme yeteneklerinin canlı bir

kanıtını sunmaktadır.¹⁹³ Çocukların işin tüm yönleri için sorumluluk aldığı, artan sayıda çocuk yönetimli kuruluşlar var.¹⁹⁴ Çocuklar etkin olarak, köy okulları için kaynak aramaktan, uluslararası alanda politikaların geliştirilmesine kadar, hem yerel hem de uluslararası girişimlerde görev almaktadır.

3.2.6 Tüm çocukların yeteneklerine saygı duyulması hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesi, tüm hakların, tüm çocuklara herhangi bir ayrımcılık yapılmadan genişletilmesini istemektedir. Bu ilke, diğer tüm haklara olduğu gibi yeteneklerin gelişmesine saygı duyulması hakkına da uygulanmaktadır. Fakat farklı çocuk gruplarına, sıklıkla farklı saygı düzeylerinde davranıldığı olgusu yerinde durmaktadır. Bu farklılıklar, hem çocukların yeteneklerini geliştirmek için sağlanan fırsatlar üzerinde, hem de bu yeteneklerin kabul edilme düzeyi üzerinde derin etkiler bırakabilir. Örneğin birçok kültürde kız çocuklarına aile içinde ciddi bir şekilde ayrımcılık uygulanmaktadır. Kız çocukları eğitime erişimden mahrum bırakılabilir, daha az özgürlük tanınabilir, istismara maruz kalabilir, oyun oynama ve eğlenme için daha az fırsat sağlanabilir ya da küçük yaşta rızaları olmadan evlendirilebilirler. Dünyanın her tarafında özürü olan birçok çocuk dışlanmakta, eğitim alamamakta, istismara maruz kalmakta, duygusal olarak dışlanmakta ve toplumdan izole edilmektedir. Ayrıca azınlık gruplardan, aşağı kastlardan ya da yerli topluluklardan çocuklar da genellikle yeterlilikleri, uyum sağlamaları ve öğrenme becerileriyle ilgili olarak olumsuz varsayımlarla karşılaşmaktadırlar. Tüm bu durumlarda, çocukların kendilerine saygılarının ve kendilerine verdikleri değere zarar verilmekte ve gelişme fırsatları azalmaktadır.

Özürü olan çocukların, diğer özürü olan çocukların hakları için savunuculuk yapması¹⁹⁵

Nepal'de bir köyün çocuk kulübüne önderlik yapan özürü olan çocuklar bulunmaktadır. Çocuklar, özürü olan çocuklarını okula yazdırmayan ana baba sorununu ele almaya karar verdiler. Köydeki tüm özüre sahip çocukları belirlemek amacıyla ev ziyaretleriyle araştırma yaptılar. Özürü olan çocukların birçoğu okula gitmiyordu. Çocuklar ana babalara, özüre sahip çocuklarının eğitim almasının değerini kabul ettirmek için önerilerde bulundular. Ana babaların, eğitim masraflarını karşılayamayacak kadar yoksul olduğu durumlarda çocuklar, onlara yardım etmek için kaynak yarattılar. Bu etkinlikler sadece çocukların, sistematik araştırmanın bir bölümünü üstlenmeleri yeteneklerini değil, aynı zamanda topluluklarındaki dışlanmış ve mağdur çocuk grubu adına savunuculuk yapmak üzere bulguları kullanmaları yetenekleri olduğunu da kanıtlamaktadır.

Bu davranışlar karşısındaki hisleri, farklı yetenekleri olduğuna dair varsayımlar ve bunların nihai etkisi, aşağıdaki sözlerde güçlü bir şekilde yansıtılmaktadır:

“Sorunlardan biri de kadınların gururuna büyük zarar veren kadın ve erkek arasındaki eşitsizliktir. Erkek çocuklarına güçlü olmanın, lider olmanın ve hükmetmenin öğretildiği ve kız çocuklarına nazik, sevecen, hizmet veren ve mutlu eden kişiler olmaları gerektiğinin öğretildiği bu efsaneyi sona erdirmeliyiz. Bütün bu nitelikler her iki cinsiyette de olmalıdır. Dünya şunu anlamalıdır ki, erkek bulaşıkları yıkarsa ellerine bir şey olmaz ve kızlar da

bilgisayar yapacak ve geleceğin diplomatları olabilecek yeterli zekaya sahiptir. Her iki cins de aynı eğitime, aynı fikirlere ve aynı sorumluluklara sahip olmalıdır.”¹⁹⁶

18 yaşında Brezilyalı bir kız

“Ne zaman biz sokakta yürüsek hemen fark ediliyoruz, çünkü siz, bizim sizden farklı olduğumuzu düşünüyorsunuz. Fakat yanılıyorsunuz, biz aynıyız. Sadece bizim inançlarımız ve kültürlerimiz birbirinden farklı. Siz bizden kurtulabileceğinizi düşünüyorsunuz. Bizim yerimizde siz olsaydınız ve biz sizin yerinizde olsaydık ne düşünürdünüz? İşe yaramaz olduğunuzu, herkesin ve her şeyin sizi terk ettiğini düşünürdünüz. Bundan hiç de hoşlanmazdınız.”¹⁹⁷

İngiltere’de, etnik azınlıktan bir çocuk

“Özür lülük, toplumun gözündedir, bizim gözümüzde değil. Eğer bir şans verilirse, biz kendi değerimizi kanıtlayabiliriz. Özür lülük, tutumlarla ilgili bir anlayış sorunudur.”¹⁹⁸

Nepal’deki danışma gününde yer alan özürü olan çocuklar

Çocuklara, kendilerine daha fazla saygı gösterilmesini sağlayan süreçlere ve girişimlere katılma fırsatları verildiğinde, bu deneyimlerin üstesinde gelme ve mücadele etme yeteneklerini göstermektedirler. UNICEF’in Güney Asya bölgesi tarafından yürütülen, çocukların katılımıyla ilgili örnek olay çalışmalarında, çocukların bu çalışmaların her birine dahil olmalarının, toplumsal cinsiyet ve sınıf engellerini aşmaya başladıklarını açıklığa kavuşmuştur.¹⁹⁹ Gerçekten de birçok erkek çocuk, kızların da çalışmalara katılmasının sonucunda, onlara karşı ayrımcılıklarının azaldığını belirtmişlerdir. Çocukların bu tür girişimlere etkin olarak katılması, onların sınırlı yetenekleriyle ilgili önyargılara ve varsayımlara nasıl karşı çıkıldığının en etkili kanıtını göstermektedir.

3.2.7 Özet

Çocukların, kendi yaşamlarında bilinçli ve mantıklı karar alma yetenekleriyle ilgili şu anda bildiklerimiz kısıtlıdır. Çocukların yetenekleri için yapılan birçok araştırma, kuramsal değerlendirmelere dayanarak, çocukların kendi deneyimlerinden bağımsız bir şekilde ve Batılı ülkeler temel alınarak devam ettirilmiştir. Farklı sosyal, ekonomik ve kültürel çevrelerden çocukların birbiriyle çelişen yeteneklerini inceleyen karşılaştırmalı veriler yetersizdir.

Çocukların kendi bakış açılarına ve deneyimlerine dair son araştırmaların genelinden anladığımız, yetişkinlerin, çocuklarının yeteneklerini azımsadıklarıdır. Bu yanlış kanı, farklı

Özürü olan çocukların yeteneklerini gösterme²⁰⁰

Bizi Dinleyin

Save the Children İngiltere, Nepal’in her tarafındaki bölgelerden, örgün eğitim veren okullarda eğitim alarak başarılı olmuş 22 özürü olan çocuğun, kendi hikayelerini ve

başarılarını, diğer özürü olan çocuklarla paylaşımlarını teşvik eden *Bizi Dinleyin* isimli bir proje oluşturdu. Çocuklar, aldıkları eğitimden nasıl yararlandıklarını anlatmak amacıyla köylerinde toplantılar düzenlediler. Karşılıklı destek ve teşvik sağlamak için bölgesel gruplar oluşturdular. Nepalli ünlü bir yazar, onların hikayelerini toplamak ve bir gazetede yayınlamak üzere onlarla birlikte çalıştı. Bu, özürünün profilini yükseltti, olumlu rol modelleri oluşmasını sağladı ve diğer çocuklara ilham verdi. Çocukların mesajı şu idi: "Para yardımına ihtiyacımız yok. Eğer özürü olan çocukların içinde okula gitmek için bir 'açlık' yaratabilsek, onlar kendi yolunu bulacaktır. Eğer öğretmenler ve ana babalar destek verirse tüm sorunlar çözülebilir ve binlerce özürü olan çocuk okula gidebilir."

Eğitim için Ses Ver

Başka bir Save the Children İngiltere projesi, rol modelleri oluşturarak – ayrımcılık, yoksulluk ve büyük fiziksel, toplumsal engelleri başarılı bir şekilde aşarak okullarında başarılı olmuş çocukları – özürü olan çocukları, temel eğitim almaları için teşvik etmeye çalıştı. Öncelikle proje, destek sağlamaları ve ana babaların çocuklarını okula göndermeleri amacıyla teşvik etmeleri için köydeki önemli kişileri belirledi. Özürü olan bazı çocuklar okula başladıktan sonra diğer aileler için rol modeli olmaya başladılar. Çocuklara, öykülerini paylaşımlarına ve eğitimin faydaları üzerine diğer topluluklara da önerilerde bulunmaları konusunda yardım eden, topluluğu harekete geçiren kişileri kullanarak proje devam etti. Bu çocuklar; diğer çocuklara, devlet görevlilerine, ana babalara ve medyaya konuştu. Proje şu anda üç bölgede, 32 köyde sürdürülmektedir.

kültürel şartlarda farklı biçimler almaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkede çocuklar, yüksek düzeyde toplumsal ve ekonomik sorumluluk alma yeterliliği olan kişiler olarak kabul edilmektedir. Fakat bu katkılarını pazarlık etme haklarının ya da kendi seçimlerini kendileri yapma haklarının daha kısıtlı olması muhtemeldir. Birçok Batılı toplumda farklı bir model vardır. Teoride sivil ve politik özgürlüklere ve otonomiye büyük önem verilmesine rağmen, çocukların, büyük sosyal ve ekonomik bağımlılıkları ve korumaya ihtiyaçları olduğuna dair güçlü algıdan dolayı, karar alma sürecine katılma ve yaşamlarının birçok alanında sorumluluk alma fırsatları engellenmektedir. Bu durum da, ortaya çıkan özerklik için yeteneklerini geliştirme fırsatlarını azaltacaktır, bu fırsatların azalması da onların karar alma sürecinden dışlanmalarını doğrulamaya yarayacaktır.

Çocukların fiziksel olgunluğa erişmemiş olmaları, göreceli olarak deneyimsiz olmaları ve bilgiden yoksun olmaları, onları korumasız hale getirmektedir ve özel bir korumaya ihtiyaçları vardır (bir sonraki kısma bakınız). Fakat birçok durumda çocuklar, gelişen yeteneklerine uygun olan karar alma fırsatlarından yoksun bırakılmaktadır. Ne yasal çerçeveler ne de dünyanın çoğu ülkesindeki politika ve uygulamalar, çocukların yeteneklerine saygı duyulmasının ve onları kabul etmenin önemini yeterince göz önünde tutmaktadır.

3.3 Korumacı bir anlayış: Çocukları, yeteneklerini aşan deneyimlerden koruma

3.3.1 Sözleşme'deki koruyucu haklar

Sözleşme, çocukların göreceli olarak deneyimsiz ve olgunluğa ulaşmamış olmalarının bir sonucu olarak, çocukluğu, çocukların özel olarak korunması için yetkilendirme dönemi olarak kabul etmektedir. 19. madde, Devleti, “çocuğu her türlü fiziksel ya da zihinsel şiddetten, incitme ya da istismardan, ihmal etmekten ya da ihmalcı davranmaktan, kötü davranmaktan ya da sömürüden, cinsel istismardan... korumak için yasal, idari, sosyal ve eğitimsel her türlü önlemi almaya” çağırılmaktadır. 37. madde, çocuklar özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı zaman, yaşlarının ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasını talep etmektedir. 40. madde, eğer çocuk, bir suçtan sorumluysa, ana babanın, ‘çocuğun yaşını ya da durumunu göz önünde bulundurarak’ her duruşmada bulunması gerekliliğini kabul etmiştir. Bu madde ayrıca, çocukların ceza ehliyeti için bir asgari yaş belirleme yükümlülüğü koymaktadır, fakat bu yaşın ne olması gerektiğini belirtmemektedir. 32. madde, bir işte çalışmak için asgari bir yaşın belirlenmesini talep etmektedir. 38. madde, 15 yaşın altındaki çocukların, savaşta yer almaması gerektiğini belirten, Sözleşme’de 18 yaşın altında belli bir yaşı tanımlayan tek maddedir.²⁰¹ Diğer hükümler, çocukların deneyimsizlikleri ve olgunluğa erişmemiş olmaları nedeniyle, onların uyuşturucu kullanımından, cinsel, ekonomik ve diğer sömür türlerinden korunmaya hakları olduğunu kabul etmektedir.

Belki de en temelde, çocuğun yüksek yararına öncelik verme yükümlülüğü, çocukların hem bazı faaliyetlere katılmasını hem de herhangi bir zararlı sonuçtan kendilerini korumak için gerekli adımları atmasını kısıtlayan, çocukluğun göreceli olarak savunmasızlık dönemi olduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Buna uygun olarak 3. madde, çocuğun yüksek yararının, onu ilgilendiren tüm eylemlerde öncelik olması gerektiğini talep etmektedir. Çocuğun yüksek yararının gözetilmesi yükümlülüğü ayrıca 9. maddede aileden ayırmama ile 18. maddede ana babalığın gerekleri ile 20. maddede çocukların alternatif bakımları ile ve 21. maddede evlat edinme ile kabul edilmektedir.

5. maddenin açık çıkarımı, sadece ana babaların, çocuklarının kendi adlarına haklarını kullanma yeteneklerine saygı duyması gerektiği değil, ayrıca çocuklarının yeteneklerinin ötesinde aşırı taleplerde bulunmamaları gerektiğidir. Bunun yanı sıra Devlet, çocukların gelişimsel yeteneklerinin ötesinde deneyimlere maruz kalmadıklarını garanti altına alan, gerekli yasal, politik, eğitimsel ve idari önlemleri almada açık bir rol oynamaktadır. Topluluklar arasında, hangi koruma düzeyinin çocuklara uygun olduğu, bu korumaların nasıl sağlanması gerektiği ve çocuk, aile ve Devlet arasındaki dengenin nasıl sağlanacağına dair çeşitli varsayımlar olsa da, yine de tüm toplumlarda, yetişkinlerin yaşamının bu yönlerini, çocukların korunmaya hakları olmasından ayıran yasalar, kültürel uygulamalar ve gelenekler vardır.

3.2.2 Koruyucu ve katılımcı ya da özgürlükçü hakların dengelenmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin ortaya koyduğu en temel itirazlardan biri, çocukların yeterli ve uygun şekilde korunma hakları ile kendileri için almaya yeterli oldukları kararlara ve eylemlere katılma ve bunların sorumluluğunu alma arasında denge kurulmasının gerekliliğidir. Korunma hakkı ile etkin olarak karar alma sürecine katılma hakkı arasındaki olası çıkar çatışmalarını uzlaştırmak esastır.²⁰² Boyden ve Levison’un ifade ettiği gibi; “...Çocukların yüksek yararını gözetmek, sadece çocukların özel bir korumaya ihtiyaçlarını kapsayan bir bakış açısını değil, aynı zamanda çocukların, kendi iyilikleri için doğru kavrayışlara, sorunları için doğru çözümlere ve bu çözümleri uygulamak için meşru bir role

sahip olduğunu kabul eden bakış açısını da gerektirir. Böylesi bir yaklaşım, çocukların sadece yetişkinlerin müdahalesinden yararlanan kişiler ya da gelecek toplumsal varlıklar olarak değil, aynı zamanda kendi haklarının yeterliliğe sahip sosyal temsilciler olarak kabul etmektedir.”²⁰³

Fakat önceki kısımda altı çizildiği üzere, tek tek çocukların ne zaman kendi yaşamlarını etkileyen kararlar için sorumluluk alma yeterliliğinde olacağını değerlendirmenin basit bir formülü yoktur. Bununla birlikte uygulamada, çocukların savunmasızlıklarının çoğu, onların yeterlilikten yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır, fakat daha çok, sayesinde haklarını kullanabilecekleri ve istismarlara karşı çıkabilecekleri güç ve statüden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır. Çoğu Batılı ülkenin şu andaki yasal sistemi, çocukların kendilerine zarar verme fırsatlarını kısıtlamak amacıyla, yeterliliğe sahip olmadıkları varsayımına başvuran bir koruma modeli üzerine kurulmuştur. Gelişmekte olan birçok ülkenin yasalarında, çocukların özel bir korumaya ihtiyaçları olduğunun kabulü bulunmamaktadır. Çok az ülke, çocukların, kendi korunmalarının bir parçası olmaları için onları yetkilendirme gereğini ele alan gelişmiş modellere sahiptir.

Çocuklar ergenliğe eriştikçe belli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Ergenlik; hızlı bir fiziksel gelişme, cinsel olgunlaşma ve artan sosyal beklentilerin karakterize ettiği, yaşamda önemli bir değişiklik dönemidir. Çocuklar bu dönemde birçok korumacı yapıyı ve çocuklukta sağlanan güvenliği terk etmeye başlarlar. Bunların yerine, yeni kimliklerini güçlendirme ihtiyacı, yeni sorumlulukların edinilmesi ve daha büyük risklere maruz kalma gelmektedir. Bununla birlikte bu değişim dönemi boyunca 18 yaşının altındaki gençler, Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca ‘çocuk’ olarak kabul edilmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Sözleşme’deki korumalar hala haklarıdır. Fakat gençlerin, sınırlarını genişletebilmeleri, seçimlerini yapabilmeleri ve gerekli riskleri alabilmeleri yolunda uygun korumanın sağlanması, ama bunları yaparken kendileri için uygun olmayan sorumluluklara, tehlikelere ve zararlara maruz kalmamaları tüm toplumlarda bir sorundur. Herhangi bir değişim döneminde olduğu gibi ergenlik de savunmasızlığın arttığı bir dönemdir. Gençlerin büyüdüğü bu hızla değişen dünyada, savunmasızlık önemli derecede yoğundur.

Bir yandan, bütün olarak ele alındığında, ergenlik çağındakiler önceye göre artık daha eğitilmiş, daha bilgili ve daha sağlıklıdır.²⁰⁴ Bununla birlikte, bir dezavantajları da bulunmaktadır. Uyuşturucu maddelerin kolay temin edilebilmesi, cinsel deneyimden kaynaklanan yüksek riskler, işsizlik, rekabetçi eğitim ortamları, aile bireylerinin iş arama amacıyla evden ayrılmasına yol açan ekonomik baskılar, küresel piyasalar tarafından geliştirilen mallara yönelik artan istekler ve elektronik medyaya erişilebilirlik, pek çok gencin baş etmesi gereken alanlardır. Çok sıklıkla gençler bunları, onlara rehberlik edecek herhangi bir ‘örnek’ olmadan yapmaktadır. Çocuklukla ergenliği birbirinden ayıran geleneksel ritüeller, büyük ölçüde küreselleşmenin bir sonucu olarak aşınmıştır. Gerçekten de gençlerin, toplumdaki diğer gruplardan daha geniş ölçüde küreselleşmenin bedeline katlanmak zorunda bırakıldıkları ileri sürülmektedir. Gençler, yetişkinliğe geçişlerini artan bir şekilde kendileri aşmaktadır. Ana babalar ve çocukları arasındaki deneyim ve beklenti uçurumu, hiç bu kadar derin olmamıştı. Gençlerin büyüdüğü dünya, yetişkinler için çocuklarının yaşadıkları zorlukları ve ihtiyaç duydukları korunmanın uygun düzeyini ve doğasını anlamalarını zor hale getirerek, ana babalar için anlaşılabilir bir hal almaktadır. Küresel şirketler, gençlerin yaşamında en etkili kurumlar haline gelebilmek için aileler ve okul ile rekabet etmektedir.²⁰⁵

Oysaki ana babalardan farklı olarak bu kurumlar, gençler üzerinde hiçbir sorumluluğu kabul etmemektedir ve onların satın alma güçlerinden başka hiçbir şeyle ilgilenmemektedirler.

Ergenlerin katılımcı ve koruyucu haklarının dengelenmesindeki zorluk, bu etmenler bağlamında anlaşılmalıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, ergenlerin sağlığı ve gelişimleri üzerine bir Genel Yorum yazmaya öncelik vermiştir, çünkü Taraf Devletlerin, 'ergenlere, hak sahipleri olarak gerekli özel ilgi ve önemi vermediğini, sağlıkları ve gelişimlerini desteklemediğini' gözlemiştir ve bu soruna dikkat çekmek gerektiğini hissetmiştir.

Çocukların korunma hakları dört ana alana ayrılmıştır:

- **Fiziksel ve duygusal zararlardan korunma** – Ailenin bakımı ya da alternatif bakım, sevgi ve şefkat ihtiyacı
- **Bireysel karar almanın süreçlerinde korunma** – Çocukların doğrudan kendi hayatlarını etkileyen, fakat yüksek yararlarını gözetmede deneyim ve bilgi eksiklerinin olduğu karar alma süreçlerinde yardım ihtiyacı.
- **Zarar veren sosyal ve ekonomik faktörlere karşı korunma** – Silahlı çatışmanın zararlı etkilerinden korunma, ceza yasası sistemi içinde korunma, bir işte çalışma durumunda korunma, zararlı yasal ve yasal olmayan uyuşturuculardan korunma ihtiyacı.
- **Sömürü ve istismardan koruma** – erken yaşta evlendirmeden olduğu kadar çocuk kaçırma ve cinsel sömürüye karşı korunma ihtiyacı.

■ *Fiziksel ve duygusal zararlardan korunma*

Çocuklara, fiziksel ve duygusal bakım sağlama ve onları günlük yaşamın zararlarından koruma sorumluluğu, öncelikli olarak ana babalarına veya geniş ailelerinin diğer üyelerine aittir. Çocuklar yaşamlarına, ana babalarına bütünüyle bağımlı olarak başlamaktadırlar. Sevgi, duygusal destek ve bakıma ek olarak, ana babalar çocuklarının güvenliğini garanti altına almak için sınırlar koyarlar ve onların adına kararlar verirler. Çocuklar büyüdükçe, şefkat ve bakım bağı ihtiyacı devam etse de ihtiyaçları azalmaktadır. Şimdiye kadar az ülke, ana babaların yükümlülüklerini yasalarında ayrıntılandırmıştır. Sadece ana babalar açıkça yeterli bakım ve koruma standartlarını sağlayamadığında devlet adım atacaktır. Dolayısıyla sağlanacak bakımın düzeyiyle ilgili kararlara ve çocukların, kendi korunmaları ve bakımları için sorumluluk alma yaşına, yasal sınırlamalardan çok, aile büyük ölçüde karar verir.

Daha önce belirtildiği gibi, ana babalar tarafından gerekli olduğu düşünülen bakımın niteliği ve boyutu; kültürel, ekonomik ve tarihsel etmenlere göre değişiklik göstermektedir. Tayvan'daki Angang balıkçı köyündeki çocuklar, kişiliklerini oluşturmak amacıyla yaşamsal stratejilere katkıda bulunmaları için etkin olarak teşvik edilmektedir. Eskimo çocukları, istikrarsızlıktan faydalanmaları ve sorunlar ortaya çıkar çıkmaz çözmeleri gerektiği düşüncesiyle, belirsizlik ve tehlikeyi yaşayarak hayatta kalma stratejilerini öğrenmektedirler. Bu düşüncenin tam tersine, çoğu Avrupa ülkesinde, trafik kazaları ve çocuk kaçırma olayları arttıkça, çocukları kendi ortamlarından korumaya yapılan vurgu artmaktadır. Örneğin 1971'de İngiltere'de, 7-8 yaşındaki çocukların %80'inin okula yalnız gitmesine izin verilirken, 1990 itibarıyla bu sayı %9'a düşmüştür.²⁰⁷ Çocuklardan, kendilerine ya da küçük kardeşlerine dikkat etmelerinin beklenmesi normaldir ve birçok toplumda işlevseldir, fakat diğer

toplumlarda bu tehlikeli ve ihmal davranışı olarak kabul edilmektedir. Bu farklılıklar, Kuzey Avrupa ülkeleri arasında bile görülmektedir. Örneğin, İngiltere’de genellikle 10 yaşındaki bir çocuğu evde yalnız bırakmak uygun bulunmazken, Norveç’te bu yaygın şekilde kabul edilebilir. ²⁰⁸ Elbette, Norveçli ve İngiliz çocuklar, kendilerine bakmaları ve korunma ihtiyaçları için doğuştan farklı yeterliliklere sahip değillerdir. Bu farklılıklar daha çok, çocukların içinde yaşadıkları, birbirinden oldukça farklı toplumları ve kendilerinden beklenenleri göstermektedir, çocukların ne ölçüde korunacağını, büyüdüğü şartlar içinde anlaşılması gerekmektedir.

Bu örneklerden açıkça anladığımız, aile üyeleri, çocukların kendilerine bakmaları ile korunmaları konusunda çocuklardan yüksek beklentiler içinde olduğunda, çok küçük çocukların bile önemli bir yeterlilik gösterebildikleridir. Olumlu ya da olumsuz bu taleplerin çocuklar üzerindeki etkisi, en azından bir bölümü, onların toplumsal kabulleri tarafından yönlendirilecektir. ²⁰⁹

Bununla birlikte, talepler çok yüksek olduğunda, çocukların gelişimlerine yıkıcı etkilerde bulunabilir. Sahraaltı Afrika’dan elde edilen bulgular, ana babaların ağır iş yükünün, çocuklarına bakmaları için çok az zaman bıraktığında çocuklara yüklenen talepleri hissetmelerinin, yetersiz beslenmenin sonuçlarından bile daha zararlı olduğunu göstermektedir. ²¹⁰ Savaşlar ve HIV/AIDS, çocukları artan bir şekilde ana babasız bıraktığından, ailesinin sorumluluğunu ileri derecede taşıyan birçok küçük çocuğun, iyilik hallerini çok ağır bedellerle ödedikleri açık hale gelmiştir. ²¹¹ İngiltere’de bir araştırma projesi kapsamında, yaşları 15 ile 25 yaş arasındaki gençlerle, vesayet altına alınmaları deneyimleri üzerine görüşüldü. ²¹² Vesayet altına alındıklarında ortalama olarak 10 yaşındaydılar. Araştırmacılar, çocuklar kendilerine kötü davranan ve ihmal eden aileleriyle birlikte yaşarken birçoğunun, özellikle yemek pişirme, çocuk yetiştirme ve ev işleri becerileri gibi çok yüksek derecede beceri ve yaşamlarını sürdürmek için stratejiler geliştirdiklerini bulmuşlardır. Fakat vesayet altına alınır alınmaz ve sorumlulukları kalkar kalkmaz, kendilerini, sanki üzerlerinden bir yük kalkmış gibi hissetmişlerdir. Bu deneyimi, çocukluklarını tekrar yaşamaları için bir şans sunan, şiddetten uzakta bir sığınak olarak tarif etmişlerdir.

Silahlı çatışma durumlarıyla başa çıkma ²¹³

Uganda ve Sudan’da bir proje, 2000 ergen ve yetişkinle, silahlı çatışmalarda yaşadıkları deneyimleri hakkında görüşen onlarca gençle çalıştı. Bulgular çok açıktır. Gençler; savaş, kitlesel göçler, HIV/AIDS, kalkınma eksikliği ve yoksulluğun bir araya gelmesinin kendileri için hayal edilemeyecek kadar sefil bir dünya yarattığını söylemişlerdir. Ailelerinin desteği olmadan, silahlı çatışmaya zorla alınma riskleri daha büyüktür, cinsel şiddete maruz kalmaktadırlar, ailenin reisliğini ve evin geçimini üstlenme durumundadırlar.

Bununla birlikte, bu ağır sorumlulukları sırtlanmalarına ve hak ihlallerine rağmen, kendi hayatlarını etkileyen kararlar alınırken düşüncelerinin dikkate alınmaması bu sorunları daha da arttırmaktadır. Toplumdaki değişen rolleri için saygı görmemekte ya da yaptıkları katkı çok az kabul görmektedir. Gençler, kendi yaşamları üzerinde çok az kontrolleri olduğunu ve gençlerden sorgusuz sualsiz saygı bekleyen geleneksel otorite yapılarının, gençlerin karşılaştığı sorunları ya da yaptıkları katkıyı kabul etmediğini hissetmektedirler. Araştırma, gençlerin kendileri adına savunuculuk yapma,

programları yaşama geçirme, kendi korunmalarını izleme, yapısal ve toplumsal değişimlere önderlik etmek için güçlü bir istekleri ve yetenekleri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna rağmen, gençler yetişkinlerden daha fazla destek görmeyi ve yüklerinin azaltılmasını da istemektedirler.

Çocuklar, kendileri ve başkaları için hatırı sayılır derecede sorumluluk alma yeteneği gösterebilirken, bunların yetişkinlerin desteği ve koruyucu bakımı olmadan ortaya çıkmasının zarar verici bir deneyim olması muhtemeldir. Burada yaşın konuyla ilgisi azdır. Çocuklar daha çok kültürel ve toplumsal onay ile destek sağlayan bir aile ortamında, hem kendi hem de küçük kardeşlerinin bakımıyla ilgili sorumlulukları yerine getirebilirler ve dolayısıyla ruh sağlıklarını ve psikososyal gelişimlerini sağlayabilirler.²¹⁴ Çocuklar ayrıca, aile ilişkilerinin karşılıklılığını ve birbirine bağımlı olduğunu kanıtlayarak, ailelerine duygusal destek ve bakım da sağlamaktadırlar. Egemen toplumsal tutumlar, ana babalar ve çocukların birbirine güveni ve beklentileri, ailenin o andaki ihtiyaçları ve dış çevrenin nitelikleri, çocuğun elde ettiği yeteneklerin ve iyilik halinin etkisinin önemli belirleyicileridir.

Devlet, ailelere çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmelerinde ve çocukları için yeterli korunmanın sağlanması amacıyla gerekli desteğin verilmesinde (18. madde) kilit rol oynamaktadır. Ayrıca, ana babalar, çocuklarına uygun korumayı sağlayamadığında ve çocuğun gelişimini ve iyilik halini tehlikeye soktuklarında devletin müdahale etme hakkı vardır. Çocukların kendileri için sorumluluk alma yeteneklerinin ve uygun bakımın neyi kapsadığı hakkındaki çok farklı varsayımların ışığında, böylesi müdahalelerin, söz konusu ailelerin kültürel şartlarına duyarlı olması önemlidir. Zorluk, çocuğu uygun olmayan risklere maruz bırakmadan becerilerini, yeterliliklerini ve güvenlerini oluşturan bu sorumluluk düzeylerine destek vermektir.

■ *Kişisel karar alma*

Çocuklar küçükken, onların korunması için alınan bireysel kararların çoğu, onlara bakmakla yükümlü yetişkinler tarafından alınmaktadır. Ana babalara bu hakların ve sorumlulukların verilmesinin nedeni, çocukların, kendi yüksek yararlarını gözetme yeteneğinden yoksun olmalarıdır. Ana babalar, çok küçük çocuklarının örneğin, karşıdan karşıya geçmesi, doğru beslenmesi ve uygun giysiler giymesi ile ilgili kararlarını alacaklardır. Çocuk büyüdükçe, okul seçimi, dışarıda oyun oynama, arkadaşlarını seçme ve ev ödevlerini yapma gibi konular daha fazla söz konusu olmaktadır. Çocuk ergenliğe eriştiğinde ise kültürel çevreye bağlı olarak okulda bulunma, ücretli bir işte çalışma, karşı cinsle ilişkileri, evden ayrılma, velayet, boşanmış ailelerde aile seçme, tıbbi müdahaleyi kabul etme gibi kararlar söz konusu olacaktır. Bu alanların çoğunda, karar alma üzerindeki kontrolün aktarılması, aile içinde çözülecektir. Bu, bir dizi etmen tarafından şekillendirilir: Kültürel gelenekler ve görenekler, toplumsal cinsiyet, aile üyelerinin bireysel eğilimleri ve dış olgular. Fakat süreç aynıdır. Ana babalar ya da bakıcılar, çocuğun, yeterli ve şekillenmiş seçimler yapabilme yeteneğine sahip olduğunu düşündüklerinde, karar alma hakkı yavaş yavaş çocuğa aktarılacaktır.

Ana babalar için zorluk, yeterli koruma düzeyine ne düzeyde bir özerkliğin verilmesinin tutarlı olacağını değerlendirmektedir. Bunun kesin ya da basit bir cevabı yoktur. Yine de bu değerlendirmeleri yaparken, ilgili bir dizi etmen akla gelmektedir.²¹⁵

- Tutarlı sınırlar yaratamamak ve bu sınırların neden olduğuna dair net açıklamalar yapamamak, kendilerinden ne beklendiğini anlayamamaları nedeniyle çocuklarda güvensizlik yaratabilir.
- Bilgi ya da deneyim eksikliği çocukları, daha geniş bir ufku olan ve dolayısıyla çocuklarının yeteneklerine daha fazla güven duyan ana babalardan daha az emin hale getirebilir.
- Doğal bir sonuç olarak; çocukların kendi yeteneklerine güvenmesi, söz konusu riskleri yeterince anlayamamalarından kaynaklanabilmektedir.
- Çocukların aşırı korunması, onların bilinçli tercih yapabilmeleri ve kendi korumalarına katkı sağlayabilmeleri için güven ve beceri kazanmalarına fırsat vermemektedir.
- Fazlasıyla itaat eden, yetişkinlerin otoritelerine karşı çıkmayan ya da seçimlerini yapamayan çocuklar, yetişkinlerin istismarına ve sömürüsüne karşı daha savunmasız olabilirler.
- Çocukların kendilerini karar almaya yeterli hissettikleri konularda buna izin vermemek, mutlaka onları korumak anlamına gelmemektedir. Çocuklar, gizlice bu yasak faaliyetleri yerine getirmeye devam edebilir, fakat ana babalarına yalan söylerler. Olgunluğu kanıtlamanın bir yolu olarak, normalde girişmeyeceği riskli davranışlarda bulunabilir.
- Aşırı korumacı sınırların konulması; çocuklara tavsiyelerde bulunma, destek verme ve onları etkileme becerilerinin zayıflamasıyla sonuçlanacak küskünlüklere ve ana-babalarla iletişim eksikliğine sebep olabilecektir.
- Çocukların kendi kararlarını alma haklarına saygı duymama, ana babaların teşvik etmeye çalıştıkları inançlardan, değerlerden ve davranışlardan tamamıyla kopmaya neden olabilir.
- Yeterli bilgiye erişim; çocukların korunmasını sağlamak, güvenli ve uygun seçimlerini yapmalarına yardım etmek için temeldir. Bu erişimden onları mahrum etme, çocukların risk almasını engellemez, aksine kendilerini uygun şekilde koruyamama olasılıklarını arttırır.

Aşırı korumanın başarısızlığı, Bangladeş'te bir UNICEF görüşmesinde yer alan bir kız çocuğu tarafından güçlü bir şekilde örneklenmiştir: "Her dışarı çıkışım ve her davranışım için her zaman açıklama yapmak zorundayım. Eğer annelere Muslim Hall'e gidip film izleyeceğimi söylesem bana asla izin vermezler. Bu yüzden yalan söylemek zorunda kalıyorum. Onlara ders çalışmaya gittiğimi söylüyorum ama aslında en sevdiğim yere, film izlemeye ya da bir gösteri seyretmeye gidiyorum. Aileme yalan söylemekten hiç hoşlanmıyorum. Bu küçük yalanlardan dolayı suçluluk duyuyorum. Ama böyle idare edebildiğimi görünce neden yalan söylemeyeyim ki?"²¹⁶ Bunun aksine, az korunmanın

zararları, dünyanın her yerinde çocukların, destek ya da rehberlik olmadan, alkol, zararlı uyuşturucular, cinsel deneyimler, şiddet ve porno gibi olumsuz şeylere maruz kalmalarıdır.

Birçok karar, yasaların çocukların seçimlerini yapma sorumluluğunu alacak yeterlilikte olduğu düşünülen yaşları belirleyen yasal sınırlandırmalara tabi olmaktadır. Bazı yargı yetkileri, çocukların kendi dinlerini seçmeye, tedaviye ya da evlatlık verilmeye razı olmaya, ailenin rızası olmadan yasal danışmalığa erişmeye, ana babaları boşandığında mahkemede kendi fikirlerini söylemeye, isimlerini değiştirmeye ya da derneklere üye olmaya hak kazandığı yaşı belirleyecektir. Diğerleri ise çocukların 'yeterli olgunluğa' eriştiğine dair yargıya varır varmaz, çocuklara, bu kişisel meselelerde kendi kararlarını verme hakkını verecektir.²¹⁷ Hangi biçimi alırsa alsın bu yasalar, henüz olgunluğa erişmemiş çocukları, yetersizliklerinden ve deneyimsizliklerinden dolayı kendilerinin veremeyecekleri kararlardan korumaya çalışmaktadır. Çocukların büyük bir çoğunluğu için bu yasalara hiç başvurulmayacaktır fakat çocuğun bu seçimleri yapma hakkına dair ana baba ve çocuk arasında bir tartışma yaşandığında mahkemeler bir yargıya varabilir.

Yasalar, çocukların kendi kararlarını almaya yeterli olduklarını varsaydıkları yaşlarla ilgili olarak önemli bir şekilde farklılaşmaktadır. Örneğin, İngiliz Kolombiya'sında yasalar 'bir çocuğun, tıbbi bakıma rıza gösterebileceğini, rızası olmadığında bu tıbbi bakımın çocuğun kişiliğine tecavüz oluşturacağını; eğer çocuk bu rızayı gösterirse bu rızanın yeterli olduğunu, çocuğun ana babasının ya da bakmakla yükümlü kişilerin rızasını almanın gerekli olmadığını' belirtmektedir.²¹⁸ Çocuğun rıza göstermesinin iki şartı vardır. Birincisi, tıbbi bakımı veren kişi, çocuğa, sunulan tıbbi bakımın niteliğini, sonuçlarını, olası faydalarını ve risklerini, çocuğun rızası geçerli olabilsin diye açıklamalıdır ve çocuğun bunu anladığından emin olmalıdır. İkinci olarak, tıbbi bakımı veren kişi, bu tıbbi bakımın, çocuğun yüksek yararına olduğunu belirlemek için önemli bir çaba göstermelidir. Yasa, çocuğun yetersiz olduğu varsayımını tersine çevirmektedir. Çocuğun rızası geçersiz olmadan, çocuğun yetersiz olduğunu kanıtlama sorumluluğu tıbbi bakımı veren kişidedir.

İngiltere'de kendisine sunulan tıbbi tedavinin sonuçlarını anlama yeterliliği olduğu varsayılan çocukların, kendi onaylarını verme hakları vardır, fakat eğer razı olmazlarsa, 18 yaşına kadar mahkemece bu onay geçersiz kılınabilir. Sri Lanka yasaları, erkek çocukların 16 yaşında, kız çocuklarının da 14 yaşında, kendi hayatlarını etkileyen kişisel kararları vermeye yeterli kabul edildikleri ilkesini benimsemektedir.²¹⁹ Ayrıca, ana babadan birinin yasal olarak ya da sözleşme ile çocuğa verdiği izin yardımıyla "örtük özgürleşme" kavramını kabul etmektedir ve 10 yaşından büyük çocuklar ancak kendi rızalarıyla evlatlık verilebilmektedir. Önemli bir şekilde Hükümet, bu yasaların Sri Lankalı çocukların gerçek olgunluklarına atıfta bulunmadan şekillendiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Polonya'da 16 yaşına kadar hiçbir çocuğun rızası geçerli kabul edilememektedir.²²⁰ Birçok ülkede yasalar bu konuyu ele bile almamaktadır.

Genelde, çoğu ülkenin yasalarının, çocuklara hiçbir atıfta bulunmadan tasarlandığını ve çocukların yetenekleri ve yeteneklerini göstermeleri için fırsat yaratmanın önemi ya da zararın önüne geçmekte çocukların kendilerini temsil etmelerini desteklemek için en etkin stratejiler ile ilgili mevcut araştırmaları dikkate almadığını söylemek muhtemelen doğru olacaktır. Aynı şekilde, pek çok profesyonel uygulama, çocukların karar alma sürecinden korunma düzeyinin belirlenmesinde çocukların yeteneklerini kavrayamamaktadır. Çocukların

kendileri, yetişkinlerin 'dayattıkları' korumalardan bazılarının gereksiz, yetersiz ve fazladan olduğunu ileri sürmektedirler.

■ Zararlı toplumsal ve ekonomik etmenlerden koruma

Sözleşme, 18 yaşın altındaki tüm çocukların dahil olduğu çocukluğu, yetişkinler için kabul edilebilir olsa da çocuklar için zararlı ya da aleyhte sonuçları olduğu varsayılan bazı faaliyetlerden ve deneyimlerden korunma dönemi olarak da kabul etmektedir. Bu nedenle, çocukların yüksek yararı temel ilkesi, çocuklar 18 yaşına gelinceye

Çocuklar genelde fazla korunduklarını düşünüyorlar

Marshall'ın, İngiltere'de çocukların, çocuk koruma süreçlerine katılımı ile ilgili yaptığı çalışmasında; uzmanlar tarafından önerilen korumanın kapsamının, çocukların gerekli gördüklerinden fazla olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur.²²¹ Bir kararın alınması gereken durumları inceleyen bir dizi kısa hikaye, önce uzman gruplarına, daha sonra çocuk koruma sistemini doğrudan yaşayan çocuk grubuna sunulmuştur. Tutarlı bir şekilde, çocukların bir durumun üstesinden gelmekte, yetişkinlerin onların yapabileceklerini zannettiklerinden daha fazla bir yeteneğe sahip olduklarını hissettiklerini ortaya çıkarmıştır. Dahası bu süreçlerden dışlanmanın daha zararlı olduğunu ileri sürmüşlerdir, çünkü arkalarından söylenen ya da yapılanlar hakkında çocuklar endişeye kapılmaktadırlar. Yetişkinlerin çocukların üzücü şeyleri öğrenmemeleri için korunmaya ihtiyaçları olduğuna dair varsayımları, çocukların kendilerini haklı hissettikleri ve katılım göstermeye yeterlilikleri olduğunu düşündükleri karar alma süreçlerinden dışlandıkları anlamına gelmektedir.

Benzer şekilde, Romanya'da özüre sahip çocuklar ve aileleriyle, çocukların kabul etmeye yeterli oldukları bağımsız olma düzeyleri ile ilgili yapılan bir ankette, çocuklar sürekli olarak gelişimleri pahasına aşırı korunduklarını belirtmişlerdir.²²²

kadar onları ilgilendiren her konuda geçerlidir. Sözleşme'nin 32. maddesi, bir işte çalışmak için asgari bir yaşın tanımlanmasını talep etmektedir. 40. madde, cezai ehliyet için asgari bir yaş saptamıştır. 37. madde, çocukların yetişkinlerle beraber gözaltında tutulmamasını istemektedir. Çocuk Hakları Komitesi, Pekin Prensipleri ve Riyad İlkeleri ile beraber Sözleşme'nin, devletlere, çocuğun yüksek yararının gözetildiği çocuk odaklı bir adalet sistemi kurması yükümlülüğü dayattığını ileri sürmektedir.²²³ Çocukların, eğer aileleri onlara sağlamazsa, alternatif koruyucu bakıma hakları vardır. Çoğu ülke, çocukların sigara ya da içki içebilecekleri asgari yaşları belirleyen ve çocuklara yasal olmayan uyuşturucuları sağlayan kişilere ağır cezalar veren yasalar yapmıştır.

Bununla birlikte, devletlerin arasında ve içinde böylesi koruma önlemleri için uygun yaşların ne olduğuna dair büyük farklılıklar vardır. Bu tutarsızlıklar, evrensel bir yaklaşımın olmamasına işaret etmektedir. Gürcistan'da çocuklar 14 yaşına kadar okula gitmek zorundadırlar, oysaki 16 yaşına kadar çalışmalarına izin verilmemektedir.²²⁴ Sierra Leone'de yasalar, çocukların 15 yaşına kadar okula gitmesi gerektiğini belirtmektedir, fakat 12 yaşından büyüklerin çocuk işçiliğine izin veren hiçbir yasa yoktur. Yeni Zelanda'da kumar

oynamanın çeşitli biçimleri için yaş sınırı 16, 18 ve 20 yaş arasında değişmektedir ya da hiçbir kısıtlama yoktur.²²⁵

İngiltere’de cezai ehliyet yaşı 10’dur (İskoçya’da 8’dir). Bunun anlamı, İngiltere’deki çocuklar 10 yaşında eylemlerinden tamamen sorumlu, yani eylemlerinin sonuçlarını anlayabilmek için tam olarak yeterli kabul edilmektedir. Fakat çocukların seslerini duyurmaya hakları olduğunu ve günlük bakımlarını ilgilendiren kararlarının ciddiye alınmasını kabul eden 1989 tarihli Çocuk Yasası’nda, 16 yaşına kadar bu kararların alınmasına olanak sağlayan hiçbir hüküm yoktur. Çocukların kendi yaşamlarında seçimlerini yapmak için sorumluluk alma yetenekleri hakkındaki varsayımlar, bu nedenle ceza ve medeni hukuka göre büyük ölçüde çeşitlilik göstermektedir.

Cezai ehliyet için asgari yaşlara dair varsayımlar da ülkeler arasında önemli değişiklikler göstermektedir. 20’nin üstünde ülke, bu yaşı 7 olarak belirlerken, diğer 50’si 14 – 18 yaş arasında asgari bir yaş tanımlamaktadır.²²⁶ Bu farklılıkların, çocukların gerçek yeterlilikleri ile hiçbir ilgisi yoktur, daha çok bu ülkelerde hem çocuklara hem de suça karşı olan politik ve toplumsal tutumları yansıtmaktadır. Pekin Prensipleri’nin 4. Maddesinin, çocuk adalet yönetimi üzerine yorumu şöyle demektedir: ‘Asgari cezai ehliyet yaşı, sahip olunan tarih ve kültüre göre büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Modern yaklaşım, bir çocuğun, cezai ehliyetin ahlaki ve psikolojik bileşenlerine ulaşmış olduğunu göz önünde bulundurmak olacaktır: Cezai ehliyet, bir çocuğun kişisel kavrayışı ve anlayışından dolayı, aslında anti sosyal davranışından sorumlu tutulup tutulamayacağıdır. Eğer cezai ehliyet yaşı çok düşük tutulursa ya da daha uygun olacak küçük bir yaş yoksa ehliyet kavramı anlamsızlaşacaktır. Genelde, suç ya da ceza ehliyeti kavramı ile diğer sosyal haklar ve sorumluluklar arasında (medeni durum, reşitlik yaşı gibi) yakın bir ilişki vardır. Uluslararası alanda kabul edilebilir, makul bir en düşük yaş sınırı üzerinde anlaşmak için çaba gösterilmelidir’.²²⁷ Çocuk Hakları Komitesi, bu yaş çok düşük tutulduğunda endişelerini sıklıkla ifade etmiştir, fakat belli bir yaş tanımlamamıştır.²²⁸ Yine de Nigerya hükümetinden gelen, cezai yaşı 18’e yükseltme teklifini memnuniyetle karşılamıştır.²²⁹

Çocuklara dava açılmayacağı ile ilgili yaş sınırının belirlenmesi bir takım işlevlere hizmet etmektedir. Bu, küçük çocuklar eğer davranışlarının sonuçlarını anlama yeterliliğinden yoksunsa, onların davranışlarından sorumlu tutulmaması gerektiğinin toplum tarafından kabulüdür. Yaş sınırları, aynı zamanda çocukları küçük olmaları ve kolay incinebilirliklerinin bir sonucu olarak, onlara yarardan çok zarar vermesi muhtemel olan adalet sisteminin içine sürüklenmelerinden korumaktadır. Devletlere, gençleri adalet sistemi içine sürüklemekten çok, gençlerin yasa ile çatışma içine girmelerini engellemek için sorumluluk yüklenmektedir. Ayrıca, sorunlu çocuklarla gerçekleştirilecek uygulamanın, onları cezalandırmaktan çok yardım etmeye ve desteklemeye odaklanması gerektiği kabul edilmektedir.

Birçok çocuk, sosyal ve ekonomik hayata katılma yeterliliklerini ve korunma konusunda nihai ihtiyaçlarını değerlendirmek için daha ayrıntılı bir yaklaşımı savunmaktadırlar. Çocukların yaşamında çalışmanın rolü ve çalışmanın ne ölçüde kendilerine faydalı ya da zararlı olduğu, bu konu üzerine daha fazla düşünme gereğinin ilginç bir örneğini vermektedir. Farklı koşullar altında aynı görevin, çocuklar üzerinde çok farklı etkileri olabilir. Bazı yerlerde sığır otlatma 50 km uzaklaşmayı ve bir haftaya yakın sürede evden uzak olmayı gerektirir ve bu da açıkça çocukları potansiyel risk altına sokmaktadır. Diğer yerlerde ise bu görev, çocuğun kendi

mahallesinde birkaç saat için çalışmayı gerektirecektir ve bu nedenle zararlı ya da tehlikeli olmayacaktır.

Hindistan'daki Çalışan Çocuklar adındaki bir STK, çocukları korumak için yapılan müdahalelerin, yaşı, toplumsal cinsiyeti, beceriyi ve çalışma koşullarını yansıtması gerektiğini ileri sürmektedir.²³⁰ Bu kuruluş, günlük yaşamlarındaki işlerin mevcut tanımlarının geçersiz olduğunu düşünen, 8 köyden bir grup çocukla görüştü. Her bir grup, çocukların katılması muhtemel olan her iş kolunun ayrıntılı bir analizini, çocuğun yaşı ve yararlı ya da zararlı olduğunu düşündükleri şartlar ile birlikte değerlendirmesini üstlendi.²³¹ Grubun zararlı olarak gördükleri her iş, çocuk işçiliği olarak tanımlanmıştır. Çocukların yaptığı analiz, köyün çocuk işçiliğinin olmadığı bir yer haline gelmesi amacıyla yerel toplulukla yapılan pazarlıkta temel olarak kullanılmıştır. Çocuklar, önerilerini kendi köylerine sunmuşlardır ve önerileri kabul edilir edilmez, uygulamaları denetlemek için çocukların da dahil olduğu yerel topluluk üyelerinden oluşan bir görev gücü kurulmuştur. Bu yaklaşım, yerel koşulları ve iş kazası tehlikelerini, politika oluşturmayla birleştirmektedir ve çocukların kabul edilebilir ve kabul edilemez işleri doğrudan tanımlaması, bu standartlar için savunuculuk yapması, pazarlık yapması ve onları izlemesi için uğraşmıştır.

Çocuklar tarafından yapılan farklılaşmış analiz, çocukların, aldıkları bireysel görevlere göre sigara endüstrisinde çalışma yeterliliklerinin değerlendirilmesinde çok iyi örneklendirilmiştir. Örneğin:

- **Tütün yapraklarının ve tozunun yüklenici firmadan getirilmesi** – 9 ile 18 yaş arası çocuklar, okuldan sonra üstlenilen ve ders çalışmalarına engel olmayan bu işi yapmaya yeterlidir. Bununla birlikte dokuz yaşın altındaki çocuklar, bu işi yapmak için çok küçük kabul edilmektedir, çünkü bu iş evden uzakta çalışmayı, okuma yazma bilmeyi ve imza atabilmeyi gerektirmektedir.
- **Sigara (beedi) sarma** - Tüberküloz, sırt ağrısı, baş ağrısı gibi hastalıklara neden olduğu için 18 yaşın altındaki çocuklar bu görevi almamalıdır.
- **Sigarayı (beediyi) yüklenici firmaya teslim etme** – 12 ile 18 yaş arasındaki çocuklar, fiziksel yeterlilikleri ve bilgileri olduğu için, bir kilometreden fazla uzaklaşmadıkları ya da günde 1 saatten daha fazla çalışmadıkları bu görevi üstlenebilirler. 12 yaşından küçük çocuklar bu işte çalışamazlar.

Çocukların yeteneklerine bakılmaksızın uygulanan, çocukluğun evrensel koruyucu hakları ve çocuğa aşama aşama aktarılan katılımcı ya da özgürleştirici haklar arasında ayırım yapmak önemlidir. Örneğin askerlikte asgari yaşın 18 olma gerekçesi – açıkça birçok çocuk asker bu işi fiilen yapmaktadır – bu yaşın altındaki çocukların yeterli olmadığı düşüncesinden kaynaklanmamaktadır Bu durum daha çok, çocukların, küçük olmalarının bir sonucu olarak orantısızca zarar görmeleri muhtemel olan deneyimlerden korunmaya hakları olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır.

Aynı şekilde, birçok küçük çocuk, gelişmiş bir ahlaka sahiptir ve doğru ile yanlış birbirinden ayırt edebilmektedir. Yine de bu yeterliliklerin varlığı, onların adalet sisteminde yetişkinlerle aynı temelde sorumlu tutulmalarını ve ceza hukukundan tam olarak etkilenmelerini haklı göstermemektedir. Ahlaki yeterlilik her zaman bir kişinin, eylemlerinin tüm sonuçlarını tam olarak anladığı anlamına gelmemektedir. Çocukların erkenden adalet sistemi içine dahil

olmasından kaynaklanacak olası zararlar, çocukların ya da geniş toplumun faydası açısından haklı gösterilemez. Çocukların ahlaki, bilişsel ve sosyal yeteneklerine saygı duyulmasına hakları vardır, aynı zamanda şu andaki ve uzun dönemli iyilik hallerine zarar verecek çevrelerden ve deneyimlerden koruma haklarının kabul edilmesi gerekmektedir.

■ *Sömürü ve istismardan koruma*

Çocukların, haklarının bireyler ve kurumlar tarafından sömürülmesine ve istismar edilmesine karşı korunma hakları vardır. Çoğu devlet, cinsel ilişkiye girme, evlilik ve zorunlu eğitim için asgari yaşları belirleyen yasalara sahiptir, birçok ülke de çocuk ticaretini, çocukların kaçırlmasını ve çocuk fuhuşunu yasaklayan yasaları kabul etmiştir. Artan sayıda ülkede, kadın sünneti

Balkur'daki Hintli çocukların çalışma yeterlilikleriyle ilgili görüşleri²³²

Aşçılık

Bu işi yapabiliriz – biz 9 -18 yaş arası çocuklarız

Pirinci yıkama ve temizleme, sebzeleri kesme bilgimizin yanında, süreci anlama yeterliliğimiz de var. İçimizden okula gidenler için eğer kendi evimizde yemek yapılmasına yarım saat yardım edersek sorun olmaz, fakat evde kalamayız, bütün gün bu işle uğraşmamız gerek. Okula gitmeden bir başkasının evinde ya da otellerde çalışmak bizim için zararlı.

Bu işi yapamayız – biz 0 – 9 yaş arası çocuklarız

Bu ev işlerinin herhangi birini yapabilmek için çok küçüğüz: Hiç deneyimimiz yok. Ellerimiz çok güçsüz. Sebzeleri kesmek için kullanılan bıçaklar elimizi kesebilir.

Ot ya da saman getirme

Bu işi yapabiliriz – biz 15–18 yaş arası çocuklarız

Otları kesmek ve taşımak için güçlü ellere ihtiyaç vardır. Okula gitsek de gitmesek de eğer bu işe günde iki saatimizi ayırıyorsak, bizim için bir zararı yoktur.

Bu işi yapamayız – biz 0-15 yaş arası çocuklarız

Ne yeterliliğimiz ne de bilgimiz var. Ot toplamak için uzağa gidemeyiz. Otları yalaymayız ya da kesemeyiz. Ağır ot balyalarını taşımak için yeterli gücümüz yok.

Bitkileri sulamak

Bu işi yapabiliriz – biz 3-18 yaş arası çocuklarız

3-9 yaşından itibaren ellerimiz, evimizin önündeki bitkileri, bir su kabıyla, eğer içinde su varsa günde bir saat sulamak için yeterince güçlüdür. 9-12 yaşından itibaren eğer okuldaysak, 100 metrelik bir mesafeden su getirerek bitkileri sulayabiliriz. 9-18

yaşından itibaren bu iş için gerekli olan fiziksel güç, güçlü eller ve bacaklara sahip oluruz. Kaynağından suyu taşıyarak, çeltik tarlamızı ve bahçemizi, evimizden bir kilometre uzaklık içinde, günde iki saat sulayabiliriz.

Bu işi yapamayız – biz 0-3 yaş çocuklarız

Herhangi bir işi yapabilmek için çok küçüğüz ve yeterli gücümüz yok.

Otelde çalışmak

Bu işi yapamayız – biz 0-18 yaş arası çocuklarız

Bu işte çalışacakların çok güçlü olması gerekmektedir. Bir otelde çalışabilmek için genelde şehre ya da kasabaya göç etmemiz gerekir, bu da evimizden uzak olacağımız anlamına gelmektedir. Diğer yetişkin çalışanlarla beraber, temel olanaklardan bile yoksun bir şekilde otelde kalmak zorunda kalacağız. Bu bizim için hem fiziksel hem de ahlaki tehlikelere neden olabilir.

yasaklanmıştır. Aile içinde, okulda ya da diğer kuruluşlarda fiziksel cezanın, sözleşme ile bağdaşmadığı ve göz yumulmaması gerektiği Çocuk Hakları Komitesi tarafından etkin bir şekilde desteklenmekte ve kabul edilmektedir.²³³ Taraf Devletlerden, silahlı çatışmadan etkilenen çocukları korumak için olası her önlemi almaları istenmektedir. Çocukların silahlı çatışmaya dahil olmasıyla ilgili Ek Protokol, doğrudan çatışmaya girme yaşını, sözleşmede belirtilen 15 yaştan 18'e yükseltmiştir. Sözleşme ayrıca 18 yaşın altındakileri zorunlu olarak silahaltına almayı yasaklamıştır.²³⁴

Bu korumalar iki ana kategoriye ayrılmıştır. Birincisi, çocuğun yaşına bakılmaksızın sözleşmenin fiziksel bütünlük için talep ettiği koruma ve saygı hakkının olmasıyla ilgili konular ve üzerinde çocuğun yeterliliğinin hiçbir etkisinin olmadığı konulardır. Kadın sünnetinin yasaklanması, silahlı çatışmadan koruma ve fiziksel cezalardan koruma bu kategoriye aittir. Çocuklar, yeterlilikleri olsa da, kendi haklarını reddetmeyi seçemezler, çünkü bu haklar tüm çocuklara verilmiş evrensel korunma haklarıdır. Bu bakış açısı, Çocuk Hakları Sözleşmesi tarafından güçlü bir şekilde desteklenmektedir, İngiltere hükümetine yöneltilmiş son gözlemlerde de bu kanıtlanmaktadır: 'Komite, Hükümet'in 'makul cezalandırma' savunmasını tamamen kaldırmaktansa kısıtlama önerisini, çocuğun onuruna ciddi bir şekilde zarar vereceğinden dolayı, Sözleşme'nin ilkeleri ve hükümleriyle bağdaşmadığı düşüncesindedir. Ayrıca bedensel cezanın bazı biçimlerinin kabul edilebilir olduğunu belirtmişlerdir, böylece olumlayıcı ve şiddete başvurmeyen cezayı destekleyen eğitim önlemlerinin altı oyulmaktadır'.²³⁵

İkincisi, yaş sınırları sadece çocukların göreceli olarak yetersiz oldukları varsayımlarına dayanarak değil, ayrıca çocuklarla ilişkisinde otoriter konumdaki yetişkinlerin, çocuğun haklarını görmezden gelmesini, istismar etmesini ya da sömürmesini engellemek amacıyla konulduğu koruma alanlarıdır. Burada çocukların olgunlaşmış yargılara varabilme yeteneklerinin kabul edilmesi gerekliliği ile yasal korumanın rolleri arasında daha karmaşık ve hassas bir ilişki vardır.

Daha genel bir düzeyde cinsel ilişkiye girme yaşının olması, korunma hakkı ile yeteneklerin gelişmesine saygı hakkını dengelemekte bazı zorluklar ortaya koymaktadır. Örneğin, 14 yaşındaki bazı çocuklar, kendileriyle aynı yaşta olan birileriyle cinsel ilişkiye girme konusunda bilinçli seçimler yapabilirler. Başladıkları ilişkinin doğası hakkında bilinçli yargılara vararak ve gerekli önlemleri alarak söz konusu riskleri gayet iyi anlayabilirler. Fakat bu yaşta diğer çocuklar böyle bir durumla karşılaşmak için hazır olmayacaktır. Daha deneyimli, hile yapmakta daha becerikli ya da çocuğu, razı olması için zorlayacak yaşça daha büyük biriyle ilişkide durum muhtemelen farklı olacaktır.

Tayland'da ticari olarak cinsel sömürüye maruz kalan bazı çocukların düşünceleri²³⁶

Ticari olarak cinsel sömürüye maruz kalan bazı çocuklar, görüşmelerde sömürülmediklerini iddia etmişlerdir. Daha çok, aşırı yoksulluk karşısında ve ailelerine ekonomik olarak destek verme yükümlüğünü güçlü bir şekilde hissetmelerinden dolayı bir seçim yaptıklarını iddia etmişlerdir. Bu kızlar, sınırlı olanaklarını kavramalarına dayanarak seçimlerini yapmışlardır. Ailelerine, bir çocuğun görevi gereği katkıda bulunabileceklerini görmüşlerdir. Fakat hiç şüphe yok ki, seks ticaretine maruz kalmak bu çocukları, şiddet, uyuşturucu bağımlılığı, HIV/AIDS, diğer sağlık risklerine ve sosyal dışlanmaya itmektedir. Kızların çoğu, yaşamlarındaki acıyı ve damgalanmayı azaltmak için, yaptıkları seçimle başa çıkmakta büyük zorluklar yaşadıklarını gösteren uyuşturucu maddeleri kullanıyordu. Açık bir şekilde devlet, bu çocukları sömüren yetişkinleri cezalandırmak için eyleme geçmelidir. Ayrıca devletin, ana babalara ve çocuklara tutarlı ekonomik alternatifler ve çocukların haklarına saygı duyulduğu bir ortamı sağlamaya çalışma yükümlülüğü vardır. Bu önlemlerin, söz konusu çocuklar ve aileleriyle işbirliği yaparak alınması aynı şekilde önemlidir.

Peki, yasa bu gerilimleri nasıl uzlaştırmaktadır? Son yıllarda, çocukların cinsel istismarının ve sömürülmesinin yaygınlığıyla ilgili gelişen farkındalık karşısında, uluslararası ilgi çocukların korunmasının güçlendirilmesine yönelmiştir. Çocuk Hakları Komitesi için vurgu, koruma üzerindedir: Çocukları cinsel sömürüden korumak için düşünülmüş bir düzeyde, cinsel ilişkiye girme yaşının yasal olarak belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Komite, birçok hükümeti, mevcut cinsel ilişkiye girme yaşını yükseltmesi için teşvik etmiştir. Çocukları sömürü ve istismarın olası risklerinden koruma, çocuğun yeteneklerinin gelişmesine saygı duyulması hakkının önüne geçmiş gözükmektedir. Gerçekten de bugüne kadar birçok ülkenin, kızların daha erken olgunlaştığı varsayımına dayanarak, kız ve erkek çocuklar için farklı yaş sınırları belirlemesine rağmen, çoğu devlet, çocuğun bu konuda seçimini yapması için gerçek yeteneğine çok az önem vermiştir. Çocuk Hakları Komitesi, tutarlı bir şekilde bu farklılıklara, cinsel ilişkiye girme yaşları arasındaki eşitsizliklere ve bazı ülkelerin erkek çocukları için bu konuda bir yaş sınırı belirlememesine karşı çıkmıştır.²³⁷

Evlilik yaşıyla ilgili olarak, Çocuk Hakları Komitesi, hem kız hem de erkek çocukları için asgari evlenme yaşının 18 olması gerektiğini kuvvetle önermiştir.²³⁸ Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 'evliliğe, (kadın ya da erkek) tam olgunluğa erişmeden ve fiili ehliyeti olmadan izin verilmemelidir' görüşüne dayanarak Çocuk Hakları Komitesi ile aynı fikri paylaşmaktadır. Şartlarına bakılmaksızın hiçbir çocuğun, evliliğin sonuçlarını anlama erişkinliğine sahip olamayacağını varsayılmaktadır. Evliliğin sorumluluklarının çok ağır olduğu ve reşit olmayan herhangi bir çocuğa engel oluşturan erken yaşta evliliğin olası kötü sonuçlarının çok ciddi olduğu düşünülmektedir. Çok küçük yaşta hamile kalma sonucuyla birleşen erken yaşta evlilik, kızların gelişimi üzerinde çok derin olumsuz etkiler bırakmaktadır. Küçük yaşta hamile kalma, sadece yüksek ölüm riski ile ilişkilendirilmemektedir – örneğin, Afrika ülkelerinde yapılan bazı araştırmalar, 16 yaşın altında doğum yapan kızların, 20-24 yaş arasında doğum yapan kızlara göre ölüm riski altı kat daha fazladır – aynı zamanda ölen her kıza karşılık yaşayan 30 kadın yaşam boyu sonuçları olan hastalıklar, enfeksiyonlar ve özürlerden dolayı acı çekmektedir.²⁴⁰ Bir kız çocuğu, kadın sünnetine maruz kaldığında problemler daha da karmaşıklaşmaktadır.²⁴¹ Çocukların, nişanlanmasını ve karşı çıkamayacak kadar güçsüz oldukları bir yaşta kendi istekleri dışında evlendirilmesini engellemek için yaş sınırları konulmuştur. Erken yaşta evlilik ile ilgili bir çocuğun, 18 yaşından önce evlenmek için bilinçli bir seçim yapabilme yeterliliğinin olması olasılığı, çocukları, kendileri tarafından alınmış ya da aile üyeleri tarafından dayatılmış olası yanlış kararlardan koruma ihtiyacından daha az önemli görülmüştür.

Bununla birlikte, hem cinsel ilişkiye girme yaşını hem de evlilik için asgari yaşı yüksek tutmak sorunludur. Eğer cinsel ilişkiye girme yaşı, evlilik yaşı ile çakışırsa ve her ikisi de 18 yaş olursa, dünyanın her yanındaki toplumlarda gençlerin çoğunun davranışı suç kapsamına girmektedir. Araştırmalar, Moğolistan'da 16 yaşındakilerin %37,5'i cinsel faaliyete başladığını göstermektedir.²⁴² Zimbabwe'de 15 ile 19 yaşları arasındaki kızların %30'u en az bir kere cinsel ilişkiye girmiştir.²⁴³ İngiltere'de kızların %64'ü 18 yaşından önce cinsel ilişkiye girmektedir, İzlanda ve Danimarka'da bu sayı %70'e kadar çıkmaktadır.²⁴⁴ Gerçekten de İngiltere'de kızların %25'i ve erkek çocuklarının %33'ü 16 yaşından önce cinsel ilişkiye girmiştir.²⁴⁵ Ayrıca, cinsel faaliyetlerini yasalara aykırı bir şekilde gerçekleştirmek, gençlerin üremeye ilgili sağlık hizmetlerini ve korunma için gerekli önlemleri alma olasılıklarını azaltmaktadır. Sonuçta koruma için alınan önlemler tam tersi etkiye sahip olabilmektedir. Diğer yandan cinsel ilişkiye girme yaşı ile evlilik yaşının birbirinden farklı olması, birçok ülkede kabul edilemez bulunan, evlenmemiş gençlerin cinsel ilişkiye girmelerine neden olacaktır.

Temel olan, zorla yapılan evlilikleri ve erken yaşta çocuk doğurmayı engellemektir. Gençlerin, karşılıklı anlaşmaya dayanan cinsel ilişkilere girip girmeyecekleriyle ilgili bilinçli seçimler yapmak için gerekli bilgi, öneri, hizmet ve kendine güvene sahip olmaları gerektiğine dair daha az fikir birliği vardır.

3.3.3 Çocukların, kendilerini korumaları hakkına dahil olmaları

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukları koruması için devletlere ve ana babalara açık yükümlülükler yüklemiştir. Bu koruma, çocuklukla ilişkili bir hak olarak kabul edilmektedir. Çocukların daha büyük fiziksel ve duygusal güç, deneyim ve bilgi kazanana dek özel bir şekilde korunmaya hakları olduğuna dair ortak kabulden kaynaklanmaktadır. Yine de çocuğu, bir yandan zararlı yaşam deneyimleri potansiyeli, diğer yandan yetişkinlerin iyi niyetli

koruması arasında sıkışmış edilgen ve savunmasız bir nesne olarak yapılandırılan geleneksel koruma modelini gözden geçirmek için bir takım tartışmalar vardır:

- Çocukların, kendi refahlarına katkıda bulunma fırsatlarını engelleyen, yetişkinler tarafından tasarlanmış çocukları koruma stratejilerinin birçoğunun başarısızlığı, artan sayıda araştırma tarafından kanıtlanmıştır. Örneğin, Bangladeş'teki tekstil fabrikalarından çocukların büyük ölçüde çıkarılması, çocukların sokaklardan koparılıp kurumlara yerleştirilmesi, çatışma sonrası ortamlardaki çocukların bireysel tedavi bakımının tıbbi stratejileri ve özürü olan çocukların durumunu ele alan tıbbi modeller gibi uygulamaların hepsi, çocukların içinde yaşadıkları durumun dinamiklerine ve aileleri ile topluluklarının yaşadığı sorunlara tam olarak önem verilmezse, onları 'koruma' çabalarının, koruyucu çevrede daha fazla kötüye gidişe neden olabileceğini göstermektedir.²⁴⁶
- Çocukların kendi korunmaları için stratejiler geliştirmede, kendi kaynaklarını ve güçlerini kullanabildiklerine ve kendilerini temsil edebildiklerine dair artan sayıda bulgu vardır. Dahası, çocukların kendilerini korumaya girişmesini destekleme ve bunun etkin kabulü, gelişim yeteneklerini arttırmaktadır. Korunma hakkı sunulmasının dezavantajı, çok sıklıkla daha düşük statü ve güç sunmasıdır, bu da sağlanan koruma araçlarını kullanmayı etkileyebilmektedir. Çocukların kendilerini temsil etmelerini kabul etmemek, çocukların olası başa çıkma stratejilerini hem güçlendirme hem de cezbetme fırsatlarını boşa harcamak olacaktır.

Çocukların gündemi, yetişkinlerin beklentilerinden farklıdır

Bangladeş'te sokakta yaşayan çocuklarla yapılan bir araştırma, çocukların gündeminin, yetişkinlerin onlara dayattığından ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. 10 – 15 yaş arası 11 çocuk, sokakta yaşayan 50 kadar çocukla, günlük yaşamlarındaki önceliklerini belirtmeleri amacıyla bir anket yaptı. Çocukların önceliklerinin sağlık, eğitim ve bakımla ilgili konularda olmasını bekleyen uzmanların beklentilerinin tersine, çocuklar medeni haklarının ihlal edilmesi ile daha fazla ilgilidiler. Sorunların çoğunluğu, işkence, adaletsizlik, sömürü, hilekarlık, lakap takma, çocuğun adını asla kullanmama, çocukları hoşlanmadıkları, 'kötü' işlere zorlamak ve haklarını gerçekleştirmede onlara yardım edebilecek bir yetişkinin olmamasıyla ilgiliydi. Çocuklar, onurlarını ve bağımsızlıklarını istiyordu. Araştırma, çocukların düşüncelerinin yetişkinler tarafından tahmin edilemeyeceğini kanıtlamıştır. Çocukları, hem kendi sorunlarını hem de bu sorunların çözümleri için stratejilerini tanımlamaya dahil etmek şarttır.²⁴⁷

Çocukların yeteneklerini oluşturma yoluyla haklara saygıyı güçlendirme

"Bhima Sangha'ya - çalışan çocuklar derneklerinden biri- katılmadan önce, başkalarıyla zorla konuşturdum. Kendi evimden, tarlamdan ve köyümden hiç ayrılmamıştım. Başkalarıyla, özellikle de erkeklerle, konuşmanın yanlış olduğunu düşünürdüm. Şimdi kolayca kaynaşmayı öğrendim ve tereddüt etmeden konuşabiliyorum. Uzak yerlere gidebiliyorum ve korkmadan, endişe duymadan katılım gösterebiliyorum. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemek için yeterliliğim ve güvenim var. Örneğin, ailem beni

11 yaşımıdayken okuldan almaya karar verdiğinde, onların hiçbir kararına karışmıyordum. O günlerde, yetişkinler ne yapsa doğru zannedirdim. Fakat son zamanlarda ailem ve topluluğum beni zorla evlendirmeye kalkınca, onları bu evliliğin doğru olmadığına dair ikna etmeye çalıştım. Ailemle konuşmak işe yaramayınca, Bhima Sangha'nın yardımıyla, bu evliliğe karşı çıktım. İtirazımız başarıya ulaştı.”

Bu hikayeyi anlatan Uchengamma, çocukların köy konseyi Makkala Panchayat'ın başkanı oldu ve Karnataka köyündeki (Hindistan) çocuk evliliklerine karşı bir protesto hareketine önderlik etti.²⁴⁸

- Müdahaleler çok sıklıkla, çocukların kendi bakış açıları tarafından oluşturulmaktan çok, yetişkinlerin, çocukların karşılaştıkları risklere, ihtiyaç duydukları korumanın niteliğine dair tahminlerine dayandırılmaktadır. Sonuç olarak, iyi niyet ve mevcut kaynaklar, yanlış çözümlerle birlikte yanlış sorunlara yönelmiştir. Son on senede, çocuklar, aile içinde yaşadıkları şiddetin boyutlarına dair seslerini duyurmaya başlamış ve bu konuya dikkati çekmişlerdir. Karşılığında, aile içi şiddetin yıkıcı etkilerinin çocuk üzerindeki etkisi anlaşılma ve ele alınmaya başlamıştır. Yetişkinlerin varsayımlarının tersine, erkekler kadar bazı kız çocukları, toplumsal güce, gıdaya, giyinmeye erişmek ve arkadaşlar edinmek için gönüllü olarak asker olmak istiyor. Silahlı kuvvetlere ya da gruplara 'üye' olmanın, sosyal ve ekonomik statü için bir araç olduğunu düşünüyorlar.²⁴⁹ Bu algı, kız ve erkek çocuklarının elindeki umut vermeyen alternatiflerini ve onlara, öğrenme ve çalışma fırsatlarının sağlanmasının gerekliliğini yansıtmaktadır. Deneyimlerinin farkındalığı ve bunlara saygı duyulmasının, korunma stratejilerini şekillendirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.
- Aşırı koruma, çocukları, yaşamlarında bilinçli seçimler yapmak için ihtiyaç duyacakları bilgi ve deneyimle donatmayı başaramayarak, incinebilirliklerini arttırmaya neden olabilir.
- Çocukları, yetişkinlerin desteğine bağımlı kılan korumacı yaklaşımlar, yetişkin desteği çekildiği zaman çocukların kaynaklardan yoksun kalmasına neden olmaktadır.²⁵³ Çocukların yüksek yararı, çocukların yapabilecekleri katkının tanınmaması yoluyla ve dolayısıyla bu katkıyı baltalayarak gözetilemez.

Ana babaları tarafından dövülen çocukların düşünceleri

6-7 yaşları arasında, fiziksel ceza deneyimleri üzerine İngiltere'de yapılan bir çalışma, yetişkinlerin bakış açısından çok farklı bir bakış açısını ortaya koymaktadır.²⁵⁰ Ana babaların, çocuklarına dayak atma haklarını savunmada, ana babaların böylesi bir ceza verirken uygun baskıyı uygulayabilecekleri ve hükme varabilecekleri iddia edilmektedir. Bununla birlikte, ana babaların, öfkelerine yenildiğinde ve davranışları kontrolden çıktığında çocuklarına vurdukları gözlenmiştir. Çocukların, ana babaları dövdüğünde yaşadıkları aşağılanma, acı ve dışlanmayı anlatan çizdikleri resimler, ana babaların sıkça ifade ettiği, böylesi bir cezayı onları sevdikleri için verdikleri, onların canını acıtmak istemedikleri ve sadece acil durumlarda yaptıkları düşünceleriyle tamamen karşıtlık oluşturmaktadır.

Aşırı koruma, savunmasızlığı artırır

Zimbabve hükümetinin, üreme sağlığı ile ilgili politikası sadece geri çekilme yöntemini desteklemektir. Ergenlerin üreme sağlığı hakları ile ilgili bir çalışmada, gençlerin %42'si, doğum kontrol yöntemlerine dair bilgiden yoksun olduklarını ve bilgi verecek resmi bir kurumun yokluğundan ötürü güvenilmez ve yeterli bilgi sahibi olmayan kaynaklardan bilgi edinmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.²⁵¹ Bu durum, zararlı davranışlara maruz kalmayı azaltacağına, yanlış kanıların artmasına neden olmaktadır. Örneğin, cevap verenlerin %60'ı, aile planlamasının kısırlığa neden olduğuna inanmakta ve birçoğu prezervatifin, spermi azalttığına ve doğum kontrol haplarının virüslere neden olduğuna inanmaktaydı. Sorun, çocukları tıbbi yardım ya da tavsiye istendiğinde yasanın, sağlık görevlilerinin ana babaları bu konuda bilgilendirmelerini istediği gerçeğiyle artmıştır.

Orta ve Doğu Avrupa geçiş ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde (CEE/CIS) gençlerle yapılan bir anket, gençlerin %50'sinin HIV/AIDS hakkında hiçbir şey bilmediği ya da çok az bildiğini, %60'ının cinsel ilişki hakkında çok az şey bildiklerini ya da hiçbir şey bilmediklerini düşündüklerini ortaya çıkarmıştır.²⁵² Bu bilgisizlik, onları güçsüzleştirmekte, kendi korunmalarının artan sorumluluğunu almalarından ve anlayışlarının gelişmesi için fırsatlarından mahrum bırakmaktadır.

- Ulusal krizlerin derecesi, çocukların iyilik hallerini ve gelişimlerini korumaya yarayan geleneksel aile ve toplum bağlarını zayıflatmaktadır – örneğin, Sahraaltı Afrika ülkelerinde HIV/AIDS'in yayılması, birçok CEE/CIS ülkesini tehdit eden ekonomik krizler ve birçok uzun süren sivil savaşlar, silahlı başkaldırı durumları önemlidir. Bu ortamlarda, çocukların yaşamlarını sürdürme ve gelişme fırsatlarını en üst düzeye çıkarmak amacıyla potansiyel güçlerini kullanma ihtiyacı vardır.

Sadece kriz durumlarında değil, her durumda çocukları koruma müdahalelerinin, çocukların esnekliği, yetenekleri ve katkıları üzerine inşa edilmesi esastır. Aşırı koruma, az koruma kadar zararlı olabilir. Çocukların kötülüklerden korunmaları hakları, yasal yaş sınırlarını ve koruyucu bakım ve hizmetleri için hükümleri gerektirirken; koruma amaçlı girişimler, çocukların katılımlarına ve kendilerini temsil etmelerine saygı duymazsa, amaçlarına ulaşamayacaktır.

Kendi korunmaları için sorumluluk alan çocuklar

Bir Save the Children İngiltere girişimi, Kampala'daki çocuk istismarını ele almak için 200 çocukla çalıştı.²⁵⁴ Çocuklardan, kendi korunma ihtiyaçlarını tanımlamaları istendi. Bu bulgular temelinde, çocuklar bir dizi faaliyet tasarladılar ve bunları uygulamaya koymak için sorumluluk aldılar. Yaşları 10 ile 14 arasında değişen çocuklar, korunma ihtiyaçlarını ele almak amacıyla faaliyetlerin genel planının yapılması için 18 çocuktan oluşan bir yürütme kurulu projesi, proje faaliyetlerinin uygulanmasını üstlenecek bir yönetim kurulu, istismar ve ihmal olaylarını öğrenme, inceleme ve ele almak için bir çocuk koruması kurulu ve çocuk hakları ile çocuk istismarına karşı topluluk hassasiyetinin artmasından sorumlu bir savunuculuk kurulu kurdular. Bu kurulların üyeleri, topluluktaki diğer

çocuklar tarafından seçildiler.

3.3.4 Özet

Çocukların ihtiyaç duyduğu korunma düzeylerini belirlemenin ya da korunmayı sağlayacak en etkili araçlara karar vermenin tek bir yolu yoktur. Çocukların, karar almaları için sorumluluk alma yeteneklerinin gelişmesine saygı duyma, göreceli deneyimsizlikleri, karşılaştıkları riskler, sömürü ve istismar için tehlikelere karşı dengelenmelidir. Herhangi bir olası tehditten zarar görme riskinin ne ölçüde olası olduğu, biz dizi etmen tarafından yönlendirilmektedir:

- Davranışın, beklentinin ya da deneyimin sosyal ve kültürel kabulünün derecesi
- Çocuğun yaşamındaki önemli yetişkinler tarafından sunulan desteğin düzeyi
- Çocuğun, içinde bulunduğu durumla başa çıkmasıyla deneyimlediği kendini temsil etmesinin derecesi
- Çocuğun kişiliği ve güçlü yönleri

Tüm çocukların korunmasını kontrol eden uygun ve etkin bir çerçeve ihtiyacına rağmen, korumayı sağlayan programların uygulanmasını kontrol eden yasaların, stratejilerin ve politikaların, çocuklar tarafından şekillendirilmesi önemlidir. Geleneksel koruma düşüncesi, yetişkinlerin verici, çocukların da alıcı olduğu tek yönlü bir süreçtir. Gerçek ise daha karmaşıktır; bu, çocukların kendi korunmalarına katkıda bulunma yeteneklerini kabul eden ve güçlü yönlerini oluşturmalarına olanak sağlayan dinamik bir süreçtir.

Dipnotlar

57 Evatt, E., 'Children's rights and the legal regulation of families', Paper presented at the Third AIFS Australian Family Research Conference, Ballarat, 1989.

58 Ochaíta, E. and M.A. Espinosa, 'Children's participation in family and school life: a psychological and developmental approach', *International Journal of Children's Rights*, 1997, Vol. 5, pp. 279-297.

59 Petren, A. and R. Hart, 'The Child's Right to Development', in *Children's Rights: Turning principles into practice*, Petren, A. and J. Himes (eds.), Radda Barnen/UNICEF, Sweden, 2000, pp. 43-61.

60 'Towards a comprehensive strategy for development of the young child, an interagency policy review', Education Cluster, UNICEF, 1993 (unpublished), cited in Boyden, J. et al., *What works for working children*, UNICEF, Florence, 1998.

61 Chawla, L. and Heft, H., 'Children's competence and the ecology of communities', *Journal of Environmental Psychology*, 2002, Vol. 22, pp. 201-216.

62 Ochaíta, E. and M.A. Espinosa, 'Children's participation in family and school life: a psychological and developmental approach', *International Journal of Children's Rights*, 1997, Vol. 5, pp. 279-297.

63 Gibson, E. and A.D. Pick, *An ecological approach to perceptual learning and development*, Oxford University Press, New York, 2002.

- 64 Vygotsky, L.S., *Mind in society: The development of higher psychological processes*, Harvard University Press, London, 1978.
- 65 A.g.e..
- 66 Rogoff, B. et al., 'Models of teaching and learning; participation in a community of learners', in *The handbook of education and human development*, Olson, D. and N. Torrance, Blackwell, Cambridge, Mass., 1996.
- 67 Taylor, N., A. Smith and P. Tapp, *Children, family law and family conflict: subdued voices*, available on www.nzls.org.nz/conference, 1999.
- 68 Lansdown, G., *Promoting children's participation in democratic decision-making*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2001.
- 69 Pearse, A. and M. Stiefel, *Enquiry into participation – a research approach*, UNRISD, Geneva, 1979.
- 70 Miller, J., *Never too young: How young children can take responsibility and make decisions*, National Early Years Network/Save the Children, London, 1997.
- 71 Smith, A.B., 'Interpreting and supporting participation rights: Contributions from socio-cultural theory', *International Journal of Children's Rights*, 2002, Vol. 10, pp. 73-88.
- 72 Rajani, R., *Discussion paper for partners on Promoting Strategic Adolescent Participation*, UNICEF, New York, 2000.
- 73 Richman, J.M. and L.G. Bowen, 'School failure: an ecological interactional-developmental perspective', in *Risk and Resilience in childhood: an ecological perspective*, Fraser, M. (ed.), NASW Press, Washington, D.C., 1997, pp. 95-116.
- 74 Chawla, L. and H. Heft, 'Children's competence and the ecology of communities', *Journal of Environmental Psychology*, 2002, Vol. 22, pp. 201-216.
- 75 Barker, R., *Ecological psychology*, Stanford University Press, Stanford, 1968.
- 76 Barker, R. and P. Gump, *Big school, small school*, Stanford University Press, Stanford, 1964.
- 77 Hallett, C., C. Murray and S. Punch, 'Young people and welfare: negotiating pathways', in *Hearing the voices of children: Social policy for a new century*, Hallett, C. and A. Prout (eds.), RoutledgeFalmer, London, 2003.
- 78 Hammarberg, T., *A school for children with rights*, UNICEF International Child Development Centre, Florence, 1997.
- 79 Woodhead, M., *Is there a place for child work in child development?*, Radda Barnen/ Centre for Human Development and Learning, The Open University, Stockholm, 1997.
- 80 Kellmer-Pringle, M., *The needs of children* (2nd edition), Hutchinson, London, 1980.
- 81 Woodhead, M., 'Psychology and the cultural construction of children's needs', in *Constructing and reconstructing childhood* (2nd edition), James, A. and A. Prout (eds.), RoutledgeFalmer, London, 2002, pp. 63-85.
- 82 Kagan, J. et al., *Infancy and its Place in Human Development*, Harvard University Press, London, 1978.
- 83 bakınız örneğin, Bowlby, J., *Child Care and the Growth of Love*, Penguin, London, 1953, Tizard, B. and J.A., Rees, 'Comparison of the effects of adoption, restoration to the natural mother, and continued institutionalisation of four-year-old children', *Child Development*, 1974, Vol. 45, pp. 92-9.
- 84 Wadsworth, M., 'Evidence from three birth cohort studies for long-term and cross-generational effects on the development of children', in *Children of Social Worlds*, Richards, M. and P. Light (eds.), Polity Press, Cambridge, 1986.
- 85 Bowlby, J., *Child Care and the Growth of Love*, Penguin, London, 1953.
- 86 Smith, P.K., 'How many people can a young child feel secure with?', *New Society*, 31 May 1979, and Smith, P.K., 'Shared care of young children: Alternative models to monotropism', *Merill-Palmer Quarterly*, 1980, Vol. 6, pp. 371-89, and Super, C. and S. Harkness, 'The Cultural Construction of Child Development: A Framework for the Socialization Effect', *Ethos*, 1983, Vol. 11, pp. 221-31.
- 87 Penn, H., *How should we care for babies and toddlers?*, Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto, Toronto, 1999.
- 88 Whiting, B. and C. Edwards, *Children in Different Worlds – the formation of social behaviour*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1988.
- 89 Kakar, S., *The Inner World: A Psycho-Analytic Study of Childhood and Society in India*, Oxford University Press, Delhi, 1978.
- 90 Penn, H., 'The World Bank's view of early childhood', in *Childhood*, 2002, Vol. 9(1), Sage Publications, London, pp. 119-133.
- 91 Scheper-Hughes, N., *Child survival*, D. Reidel, Dordrecht, 1983.
- 92 Woodhead, M., *In search of the rainbow: pathways to quality in large scale programmes for young disadvantaged children*, Bernard van Leer Foundation, The Hague, 1996.
- 93 Hart, R. and A. Petren, 'The right to play', in *Children's rights: turning principles into practice*, Petren, A. and J. Himes (eds.), Save the Children Sweden/UNICEF ROSA, Stockholm, 2000, pp. 107-123.
- 94 Lansdown, G., *It's our world too!*, Rights for Disabled Children/Disability Awareness in Action, London, 2001.

- 95 UNICEF, *State of the World's Children*, UNICEF, New York, 2004.
- 96 Watkins, K., *Education now: Break the cycle of poverty*, Oxfam, Oxford, 2000.
- 97 UNICEF, *State of the World's Children*, UNICEF, New York, 2003.
- 98 Lansdown, G., *It's our world too!*, Rights for Disabled Children/Disability Awareness in Action, London, 2001.
- 99 Oxfam, *Education: Tackling the global crisis*, Oxfam, Oxford, 2001.
- 100 UNICEF, *Educational disadvantage in rich nations*, Innocenti Report Card No. 4, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2002.
- 101 Feinstein, L., 'Early cognitive inequality in the 1970 cohort', *Economica*, 2003, Vol. 70(1), pp. 73-98.
- 102 Lansdown, G., 'Progress in implementing the rights in the Convention', in *Children's rights in education*, Hart, S. et al. (eds.), Jessica Kingsley Publishers, London, 2001, pp. 37-60.
- 103 Boyden, J., B. Ling and W. Myers, *What works for working children*, UNICEF/Radda Barnen, Stockholm, 1998.
- 104 'Primary School Performance Monitoring Project', cited in *Bangladesh: Assessment of the Primary Education Development Programme*, Education for Change/Department of Primary and Mass Education, Dhaka, January 2002.
- 105 Hart, R., *Children's Participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*, UNICEF, New York, 1997.
- 106 Woodhead, M., *Is there a place for child work in child development?*, Radda Barnen/Centre for Human Development and Learning, The Open University, Stockholm, 1997.
- 107 Gardner, H., *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*, Basic Books, New York, 1983.
- 108 Serpell, R., 'Strategies for investigating intelligence in its cultural context', *Quarterly Newsletter of the Institute for Comparative Development*, Vol. 1(3), 1977.
- 109 Carr, M. and H. May, 'Te Whariki: Curriculum voices', in *Early Childhood Services: Theory, policy and practice*, Penn, H. (ed.), Open University Press, Buckingham, 2000, pp. 53-73.
- 110 Rogoff, B., *Apprenticeship in thinking: Cognitive development in social context*, Open University Press, New York, 1991.
- 111 A.g.e..
- 112 Bakınız örneğin, McKechnie, J., S. Lindsay and S. Hobbs, 'Child employment; a neglected topic', *The Psychologist*, 1996, Vol. 9(5), pp. 219-222.; Pollack, S.H., P.J. Landrigan and D.L. Mallina, 'Child labor in 1990: Prevalence and health hazards', *Annual Review of Public Health*, 1990, No. 11, pp. 359-75.; and Morrow, V., 'Responsible Children? Aspects of Children's Work and Employment Outside School in Contemporary UK', in *Children's Childhoods Observed and Experienced*, Mayall, B. (ed.), Falmer Press, London, 1994, pp. 128-144.
- 113 Save the Children UK, 'UK case study on children's participation in developing the Save the Children Alliance statement on children in work', aktarılmıştır *Involving children in shaping the work of Save the Children UK*, Lansdown, G., (unpublished paper).
- 114 Petren, A. and R. Hart, 'The right to development', in *Children's rights: Turning principles into practice*, Petren, A. and J. Himes (eds.), Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 2000, pp. 43-61.
- 115 Jonsson, U., 'Children's right to nutrition: Food, care and a healthy environment', in *Implementing the Convention on the Rights of the Child: Resource mobilization in low income countries*, Himes, J., (ed.), Kluwer Law International, The Hague, 1995.
- 116 Naik, J.P., *The economic social and family context on the child's right to education*, UNESCO, Paris, 1979.
- 117 Aktarılmıştır: Dall, F.P., 'Children's right to education', in *Implementing the Convention on the Rights of the Child: Resource mobilization in low income countries*, Himes, J., (ed.), Kluwer Law International, The Hague, 1995.
- 118 Young, M.E., 'Policy implications of early childhood development programmes', *National Health and Child Development*, Pan American Health Organisation/World Bank, Washington, D.C., 1998.
- 119 Chawla, L. and H. Heft, 'Children's competence and the ecology of communities', *Journal of Environmental Psychology*, 2002, Vol. 22, pp. 201-216.
- 120 Scheper-Hughes, N., *Death without weeping*, University of California Press, Los Angeles, 1993.
- 121 Danziger, S. and J. Waldfogel, 'Investing in children: what do we know? What should we know?', *CASE Paper 34*, Centre for Social Exclusion, London School of Economics, London, 2000.
- 122 Rosenberg, F., 'The Doctrine of National Security and the Brazilian Early Childhood Care and Development Programme', and Rosetti-Ferreira, M., F. Ramon and A. Barreiro, 'Improving early childhood care and education in developing countries', Papers presented at the EECERA conference, Institute of Education, London, 2000.
- 123 Petren, A. and Hart, R., 'The child's right to development', in *Children's rights: Turning principles into practice*, Petren, A. and J. Himes (eds.), Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 2000, pp. 43-61.

- 124 Van Beuren, G., *The International Law on the Rights of the Child*, Save the Children/Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1995.
- 125 Pais, M.S., 'The Convention on the Rights of the Child', in *Manual of Human Rights Reporting under Six Major International Human Rights Instruments*, UN Office of the High Commission for Human Rights, Geneva, 1997, pp. 393-505.
- 126 Hodgkin, R. and B. Holmberg, 'The evolving capacities of the child', in *Children's rights: Turning principles into practice*, Petren, A. and J. Himes (eds.), Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 2000, pp. 93-107.
- 127 Rogoff, B. et al., 'Age assignment of roles and responsibilities in children: a cross cultural study', *Human Development*, 1997, Vol. 18 (5), pp. 353-369.
- 128 Rutter, M. and M. Rutter, *Developing Minds: Challenge and Continuity across the Life Span*, Penguin, London, 1993.
- 129 Woodhead, M., 'Understanding child development in the context of children's rights', in Cunningham, C. (ed.), *Realising Children's Rights*, Save the Children, London, 1999.
- 130 Araştırmaların çoğunun Kuzey ülkelerinde yapılmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerde de bu konulara artan bir ilgi bulunmaktadır, hem akademik olarak hem de STK lar düzeyinde çalışmalar yapılmaktadır, kitapçıklar yayınlanmaktadır.
- 131 Stuart Hart'la yapılan kişisel görüşmeden alınan notlar, Professor of Educational Psychology, University of Indianapolis.
- 132 Bakınız <http://www.loni.ucla.edu/media/News>.
- 133 Rutter, M. and M. Rutter, *Developing Minds: Challenge and Continuity across the Life Span*, Penguin, London, 1993.
- 134 Coleman, J. and L. Hendry, *The Nature of Adolescence*, Routledge, London, 1993.
- 135 Fortin, J., *Children's rights and the developing law*, Butterworths, London, 2003.
- 136 Ruck, M.D. et al., 'Children's and adolescents' understanding of rights: Balancing nurturance and selfdetermination', *Child Development*, April 1998, Vol. 64, No. 2, pp. 404-417, and Lewis, C.E., 'How adolescents approach decisions', *Child Development*, 1991, Vol. 52.
- 137 Cowden, V.L. and G.R. McKee, 'Competency to stand trial in juvenile delinquency proceedings – cognitive maturity and the attorney-client relationship', *Journal of Family Law*, 1994-5, Vol. 33.
- 138 Grisso, T., 'The competence of adolescents as trial defendants', *Psychology, Public Policy and Law*, 1997, Vol. 3, pp. 3-32.
- 139 A.g.e..
- 140 Bartholomew, T., 'Challenging assumptions about young peoples competence – clearing the pathways to policy', Paper presented at the Australian Institute of Family Studies' Fifth Australian Family Research Conference, Brisbane, November 1996.
- 141 Mann, L., R. Harmoni and C. Power, 'Adolescent decisionmaking: The development of competence', *Journal of Adolescence*, 1989, Vol. 12, pp. 265-278.
- 142 Tapp, J. and G. Melton, 'Preparing children for decisionmaking: Implications of the legal socialisation research', in *Children's Competence to Consent*, Melton, G., G.P. Koocher and M.L. Saks (eds.), Plenum Press, New York, 1983.
- 143 Offer, D. and K. Schonert-Reichl, 'Debunking the myths of adolescence: Findings from recent research', *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 1992, Vol. 3, pp. 1003-1014.
- 144 Lewis, C.E., 'Decision-making related to health: When could/should children behave responsibly?', in *Children's competence to consent*, Melton, G. et al. (eds.), Plenum Press, New York, 1998.
- 145 Hart, R., 'The developing capacities for children to participate', in *Stepping Forward*, Johnson, V. et al. (eds.), Save the Children IDS/Institute of Education, London, 1998, pp. 27-31.
- 146 Bronfenbrenner, U., *The ecology of human development: Experiments by nature and design*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1979.
- 147 Woodhead, M., *Is there a place for child work in child development?*, Radda Barnen/ Centre for Human Development and Learning, The Open University, Stockholm, 1997.
- 148 Deloache, J.S. and A.L. Brown, 'Looking for the big bird: Studies of memory in very young children', *The Quarterly Newsletter of the Laboratory of Comparative Human Cognition*, 1979, Vol. 1, pp. 53-7.
- 149 Whiting, B.B. and C. Edwards, 'A cross cultural analysis of sex differences in behaviour of children aged 3-11', *Journal of Social Psychology*, 1973, Vol. 91, pp.171-88.
- 150 Ember, C.R., 'Feminine task assignment and the social behaviour of boys', *Ethos*, 1973, Vol. 1, pp. 424-39.
- 151 Rogoff, B. et al., 'Development viewed in its cultural context', in *Developmental Psychology: An Advanced textbook*, Bornstein, M. and M. Lamb (eds.), Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey, 1984, pp. 533-71.
- 152 Carraher, T.N. et al., 'Mathematics in the streets and in school', *British Journal of Developmental Psychology*, 1985, Vol. 3, pp. 21-29.

- 153 Alderson, P., *Children's consent to surgery*, Open University Press, Buckingham, 1993.
- 154 Bowen, D., 'Children's competency and participation in decision-making', Paper presented at the Third National Family Court Conference, Melbourne, 21 October 1998.
- 155 Donaldson, M., *Children's Minds*, Fontana, Glasgow, 1978.
- 156 Stevens, O., *Children talking politics: Political learning in childhood*, Martin Robertson, Oxford, 1982.
- 157 Saywitz, K.J. and T. Lyon, *Sensitively assessing children's testimonial competence*, Harbor-UCLA Research and Education Institute, Los Angeles, 1999.
- 158 Donaldson, M., *Children's minds*, Fontana, Glasgow, 1978.
- 159 Richards, M., 'The socio-legal support for divorcing parents and their children', in *Children: Research and Policy*, Bernstein, B. and J. Brannen (eds.), Taylor and Francis Publishers, New York, 1996, pp. 185-206.
- 160 Lansdown, G., *Disabled children in Nepal: Progress in implementing the Convention on the Rights of the Child*, Rights of Disabled Children/Disability Awareness in Action, London, 2003.
- 161 Rogoff, B. et al., 'Guided participation in cultural activity by toddlers and caregivers', *Monograph of the Society for Research in Child Development*, Vol. 58 (8), Serial no. 236, 1993.
- 162 Kotalova, J., *Belonging to Others: Cultural Construction of Womanhood Among Muslims in a Village in Bangladesh*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, 1993.
- 163 Blanchet, T., *Lost Innocence, Stolen Childhoods*, University Press Ltd., Dhaka, 1996.
- 164 A.g.e..
- 165 UNICEF, *Children and young people's voices on their perceptions of the implementation of the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, Dhaka, 2003.
- 166 Bangla sözcüğü 'insan' anlamına gelmektedir.
- 167 Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi'nin 31.maddesinin (a) ve (b) fıkrası
- 168 Boyden, J., B. Ling, and W. Myers, *What works for working children*, Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 1998.
- 169 Woodhead, M., *Is there a place for child work in child development?*, Radda Barnen/ Centre for Human Development and Learning, The Open University, Stockholm, 1997.
- 170 Reynolds, P., 'Children in Zimbabwe: rights and power in relation to work', *Anthropology Today*, June 1985, Vol. 1, No. 3, p. 17.
- 171 Mendoza I, *Trabajo Infantil rural en el Peru; la agricultura de esparragos en la costa norte*, ILO, INTERDEP/CL/1993/2, cited in Boyden, J., B. Ling and W. Myers, *What works for working children*, Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 1998.
- 172 Punch, S., 'Youth transitions and interdependent adult-child relations in rural Bolivia', *Journal of Rural Studies*, 2002, Vol. 18 (2), pp. 123-133.
- 173 UNICEF, *Children and young people's voices on their perceptions of the implementation of the Convention on the Rights of the Child*, Dhaka: UNICEF, 2003.
- 174 Warburton, J. et al., *A right to happiness: Positive prevention and intervention strategies with children abused through sexual exploitation*, Regional seminars action research youth projects in the CIS and Baltics, BICE, Geneva, 2001.
- 175 Jane Warburton ile adı geçen eserle ilgili kişisel görüşme.
- 176 Mayall, B., *Negotiating childhoods*, ESRC Children 5-16 Research Briefing, London, 2000.
- 177 Mayall, B., 'Children in action at home and in school', in *Making Sense of Social Development*, Woodhead, M., D. Faulkner and K. Littleton (eds.), Routledge/Open University, London, 1999, pp. 199-214.
- 178 Bissell, S., 'Big or Small, Child Labour and the Right to Education', in *South Asia: Needs versus Rights*, Kabeer, N. et al. (eds.), Sage Publications, New Delhi, 2002.
- 179 Murch, M. et al., *Safeguarding children's welfare in uncontested divorce: A study of Section 41 of the Matrimonial Causes Act 1973, Report to the Lord Chancellor's department*, Cardiff Law School, Cardiff, 1998.
- 180 Smart, C. and B. Neale, 'It's my life too: Children's perspectives in post-divorce parenting', *Family Law*, March 2000, Vol. 30, pp. 163-169.
- 181 Boyden, J. and D. Levison, *Children as Economic and Social Actors in the Development Process*, Working Paper No. 1, Expert Group on Development Issues, Stockholm, 2000.
- 182 Morow, V., 'Invisible children: towards a reconceptualisation of childhood dependency and responsibility', *Sociological Studies of Childhood*, 1995, Vol. 7, pp. 207-231.
- 183 Solberg, A., 'Negotiating childhood: Changing constructions of age for Norwegian children', in *Constructing and reconstructing childhood*, James, A. And A. Prout (eds.), RoutledgeFalmer, London, 1997, pp. 126-145.
- 184 UNICEF, *Wheel of Change: Children and young people's participation in South Asia*, UNICEF, Kathmandu, 2004.
- 185 Committee on the Rights of the Child, *Bangladesh: Second periodic report to the Committee on the Rights of the Child*, CRC/C/65/Add.22, 14 March 2003, United Nations, Geneva.

- 186 Save the Children UK , *Involving children and young people in shaping the work of the South Zone Indian Office of Save the Children UK*, unpublished internal paper, 2003.
- 187 Punch, S., 'Children in the majority world: Miniature adults or tribal children', *Sociology*, 2003, Vol. 37(2), pp. 227-295.
- 188 Lansdown, G., 'Youth participation in decision-making', in *The world youth report: the global situation of youth*, United Nations Youth Unit, New York, 2003, pp. 271-288.
- 189 Mayall, B., 'Intergenerational relations and the politics of childhood', Paper given at the Final Children 5-16 Programme Conference, London, 20-21 October 2000.
- 190 Blanchet, T., *Lost Innocence, Stolen Childhoods*, University Press Ltd., Dhaka, 1996.
- 191 Alderson, P., 'Life and death: Agency and dependency in young children's health care', in *New Zealand Children's issues*, 2001, Vol. 5, No. 1, pp. 23-27.
- 192 Punch, S., 'Negotiating autonomy: childhoods in rural Bolivia', in *Conceptualising child-adult relations*, Alanen, L. and B. Mayall (eds.), RoutledgeFalmer, London, 2001.
- 193 Bakanız örneğin, Lansdown, G., *Promoting children's participation in democratic decision-making*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2001.
- 194 Örneğin, Hindistan'daki Çalışan Çocuklar ve Kelebekler, Nepal'deki çocuk kulüpleri, Latin Amerika'da çalışan çocuklar hareketi ve İngiltere'de 12. Madde
- 195 Lansdown, G., *Disabled children in Nepal: Progress in implementing the Convention on the Rights of the Child*, Rights for Disabled Children/ Disability Awareness in Action, London, 2003.
- 196 UNICEF/NGO Working Group on Girls, 'Listening to Girls Forum', cited in *Children's Rights: Equal Rights: Diversity, difference and the issue of discrimination*, Save the Children Alliance, London, 2000.
- 197 Save the Children UK, *We have rights okay: Children's views on the UN Convention on the Rights of the Child*, Save the Children UK, London, 2000.
- 198 Lansdown, G., *Disabled Children in Nepal: Progress in implementing the Convention on the Rights of the Child*, Rights for disabled children/Disability Awareness in Action, London, 2003.
- 199 UNICEF, *Wheel of Change: Children and young people's participation in South Asia*, UNICEF, Kathmandu, 2004.
- 200 Save the Children UK, *Stepping together*, Save the Children UK Education Programme in Nepal, Kathmandu, 2003.
- 201 Bununla birlikte Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, çocukların silahlı çatışmaya katılmasıyla ilgili Ek Protokolü bunu 18'e yükseltmiştir.
- 202 Bellon, C.M., 'The promise of rights for children: Best interests and evolving capacities', in *Children as equals: Protecting the rights of the child*, Alaimo, K. and B. Klug (eds.), University Press of America, Maryland, 2002, pp. 107- 123.
- 203 Boyden, J. and D. Levison, *Children as Economic and Social Actors in the Development Process*, Working Paper No. 1, Expert Group on Development Issues, Stockholm, 2000.
- 204 United Nations, *World youth report: The global situation of youth*, UN Youth Unit, New York, 2004.
- 205 Miles, S., 'Young people in a globalising world', in *World Youth Report: The Global Situation of Young People*, UN Youth Unit, New York, 2004, pp. 290- 310.
- 206 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 4, *Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child*, CRC/GC/2003/4, United Nations, Geneva, 2003.
- 207 Hillman, M. et al., *One false move: A study of children's independent mobility*, Policy Studies Institute, London, 1991.
- 208 Solberg, A., 'Negotiating childhood; changing constructions of age for Norwegian children', in *Constructing and reconstructing childhood*, James, A. and A. Prout, (eds.), RoutledgeFalmer, London, 1997, pp. 126-145.
- 209 Kültürel rölativizmi tartışmak söz konusu değildir. Çocuk hakları, evrensel ilke ve kurallara dayanmaktadır ve çocukların davranışlarının ve korunma düzeylerinin bu kuralların dışına çıkıp çıkmadığına dair yargılara varmak mümkündür. Yine de bu hakların gerçekleştirilmesi, Batılı toplumlarda geniş ölçüde farklılık gösteren kültürel uygulamaların meşruiyetini göz önünde bulundurmaya ihtiyacı vardır.
- 210 Ghana National Commission on Children, *Ghana's children: Country report*, Ghana National Commission on Children, Accra, 1997.
- 211 Harper, C. and R. Marcus, *Child poverty in sub-Saharan Africa*, Save the Children, London, 2000.
- 212 Barry, M., 'Minor rights and major wrings: the views of young people in care', in *The New Handbook of Children's Rights*, Franklin, B. (ed.), Routledge, London, 2001, pp. 239-254.
- 213 Women's Commission for Refugee Women and Children, *Against all the odds, surviving the war on adolescents: Promoting the protection and capacity of Ugandan and Sudanese adolescents in Northern Uganda*, Women's Commission for Refugee Women and Children, New York, 2001.

- 214 Boyden, J., B. Ling and W. Myers, *What works for working children*, Radda Barnen/UNICEF, Stockholm, 1998.
- 215 Miller, J., *All right at home: Promoting respect for the human rights of children in family life*, Children's Rights Office, London, 1998.
- 216 UNICEF, *Children and young people's voices on their perceptions of the implementation of the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, Dhaka, 2003.
- 217 Hodgkin, R. and P. Newell, *Article 1, Implementation handbook on the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York, 2002.
- 218 Section 17, Infants Act, Chapter 223, Victoria, British Columbia, 2004.
- 219 Sri Lankan Government, *Second periodic report to the Committee on the Rights of the Child*, CRC/C/70/Add.17, United Nations, Geneva, 2002.
- 220 Government of Poland, *Periodic report to the Committee on the Rights of the Child*, CRC/C/70/Add.12, United Nations, Geneva, 1999.
- 221 Marshall, K., *Children's Rights in the Balance – The Participation-Protection Debate*, The Stationery Office, Edinburgh, 1997.
- 222 Lansdown, G., *Disabled children in Romania: Progress in implementing the Convention on the Rights of the Child*, Rights for Disabled Children/Disability Awareness in Action, London, 2003.
- 223 Committee on the Rights of the Child, *Report on the ninth session of the Committee on the Rights of the Child*, May/June 1995, CRC/C/43, Annex VIII, United Nations, Geneva, 1995.
- 224 Melchioore, A., *At what age?*, Raoul Wallenberg Institute, Lund, 2002.
- 225 Ministry of Youth Affairs, *Does your policy need an age limit: A guide to youth ages from the Ministry of Youth Affairs*, Wellington, New Zealand.
- 226 UNICEF, *Juvenile Justice*, Innocenti Digest, UNICEF Innocenti International Child Development Centre, Florence, 1998.
- 227 United Nations, *UN Standard Minimum Rules for the Administration of Justice*, adopted by General Assembly Resolution 40/33, United Nations, New York, 29 November 1985.
- 228 Hodgkin, R. and P. Newell, *Article 40, Implementation handbook on the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York, 2002.
- 229 Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child*, Nigeria, CRC/C/15/Add. 61, United Nations, Geneva, 30 October 1996.
- 230 Reddy, N., *Draft report of the International Working Group on Child Labour*, International Working Group on Child Labour, India, 1997.
- 231 Concerned for Working Children, *Work we can and cannot do*, By the children of Balkur, Concerned for Working Children, Bangalore, 2001.
- 232 A.g.e..
- 233 Hodgkin, R. and P. Newell, *Article 19, Implementation handbook on the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York, 2002.
- 234 United Nations, *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict*, Adopted by General Assembly resolution 54/263, United Nations, New York, 25 May 2000.
- 235 Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: United Kingdom*, CRC/C/18/Add.188, United Nations, Geneva, October 2002.
- 236 Montgomery, H., 'Imposing rights? A case study of child prostitution in Thailand', in *Culture and rights*, Cowan, J., M. Dembour and R. Wilson (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 2001, pp. 80-101.
- 237 Hodgkin, R. and P. Newell, *Article 1, Implementation handbook on the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York, 2002.
- 238 Committee on the Rights of the Child, *General Comment No. 4, Adolescent Health and Development in the Context of the Convention on the Rights of the Child*, CRC/GC/2003/4, United Nations, Geneva, July 2003.
- 239 Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *General Recommendation 21, Equality in marriage and family relations*, HRI/GEN/1/Rev. 5, United Nations, New York, 1994.
- 240 Zabin, L.S. and K. Kiragu, 'The health consequences of adolescent and fertility behaviour', in *Studies in Family Planning*, 1998, Vol. 29, No. 2, pp. 210-232.
- 241 UNICEF, *Early marriage: Child spouses*, Innocenti Digest, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2001.
- 242 Save the Children UK, *Sexuality of Young People*, Save the Children UK, Ulaanbaatur, 1998.
- 243 Central Statistics Office (DHS-CSO), Zimbabwe, 1994.
- 244 UNICEF, *A League Table of Teenage Births in Rich Nations*, Innocenti Report Card Issue No. 3, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2001.

- 245 Wellings, K., 'Sexual Behaviours: Early heterosexual experience', *The Lancet*, 1 Dec 2001, Vol. 358, No. 9296, pp. 1843 -1850.
- 246 Boyden, J. and G. Mann, 'Children's risk, resilience and coping in extreme situation', *Background paper to the consultation on Children in Adversity*, Refugee Studies Centre, Oxford, 9-12 September 2000.
- 247 Khan, S., *A street children's research*, Save the Children UK, Dhaka, 1997, cited in *Young children's rights: Exploring beliefs, principles and practice*, Alderson, P., Save the Children UK, London, 2000.
- 248 CRIN, 'Knowing rights from wrong,' in *CRIN Newsletter on Children and Young People's Participation*, No. 16, CRIN, London, October 2002.
- 249 Boyden, J. and G. Mann, op. cit.
- 250 Willow, C. and T. Hyder, *It hurts you inside*, National Children's Bureau/Save the Children, London, 1998.
- 251 Khan, N., *State of denial: Adolescent reproductive rights in Zimbabwe*, Centre for Reproductive Law and Policy and Child Law Foundation, New York, 2002.
- 252 UNICEF, *Young Voices: Opinion survey of children and young people in Europe and Central Asia*, UNICEF, Geneva, 2001.
- 253 Myers, W. and J. Boyden, *Strengthening children in situations of adversity*, Refugee Studies Centre, Oxford, 2001.
- 254 Lansdown, G., *Involvement of children in shaping and influencing the work of Save the Children UK*, Save the Children UK, London (unpublished paper). Unpublished report, 1997.

Bölüm İki

Yeteneklerin Geliştirilmesi Anlayışının Hayata Geçirilmesi

KISIM 1

YASAL ÇERÇEVENİN GELİŞTİRİLMESİ

Birçok toplumda yaş, çocukların kendi yaşamlarında daha büyük bir özerkliğe kavuştuğu eşiği belirleyen yasalar ve kültürel anlaşmalar ile birlikte resmi hakların kazanılmasında kilit belirleyicidir. Bununla birlikte, bu çalışmanın ileri sürdüğü gibi, hakların kullanılmaya başlandığı belli yaşları önceden tanımlayan yasaların katı uygulaması, çocukların yeterli oldukları sorumluluk düzeyini ve kararların gerçekliğini yansıtmamaktadır. Öyleyse bir yandan uygun bir koruma sağlanırken, çocukların gelişen yeteneklerine uyumlu olarak karar alma sürecine katılma haklarına saygı duyulması için en etkin çerçeve hangisidir? Bu yasal çerçevenin oluşturulması için hangi etmenler yer almalıdır?

Her birinin yararları ve dezavantajları olan bir dizi olası model vardır:

- Önceden tanımlanmış ve sabitlenmiş yaşların yasada yer alması.
- Yaş sınırlarını kaldırma, herhangi bir hakkı kullanabilmek için bireysel yeterliliğin değerlendirilmesi ile oluşan çerçeveyi yerine koyma.

Alternatif olarak, yasa, bir çocuğun haklarını kısıtlamak amacıyla yetişkinlere, onun yetersizliğini kanıtama yükümlülüğü getirerek yeterlilik karinesi koyabilir.

- Yaş sınırlarını dahil eden fakat yeterliliğini kanıtlamak ve daha küçük bir yaşta hakkını kazanmak için çocuğu yetkili kılan bir modelin tanınması.
- Sadece yetişkinler tarafından ihmal edilmesi ya da istismar edilmesi tehlikesi olan haklar için yaş sınırlarının konulması ve diğer haklar için yeterlilik karinesinin tanınması.

1.1 Hakların yavaş yavaş elde edilmesi için belirlenmiş ve önceden tanımlanmış yaş sınırları

Geniş ölçüde, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Devletler'in büyük çoğunluğunda bu model bulunmaktadır. Bu modelde yasalar, geniş bir yelpazede katı yaş sınırlarını belirlemiştir – okula kaydolma ve devam etme, cinsel ilişkiye girme, evlilik, tıbbi tedaviye onay, işe girmek için asgari yaş, orduya kaydolma, ceza ehliyeti yaşı, oy verme yaşı v.b. Kültürler arasında çok önemli farklılıklar olmaya devam etse de, bu korumaların ya da hakların elde edilmesinin uygulandığı, tarihsel olarak büyük farklılıklar gösteren yaşlar gittikçe daha standart hale gelmektedir; bu biraz da Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne yanıt olarak ve Çocuk Hakları Komitesi'nin önerisiyle gerçekleşmiştir. Bu modelin yaygın şekilde kabulüne rağmen, egemen yasal çerçevenin, çocukların gelişen yeteneklerinin dikkatli bir değerlendirmesini yansıttığı pek görülmemektedir. Onun yerine, daha önce tartışıldığı gibi, bu çerçeveler, gerekli korunma düzeyi hakkındaki geleneksel varsayımların yanı sıra devletin ihtiyaçlarını, ekonomik ve sosyal önceliklerini belirtmektedir.

Önceden belirlenmiş yaş sınırlarına dayanan bir modelin avantajları şunlardır:

- Tüm vatandaşların, yetişkinlerin ve çocukların, belli hakların ne zaman kullanılabileceğini açıkça anlamaktadır.
- Belirtilmiş 'geçiş usulleri' ya da ölçütleri, büyüme sürecini ifade etmektedir.
- Aynı haklar, aynı yaştaki tüm gençlere verilmiştir.

- Modeli anlamak ve uygulamak, göreceli olarak kolaydır.
- Gençler ve yetişkinler arasında hakların kullanılmasıyla ilgili olası anlaşmazlıkların az olması.

Dezavantajları ise şunlardır:

- Hakların kullanılmasındaki tekdüzelik, çocukların gerçek ve farklı yeteneklerini yansıtmaz.
- Bu model esnek değildir.
- Tek tek çocukları etkileyen kişisel ve farklılaşmış kararlarla ilgili korunma talep eden haklar ile evrensel korunma talep eden haklar farklılaşmamıştır.
- Farklı yasalar için işletilen yaş sınırları tutarsız olabilir.
- Çocukların potansiyellerini geliştirmektense, onları yeterlilikten yoksun gören görüşü onaylamaktadır ve çocukların yeteneklerini azımsamaya eğilimlidir.
- Çocukları, karar alma sürecinde dışlamaya eğilimlidir, Çocuk Hakları Sözleşme'sinde belirtilen daha demokratik ve saygılı felsefenin önüne geçmektedir.

Yaş sınırlarını önceden belirleyen ve sabitleyen model, en açık ve basit çerçeveyi sunsa da, katılımı, çocukların gelişen yetenekleriyle uyumlu olarak karar alma sürecine katılma hakkına saygı duyma ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Ayrıca içerdiği risk düzeyine ve ihtiyaç duyulan korunma düzeyine bağlı olarak esnekliğe olanak vermemektedir.

1.2 Belirlenmiş bütün yaş sınırlarının ortadan kaldırılması

Yelpazenin diğer tarafında, tüm yasal yaş sınırlarını kaldırma ve onun yerine çocukların karar alma sürecine katılma yeteneklerini bireysel olarak değerlendirme olasılığı vardır. Bazı geleneksel kültürlerde bu yapılmaktadır. Eritre'de örneğin, Fithi Mehari Woadotat insanları arasındaki örfi hukuk, erkek çocuklarını belli bir yaşa geldiğinde değil, topluluk o çocuğu yeterince olgun bulduğu zaman erişkin saymaktadır, bu da 13 ile 20 yaş arasında herhangi bir yaşta gerçekleşebilir. Çocuklar bu yaşa geldiklerinde tanıklık yapabilirler, topluluk konseyine katılabilirler, vergi öderler ve silah taşırlar.²⁵⁵

Bu yaklaşımın, egemen düşünce tarzıyla ve belli yasal yaş sınırlarının kabul edilmesini öneren Çocuk Hakları Sözleşmesi'yle arasında büyük anlaşmazlıklar vardır. Yine de sabitlenmiş yaş sınırlarının katılımına bir alternatif olarak bazı çocuk hakları savunucuları tarafından savunulmaktadır. Yararları ve kusurlarından dolayı ciddi eleştirileri haklı çıkarmaktadır.²⁵⁶ Yaş sınırları olmadığına yeterliliği belirlemek için iki olası yaklaşım bulunmaktadır. İlk olasılık, yeterliliğini kanıtlama yükümlülüğünün çocukta olmasıdır. Böylece, bir çocuğun araba kullanmaya izin almadan önce karar verme, beceri, el becerisi, fiziksel yetenek ve benzeri şeyleri değerlendirmek için katı bir testten geçmesi gerekecektir. Aynı şekilde bir çocuk tıbbi tedavi ile ilgili bir kararı almadan önce, önerilen tedavinin niteliğini, sonuçlarını ve olası alternatifleri anlama düzeyini anlamalıdır. İkincisi ve daha radikal olan yaklaşım ise hakları kullanmada yeterlilik karinesini kabul etmektir. Bu sefer hakların

kullanılmasını kısıtlamak amacıyla yetersizliği kanıtlama yükümlülüğü ana baba, öğretmen, doktor ya da hakim gibi yetişkinlerde olacaktır.

Yaş sınırlarını kaldırmanın avantajları şunlardır:

- Her çocuğa, bireysel yeterliliğine göre haklarını kullanmasına olanak sağlar.
- Çocukları, beceri ve yeterlilik elde etmek için teşvik eder.
- Yetişkinlerin, çocukların yeterlilikten yoksun oldukları varsayımına karşı çıkar ve yetişkinler ile çocuklar arasında daha saygılı bir ilişkiyi teşvik eder.
- Güncelliğini yitirmiş olabilen ve kullanılmayan yasalar yerine, egemen varsayımları ve deneyimleri yansıtan, çocukların yetenekleri ile ilgili yargılara varmayı sağlar.
- Medeni ve ceza hukukunun farklı parçaları arasında ya da içinde var olması muhtemel sabit tutarsızlıkları ortadan kaldırır.

Fakat dezavantajları da gözden kaçırılmamalıdır:

- Çok geniş bir dizi yasal mesele üzerine, tek tek çocukların değerlendirilmesi için masraflı ve ağır bir idareye gereksinim vardır.
- Çocukların bireysel yeteneklerini değerlendirmek için hayli önemli becerilere sahip olmak gerekir.
- Açıkça belirtilmiş yaş sınırlarını kaldırmak, bazı çocukların belli haklarını elde edememelerine neden olabilir.
- Yeterliliği değerlendirmek için çok farklı varsayımların ve mekanizmaların olası tutarsızlığı olabilir.
- Bazı yaş sınırlarının, çocukları istismardan ya da yetişkinlerin sömürsünden korumak amacıyla konulduğunu kabul etmemeye neden olabilir.
- Çocuğu etkileyen her kararın tartışmaya açık olması nedeniyle, çocuklar ve yetişkinler ile çocuklar ve Devlet arasında anlaşmazlıklara neden olabilir.
- Yetişkinlik ile çocukluk arasında açık ve tutarlı sınırlar çizememeye neden olur.
- olarak, yeterlilik düzeyinin değerlendirilmesi; özellikle kız çocuklar, etnik azınlıktan çocuklar ve özürü olan çocuklarla ilgili kültürde yerleşik olan önyargılar ve ayrımcılıktan etkilenebilir.

Bireysel değerlendirmeye olanak sağlayan bir sistemin yüzeysel çekiciliğine rağmen, bu modelin hiç uygulanabilir olmaması, onun kabul edilmesinde etkili olmaktadır. Buna ek olarak çocukları, haklarının sömürülmesi ve istismar edilmesine açık hale getirme olasılığı, bu modeli kabul edilemez hale getirmektedir. Birçok ülkede, çocukların önemli haklarını etkileyen yaş sınırları şu anda yoktur. Örneğin, en az 22 ülke zorunlu eğitim için, 23'ü asgari çalışma yaşı için, 30'u evlilik için yaş sınırları belirlememiştir.²⁵⁷ Aslında bu yasal eksiklik, çocukların gelişen yeteneklerine saygı duymaya bağlılıktan çok, korumada bir eksikliği

yansıtmaktadır. Zorunlu eğitimi dayatmadan eğitim hakkı nasıl garanti altına alınabilir? Çocuklar emek piyasasında yerini almak için yeterli olabilir, ailesini gelirine katkıda bulunmak için bilinçli seçimler de yapabilir, fakat çocukların tehlikeli ortamlarda çalışmasını engelleyen katı kurallar uygulamada olmazsa, sömürüye, istismara, sağlıklarına ve iyilik hallerine gelebilecek ciddi hasarlara maruz kalma riskleri olacaktır. Yasal yaş sınırlarının iptali, çocukların haklarının potansiyel olarak daha fazla istismar edilmesine neden olacaktır.

1.2 Daha küçük yaşlarda yeterlilik gösterme hakkı ile birlikte sabit yaş sınırları

Bu model, çocukların belli haklara otomatik olarak hak kazandığı sabit yaş sınırlarının oluşturulmasıyla, eğer gerekli yeterliliği gösterirse belli haklara daha erken yaşlarda hak kazanabilmesini birleştirmektedir. Örneğin yasa, evlat edinme için 14 yaşından itibaren çocuğun rızasının alınması gerektiğini tanımlayabilir. Fakat 12 yaşındaki bir çocuğun, evlat edinme süreci ilerlemeden önce rızasının alınması gerektiğini ileri sürme hakkı olabilir. Bu modelde ele alınması gereken sorulardan biri, yeterliliği kanıtlamanın ne zaman haklarla ilgili yaş sınırlarında bir azalmayı haklı göstermek için yeterli olacaktır. Özel meselelerle ilişkili – evlat edinme, velayet, din seçimi, tıbbi tedaviye onay ve yasal danışma gibi- bu hukuk alanlarında yaş sınırları, bireysel yeterlilikler temelinde indirilebilir. Fakat yeterli yeteneği gösterme; cinsel ilişkiye girme, evlenme, çalışmaya başlama, orduya katılma, okulu bırakma, sigara ya da içki içme ya da oy kullanmaya başlama için yaş sınırlarının indirilmesinde uygun olmayacaktır.

Yaş sınırlarının, çocuğun daha erken yaşta yeterliliği olduğunu ileri sürme fırsatıyla birleştirilmesinin avantajları şunlardır:

- Yaş sınırlarının uygulanabilmesi için esnekliğe ihtiyaç olduğunu kabul ederken çocukları korumaktadır.
- Çocuğun hayatının bir alanında yeteneğinin olması, diğer bütün alanlarda yeteneği olacağı anlamına gelmemektedir.
- Yasal hatları belirler ama tüm çocukların, tüm hakları kullanılmasına göre değerlendirilmesi gerekliliğine engel olmaktadır.
- Tüm çocukların değerlendirilmesi için tutarlı bir temel oluşturmaktadır.
- Tek tek çocukların, anlama ve yeterlilik düzeylerinin önemli şekilde farklılık göstereceğini kabul ederken, çocukların gelişimlerini yaş ile ilişkilendiren modeller ortaya koymaktadır.
- Çocukların, yeteneklerinin gelişmesini kanıtlamalarına ve onlara saygı duyulmasına olanak sağlamaktadır.

Dezavantajları ise şunlardır:

- Sabit bir yaş sınırı uygulandığında, çocuğa göre karar veren yetişkinlerin, yeterliliklerinin daha küçük yaşlarda kazanabileceklerini göz önünde tutmaları muhtemel değildir.

- Tek tek her çocuğun belli yeteneklerini değerlendirmek için önemli miktarda kaynağa ihtiyaç vardır.
- Günlük uygulamalar birçok zorluğa neden olur.
- Yoksul ve dışlanmış çocukların, yasal yaş sınırlarına karşı çıkma fırsatlarına erişmesi daha az muhtemeldir.
- Haklarla ilgili daha düşük bir yaş sınırı, istismar ve sömürünün bazı biçimlerine maruz bırakmayı arttırabilir.

Yürürlükte olan az sayıda yargı yetkisi, esnek yaklaşımı özel hukukun sınırlı yönlerinin ötesine taşısa da, sabit yaş sınırını, yeterliliğin kanıtlanmasına dayalı esneklikle birleştiren bu modelin avantajları vardır. Örneğin Yeni Zelanda'da yasa, çocukların 16 yaşına erişir erişmez tıbbi tedaviye onay verebilmesini sağlamaktadır, ama eğer yeterliliklerini kanıtlayabilirlerse bunu daha erken yaşta da yapabilirler.²⁵⁸ İsveç yasası 12 yaşından itibaren çocukların velayet ve ana babalarıyla görüşmeleri hakkındaki mahkeme kararlarının uygulanmasına karşı çıkabilir, fakat 12 yaşından önce bu hakkı kullanabilecek yeterli olgunluğa erişen çocuklara da bu olanağı sağlamaktadır.²⁵⁹ İskoçya'da ana babaların ve çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin, çocukları ilgilendiren kararları verirken, bir görüş oluşturma olgunluğuna ve yeterli yaşa sahip olduğu varsayılan 12 yaşındaki çocuklarla görüşüp, onların görüşlerini göz önünde tutmaları istenmektedir.²⁶⁰ Bu hükmün yasaya girmesini önerirken İskoçya Yasa Komisyonu, 12 yaş sınırının, çocukların zihinsel gelişimlerinde bir sınır olduğunu ileri sürmüştür, fakat göz önünde tutulmanın sadece çocukların bilişsel gelişimleri olmadığını garanti etmek için kullanılan 'anlama' sözcüğü yerine, 'olgunluk' sözcüğünün kullanılmasını önermiştir.²⁶¹ Elbette, bu modelin özel hukuk alanına girmesine daha fazla önem vermek için olanaklar bulunmaktadır.

Özel ya da kamu hukuku davalarında, yasal olarak önceden belirlenmiş yaş sınırlarının altında bir hakkı kullanmaya başvurmanın, ancak çocuğun istemesiyle gerçekleşebildiğini açıklığa kavuşturmak gerekli olacaktır. Yetişkinlerin bu uygulamaları çocuğun yüksek yararının aleyhinde kullanmaları ihtimalini engellemek için, yasal olarak kabul edilmeyen tecavüze karşı savunmada, çocukları velayet konusunda karar vermesi için zorlamada ya da ceza ehliyeti olmayan bir çocuğu önerme durumunda, yaş sınırlarını katı bir şekilde uygulamak gerekmektedir.

Yeterliliğin kanıtlanmasıyla hakların kamu alanında elde edilebilmesinin sağlanması, bir çocuk belli bir kararı verebilecek yeterlilikte olsa da değerlendirmedeki zorluklardan dolayı örneğin, yasal bir kontratı imzalamak ya da belli bir filmi görmek ya da çalışmaya başlamak gibi durumlarda çoğu zaman uygulanamaz.

1.4 Farklı türdeki haklar arasında ayırım yapan karma bir model

Dördüncü bir model, hem uygun korunma hakkına hem de karar verme sürecine katılma hakkına saygı göstermek amacıyla, diğer modellerin belli yönleri üzerine kurulmuştur:

- **Kendine zarar vermekten, zararlı toplumsal ya da ekonomik etmenlerden korunma** – Hakkın kullanılması, kişinin kendisine ya da bir başkasına zarar verdiğinde, esnek olmayan

sabit yaş sınırı uygulanır. Örneğin, orduya katılma, silah edinme, sigara ve alkol kullanma ve araba sürme için uygulanmaktadır.

• **Sömürü ya da istismardan korunma** – Bir yaş sınırının olmaması, örneğin, cinsel sömürü ya da çocuk işçiliğinde olduğu gibi, çocukların yetişkinler tarafından sömürülmesi ya da istismar edilmesine neden olduğunda sabit yaş sınırı yeterliliğe bakılmaksızın uygulanır. Yaş sınırının uygulanmasındaki amaç, çocukların istismar ve sömürü karşısındaki savunmasızlıkları dolayısıyla, yetişkinlerin çocuklara karşı davranışlarına kısıtlar getirmektir.

• **Kişisel karar verme** – Hakkın kullanılmasının sadece çocuk üzerinde etkisi olduğunda ve bunun, hem o an için hem de uzun vadede sonuçları olduğunda, çocuğun seçimini yapma hakkı yaş sınırı olmadan yeterliliğe göre belirlenmektedir. Bu durum örneğin, evlat edinme, bakım evine yerleştirilme, ana babanın ayrılmasını takip eden kararlar, tedaviye onay, din seçimi, arkadaş seçimi, okul seçimi için kullanılmaktadır. Başka bir seçenek olarak, yasa yeterlilik karinesini uygulamaya sokabilir; bu uygulamada çocuğun, bir karar için sorumluluk alma hakkı geçersiz kılınırsa, çocuğun yetersiz olduğunu kanıtlama yükümlülüğü ilgili yetişkindedir.

Bu modelin avantajları şunlardır:

- Çocukların günlük hayatlarında karar alma süreçlerine katılması için yeteneklerinin gelişmesini kabul ederken, olası incinebilirlik alanlarında çocukları korumaya alır.
- Kişisel kararlar alırken önceden belirlenmiş yaş sınırlarına fazla bel bağlamayı önler ve çocukların yeterlilikleri üzerine ciddi bir şekilde düşünmeye teşvik eder.
- Çocukların yeteneklerine daha fazla saygı gösterilmesi olasılığını güçlendirir.
- Çocukların yeteneklerinin gelişmesindeki farklılıklara saygı duyar ve esneklik sağlar.
- Çocukların yeteneklerinin değerlendirilmesi, onlarla kişisel ya da profesyonel ilişkisi olan yetişkinler – ana baba, doktorlar, öğretmenler, hakimler, sosyal çalışmacılar – ile sınırlandırılmıştır.

Dezavantajları ise şunlardır:

- Önceden belirlenmiş yaş sınırları olmadan, bazı çocuklar yeteneklerini göstermede zorluk yaşayabilir.
- Yaş sınırlarının olmaması, bazı ana babalar ya da uzmanlar tarafından çocukların haklarını kullanma fırsatlarını kasten ya da yanlışlıkla engellemek için kullanılabilir.
- Çocukların, yaşamlarının önemli alanlarında karar alma yeterlilikleri olduğu yaşı belirlemede ana babalar ve uzmanlar için yeterli rehberlik olmamaktadır.
- Koruma sağlamak amacıyla bazı sabit yaş sınırlarını dayatma, çocukların yeteneklerini kanıtlama ve yaşamlarında daha fazla sorumluluk alma fırsatlarını kısıtlamak olarak görülebilir.

- Özellikle yetişkinler ve çocuklar arasında, önceden belirlenmiş yaş sınırları hakkında önemli görüş farklılıklarına neden olabilir.

Bazı örnekler olsa da göreceli olarak az sayıda yasa, karar alma yeterliliğinin değerlendirilmesi ile yaş sınırlarını kullanmaktadır. İngiltere’de 1985 tarihli Gillick kararı olarak bilinen bir Lordlar Kamarası kararı, yeterliliği olan çocukların kendi yaşamlarında önemli kararlar almaya hakları olduğuna hükmetmiştir.²⁶² Davaya bakan yargıçlardan biri, ‘çocuğun, karar vermeyi gerektiren konularda kendi kararını verebilecek yeterli anlayışa ve zekaya eriştiğinde, ana baba, çocuğa kendi kararını kendi vermesi hakkını teslim eder’ demiştir.²⁶³ Gillick kararı, ana baba onayı olmadan çocuğun tıbbi danışmanlık alma hakkıyla ilgili olsa da kişisel karar alma ile ilgili tüm alanlarda uygulanabilmektedir. Yeterliliği kanıtlama yükümlülüğü çocuktur. Ancak karar asla birincil yasa içine dahil edilmemiştir, dolayısıyla yeterliliği olan bir çocuk, tedaviye onay verse de ana babalardan biri de aynı onay verme hakkına sahiptir ve böylece yeterliliği olan bir çocuğun bile tedaviye onay vermeyi reddetmesine engel olabilir diyen bir temyiz mahkemesi kararı tarafından bu karar iptal edilmiştir. Bu durum Gillick kararını, ana babanın, çocuk tarafından verilen olumlu kararlara karşı çıkamayacağı hükmüne indirgemıştır.²⁶⁴

Yaş sınırlarını dikkate almakta esnek bir yaklaşım sunan yasal çerçevelerin uygulanması nadirdir, fakat bu çocukların yeteneklerinin gelişmesine saygı gösteren yasaları kullanma potansiyeline örnek vermektedir.

1.5 Yasal çerçeveyi belirleme ilkeleri

Hakların kullanılmasını yönlendiren yasal çerçeveleri geliştirme sürecine uygulanabilecek bir dizi ilke bulunmaktadır:

- Yasa koyucular ve yargıçlar, Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni ve sözleşmenin çocuklar için çıkarımlarını tam olarak bilmelidirler.
- İlgili tüm yasalar, çocukların korunmasına uygunlukları ve onların yeteneklerinin gelişmesi ile ilgili olarak incelenmelidir.
- Yaş sınırlarını belirleyen yasalar, korunma hakları ve yeterlilikleriyle tutarlı olarak kendi adlarına haklarını kullanma fırsatlarıyla birlikte çocuklara hakların öznesi olarak saygı gösteren önlemleri içermelidir (aşağıdaki kutucuğa bakınız).
- Yasalar, araştırmanın çıkarımlarını yerel kültürel bağlamda dikkate almak gerektiğini akılda tutarak, çocukların yeteneklerinin gelişmesi ile ilgili önemli araştırmaları göz önünde bulundurmalıdır.
- Yasalar, kamu otoritelerinin yasaları uygulaması ve çocukların şiddete karşı mücadele edebilmesi için ileriye yönelik yükümlülükleri dayatmalı ve uygulama mekanizmalarını içermelidir.
- Bakanlıklar arasındaki etkin eşgüdüm, yaş sınırlarının uygulanmasında tutarlılığı ve uyum sağlamayı kolaylaştırmalıdır. Tutarlı bir yasal çerçeve oluşturmak zorunludur, örneğin eğitim ve çalışma ile ilgili düzenlemelerde ya da medeni hukuk ve ceza hukuku arasında tutarlılık olmalıdır.

- Tüm hakların uygulanmasında ayırım gözetmeme ilkesi kabul edilmelidir. Kız ve erkek çocukları için farklı yaş sınırları koymak bu ilkeyi ihlal etmektir. Aynı şekilde mahkemeler de belli çocuk gruplarının – örneğin, kızlar, azınlık gruplardan çocuklar ya da özürü olan çocuklar- daha az yeteneği olduğuna dair yaygın varsayımlarda bulunmamalıdır. Çocukların yeteneklerinin değerlendirilmesinde takdir yetkisini kullanıldığında, her dava, bireysel özellikleri üzerinden değerlendirilmelidir.
- Çocuklara danışma; onların bakış açılarını, deneyimlerini ve endişelerini özellikle korunma ve karar alma sürecine katılma arasında denge kurmakla ilgili endişelerini yansıtarak, söz konusu yasaların geliştirilmesine tam olarak katılmalarını teşvik etmek için yapılmalıdır.

Yasalarda çocukların yeteneklerinin geliştirilmesine saygı konusunda olumlu bir örnek

Politikanız, bir yaş sınırına ihtiyaç duyuyor mu?

Yeni Zelanda'daki Gençlik Bakanlığı, yasalarda ve politikalarında yaş sınırlarını belirlemesi ile ilgili, devlet kurumları ve kamu kuruluşları için rehber yayınladı. Amaç, bu yaşların;

- Yaygın politika bağlamında etkin ve tutarlı olarak
- Negatif ya da onaylanamaz ayrımcılık yapmadan kullanıldığından emin olmak.²⁶⁵

Rehber, politika ile ilişkili herhangi bir yaşı belirlerken aşağıdaki adımların uygulanmasını önermektedir:

1. Adım

Yaş sınırı gerçekten gerekli mi?

- Hangi amaca hizmet edecek – koruma, güçlendirme, yetkilerin belirlenmesi ya da sorumlulukların tanımlanması amacına mı hizmet edecek?
- Olası alternatifler dikkatli bir şekilde düşünüldü mü?

2. Adım

Uygun yaşı seçmek

- Yaş sınırı koymakta istenen amaç nedir?
- Yaş sınırı çocuğun yüksek yararına olacak mıdır? Öyleyse nasıl olacaktır?
- Yaş sınırları diğer yasalarla uyumlu mudur?
- Yaş sınırı konulması, çocukların kendilerini etkileyen kararlara katılabilmelerini ve topluma daha fazla katılmalarını nasıl etkileyecektir?

- Yaş sınırları Çocuk Hakları Sözleşmesi ile tutarlı mıdır?

3. Adım

Yaş sınırı koymayı haklı çıkarabiliyor musunuz?

- Yaş sınırı, gençler arasında ayrımcılığa neden oluyor mu? Gençlere, sadece yaşlarından dolayı farklı davranmak kabul edilebilir değildir.
- Yaş sınırı, gençlerin olanaklara ya da yetkili oldukları şeylere erişimlerini engelliyor mu?
- Yaş sınırı, bazı genç gruplarını diğerlerinden daha fazla etkileyecek mi ve dolayısıyla dolaylı olarak ayrımcılık yapacak mı?

4. Adım

Gençlerin katkıda bulunması için çaba göstermek

Gençlerin, karar alma sürecinde fikirlerini almak şu anlamlara gelecektir:

- Gençlerin yüksek yararının daha iyi anlaşılması.
- 'En iyisini yetişkinler bilir' düşüncesini önleme.
- Gençlerin yasalara saygı duyması olasılığını artırma.

5. Adım

Bir yaş sınırı belirlemenizin nedeni hakkında dürüst olun

İlgili belgelerde seçilen yaş sınırlarının çıkarımları ve mantığını belirtin.

Dipnotlar

255 Government of Eritrea , *Initial report of Eritrea to the Committee on the Rights of the Child*, CRC/C/41/Add.12, United Nations, Geneva, October 2002.

256 Holt, J., *Escape from Childhood: The Needs and Rights of Children*, Penguin, London, 1974.

257 Melchioore, A., *At what age?*, Raoul Wallenberg Institute, Lund, 2002.

258 Government of New Zealand, *Initial report of New Zealand to the Committee on the Rights of the Child*, CRC/C/28/Add.3, United Nations, Geneva, 13 October 1995.

259 Swedish Government, *Second periodic report of Sweden to the Committee on the Rights of the Child*, CRC/C/65/Add.3, United Nations, Geneva, 11 February 1998.

260 Children (Scotland) Act, Crown Copyright, The Stationery Office, Edinburgh, 1995, s 6(1).

261 Scottish Law Commission, *Report on Family Law*, No. 135, The Stationery Office, Edinburgh, May 1992, paras. 2.63-2.65.

262 *Gillick v West Norfolk and Wisbech Health Authority*, *All England Law Reports* 402, 1985

263 A.g.e.

264 Fortin, J., *Children's rights and the developing law*, Butterworths, London, 1998.

265 Tam metin www.youthaffairs.govt.nz adresinde mevcuttur.

KISIM 2

Çocukların yeteneklerini değerlendirme yaklaşımları

Hakların kullanılmasına temel olarak çocukların yeteneklerinin gelişmesini değerlendirme ile ilişkili zorluklardan biri, yeterliliğin etkin bir tanımının yapılamaması ve bu değerlendirmeyi yapacak teknik olarak donanımlı personelin eksikliğidir. Çünkü yaş, yaygın olarak yeterliliğin simgesi olarak varsayılmaktadır, çocukların kendi yaşamlarında karar alma sürecine katılma haklarını engellemeyi haklı göstermek için yetişkinlerin kullandıkları, çocukların yetersiz oldukları varsayımının üstesinden gelmek küçük çocuklar için zor olabilir. Örneğin, 18 yaşın altındaki çocukların;

- Bazı davranışların risklerini önceden görmek ya da anlamak konusunda yetişkinlerden daha az yetenekli oldukları,
- Hiçbir zarar görmeyeceklerine dair gerçekçi inançlarının olduğu,
- Karar verirken akranlarından ya da ana babalarından çok kolaylıkla etkilendikleri,
- Yetişkinlerin verdiği bilgilere fazla inanmaları, eleştirel düşünmede zayıf oldukları,
- Uzun vadeli kazançlardan çok kısa vadeli kazançlara odaklanmaya eğilimli oldukları,
- Kararlarını alırken kullandıkları bilgide, önemli ve önemsiz veriler arasında ayırım yapamadıkları,
- Karar alma yeteneklerine güvenmedikleri ve bu yüzden kararlarını yerine getiremedikleri,
- Etkin araştırma ve bilginin özümsemesi için potansiyellerini engelleyen yetersiz bir anlayış sergiledikleri iddia edilmektedir.

Aynı yetersizliklerin yetişkinlerin karar verme süreçlerinde de sıklıkla görüldüğüne dikkati çekmeye değerdir! Dahası, bu çalışmada ileri sürüldüğü gibi, yukarıda bahsedilen etkili karar almayı sınırlayan şeylerin üstesinden, yeterli destek ve fırsat ile gelinebilir. Peki, bu olumsuz varsayımlara nasıl karşı çıkılabilir ve bu değerlendirme için hangi ölçütlere ihtiyaç vardır?

Yeterliliği değerlendirme açısından düşünmenin çoğu, tıbbi onay bağlamında yerini almıştır, bu bağlamda karar verme yeterliliğinin temel unsurlarının şunları içerdiği varsayılmaktadır:²⁶⁶

- **Söz konusu bilgiyi anlama ve anlatma yeteneği** – Çocuk, olası alternatifleri anlayabilmeli, tercih ettiğini ifade edebilmeli, endişelerini dile getirebilmeli ve ilgili soruları sorabilmelidir.
- **Belli düzeyde bağımsızlık ile seçme ve düşünme yeteneği** – Çocuk, baskı ya da hile olmadan bir tercih yapabilmeli ve sorunlar üzerine kendi kendine düşünüp sonuç çıkarabilmelidir.
- **Olası fayda, risk ve zararları değerlendirme yeteneği** – Çocuk, yaptığı eylemin farklı yönlerinin sonuçlarını, kendisini nasıl etkileyeceğini, içerdiği riskleri, kısa ve uzun vadeli çıkarımlarını anlayabilmelidir.

• **Tamamıyla istikrarlı değerler kümesinin kazanılması** – Çocuğun bir karar verebilmesi için bazı temel değerlere sahip olması gerekmektedir.

ABD'deki adalet sisteminde yeterlilik, 'çocuğun kendisine karşı yürütülen yargılama faaliyetlerini gerçekçi bir şekilde anlamanın yanı sıra, makul bir düzeyde mantıklı anlama ile hukuk danışmanına danışmak için yeterli beceri' olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁷ Suçlamayı anlama becerisi, o andaki yasal durumu, ilgili gerçekler, yasal konular ve prosedürler, mahkeme üyelerinin görevleri, olası yasal savunmalar, savunma avukatı ile iyi ilişki kurma becerisi, ilgili gerçekleri açıklamak, duruşma baskısını tolere etme ve mahkemede uygun şekilde davranmanın da dahil olduğu ek beceriler, ölçütlerin bir parçası olarak kabul edilmiştir.²⁶⁸

Yeterlilik eşikleri tüm kararlar için aynı değildir, her tür karar alma ya da sorumluluk için ilgili yeterliliğin tüm yönleri de aynı olmamaktadır. Bir yaklaşım, kararın ciddiyetine göre, orantılılık ilkesinin değişen düzeyde bir yeterlilik ile birlikte uygulanmasıdır.²⁶⁹ Kararla ilişkili riskin göreceli olarak az olduğu yerde, çocukların önemli seviyede bir yeterlilik göstermeden sorumluluk alması mümkün olacaktır. Çocuğun ifade ettiği isteklerini reddetmek amacıyla, çocuğun seçiminin sonuçlarını anlama yeterliliğinde olmadığını ve seçiminin olası risklerinin, çocuğun yüksek yararına karşı olduğunu göstermek gerekli olacaktır.

Örneğin, bir annenin, iki yaşındaki çocuğunun, yola doğru koşmasını ya da ateşe çok yakın oynamasını engellemesi gerekmektedir. Çocuk, söz konusu tehlikelerin ve sonuçlarının niteliğini anlama yeterliliğine sahip değildir. Diğer yandan, çok küçük bir çocuk, biraz destek sağlanmasıyla risk eşliğinin düşük olduğu yerde birçok kararın sorumluluğunu alabilir. Havanın nasıl olacağı ve olası günlük faaliyetler hakkında bilgi verilerek küçük bir çocuk, ne giyineceğine dair uygun bir seçim yapabilir. Eğer çocuk montunu giymeyi reddederse – ılık ve kuru bir evde mantıklı bir seçimdir – montu yanında taşımak mümkündür ve çocuk üşüdüğünde montu giyinip giyinmeyeceğine kendisi karar verebilir. Bu yolla çocukların, seçimlerinin sonuçlarını anlamalarına ve kendilerini gereksiz yere riske atmadan yeterliliklerini geliştirmelerine yardım edilmiş olunur.

Sağlıkla ilgili kararlarda da benzer bir yaklaşım benimsenmelidir. Çocukların, kendilerine sunulan tedavinin sonuçlarını, olası alternatifleri, yan etkilerini, hastalığın seyri, muhtemel iyileşme süresi ve tedaviyi reddetmenin sonuçlarını anlamalarına yardım etmek için yeterli bilgiye erişmeye ve yeterli zamana sahip olmaya hakları vardır. Çocuklar ancak bu şekilde bilgilendirilmiş seçimler yapabilirler. Bu fırsatlar sunulduktan sonra çocuk tedaviyi reddediyorsa ve tedavinin sonuçlarını anlama yeterliliğine sahip olmadığı düşünülüyorsa, tedavi önemliyse ve daha sonraya bırakılmazsa, o zaman çocuğun tedaviyi reddetmesi geçersiz olacaktır. Fakat çocuğun tedaviyi reddetme nedenleri ciddiye alınmalı ve bu, tedavinin uygulanma yöntemine yansıtılmalıdır. Bir çocuk, bilinçli bir tercih yapabilecek durumdaysa ve tedavinin sonuçlarını anlama yeterliliği olduğu varsayılıyorsa, çocuğun isteğine saygı duyulmalıdır. Çocuğun yeterli olmadığı varsayıldığı ve tedavinin gerekli ama acil olmadığı durumlarda, çocuğun, tedavinin gerekliliğini anlamasına yardım etmek ve işlemlerle ilgili endişelerini yenmesine yardım etme yollarını keşfetmek için her türlü çaba gösterilmelidir.

Tüm çocukların, yeteneklerinin en üst düzeyini kullanamayacaklarını kabul etmek önemlidir. 3. Kısımda belgelendiği gibi araştırma, çocuğun, yeterliliğini değerlendirme testinde potansiyel olarak performansını engelleyen çeşitli engellerle karşılaştığını ortaya

koymaktadır. Bu engeller ailevi, çevresel, yasal ya da bireysel olabilir.²⁷⁰ Herhangi bir durumda, bir dizi etmen çocuğun yeterlilik düzeyini etkileyecektir: Çocuğun zihinsel becerisi, kendisine sunulan desteğin düzeyi, önemli yetişkinler tarafından sağlanan cesaretlendirme ve onların beklentileri, sunulan bilgini niteliği, çocuğun kendi hikayesi ve deneyimleri, çocuğun istekliliği ya da aksi takdirde karar için sorumluluk alması ve çocuğun kültürel ortamı etkili olmaktadır. Bugüne kadar hem çocukların yaşamının farklı yönlerinde hakları kullanma yeterliliğinin değerlendirilmesi için ilkeleri ya da araçları geliştirmek hem de yeterliliğin en üst düzeyini desteklemek için çok az çalışma yapılmıştır. Eğer çocukların yeteneklerinin geliştirilmesine saygı duyma bağlılığı uygulamaya geçirecek olursa, bu alanda oldukça fazla çalışmanın yapılması gerekecektir.

Çocukların sağlıkla ilgili kararlarında yeterliliklerine saygı duyulması hakkını ele almada dikkate alınması gereken sorunlar

Alderson ve Montgomery, çocukların kendi tıbbi bakım kararlarına katılmasının şeklinde değişiklik yapılması gerektiği konusunda yaptığı analizinde, yetişkinlerin yanlış birçok varsayımının, çocukların katılımını kısıtladığını bulmuşlardır.²⁷¹ Şunları gözlemlemişlerdir:

- Birçok yetişkin hastadan bilgilendirilmiş onay alma standartları düşüktür.
- Tedaviye onay vermenin ideal standartları gerçekçi değildir ve çocuklara karşı ayrımcılığa neden olmaktadır.
- Yeterlilik, kesin olarak tanımlanamaz ya da değerlendirilemez.
- Doktorlar ve ana babaların dahil olduğu yetişkinler, yanlış yönlendirici kararlar verebilirler.
- Çocukları bilgilendirme konuşmalarından dışlama, onlarda korkuyu arttırabilir ve işbirliğine zarar verebilir.
- Anlamakta zorluk çeken ve dirençli çocukları tedaviye zorlamak, 'güçlü haklıdır'a bir örnek oluşturmaktadır.
- Güçlü olma, çok küçük çocukların mantıklı düşünme, anlama, hayal etme, korku ve umutsuzluğu hissetme becerilerine dair gerçekleri görmezden gelmektedir.
- Bir yetişkinin fiziksel ve zihinsel bütünlüğünü inkar etme, ona karşı bir saldırıdır; çocukların bu hakkının inkar edilmesi için çok güçlü bir kanıt gerekmektedir.
- Çocukların çekincelerine karşılık verme, yetişkinlerin çocuklardan bir şeyler öğrenmelerine ve tedavinin faydalarını ve risklerini daha gerçekçi bir şekilde değerlendirmelerine yardım edebilir.
- Karar alma sorumluluğu sadece çocuklara yüklenmemelidir; saygı ile destek birleştirilebilir.

- Küçük çocuklar, akli başında ve cesaretli olabilirler.
- Hastalık ya da özürllük deneyimi olan çocuklar, karar alma süreci boyunca özgün ve gerekli bilgi verebilirler.
- Çocuklar ve yetişkinler, en iyi ve en az zararlı kararlar almak için birlikte çalışabilirler.

Dipnotlar

266 Harrison, C. et al., *Bio-ethics for clinicians: Involving children in medical decisions*, Canadian Medical Association, Ottawa, 1997.

267 US Supreme Court, *Dusky v United States*, 362 US 402, 1960.

268 Redding, R., *Adjudicative competence in juveniles: Legal and clinical issues*, Juvenile Forensic Evaluation Resource

Center, University of Virginia, Charlottesville, 2000; and also Melton, G.B. et al., *Psychological evaluations for the court*, Guilford, New York, 1997.

269Wertz, D.C. et al., 'Genetic testing of children and adolescents: Who decides?', *Journal of the American Medical Association*, 1994, 272 (11), pp. 875-881.

270 Bowen, D., *Children's competency and participation in decision-making*, Third National Family Conference, Melbourne, 20-24 October 1998.

271 Alderson, P. and J. Montgomery, *Health care choices*, Institute of Public Policy Research, London, 2001.

KISIM 3

Çocukların Gelişen Yeteneklerine Destek Olunması, Saygı Gösterilmesi ve Korunmasına Yönelik Uygun Ortamların Yaratılması

Çocukların yeteneklerinin gelişmesine destek olma, saygı gösterme ve koruma, uygun yaş sınırlarının tanınmasından çok daha fazlasını kapsamaktadır. Çocukların, yeteneklerinin gelişmesiyle uyumlu olarak kendi haklarını kullanmalarının gerçekleşmesi ancak sözleşmenin bütünsel bir yaklaşımla uygulanması yoluyla elde edilebilir. Dolayısıyla toplumun tüm düzeylerinde önemli değişimler talep eden sözleşmenin, tüm haklar için çıkarımları vardır. Sözleşme, çocuklara karşı geleneksel tutumlara kökten bir şekilde karşı çıkmayı temsil etmekte ve kendi yaşamlarını ilgilendiren kararlarda ve eylemlerde, kendilerini temsil etmelerinin kabul edilmesini talep etmektedir. Bu durum, çocukların ihtiyaçları, gelişimleri, korunmaları ve temsil edilmeleri ile ilgili bazı köklü varsayımların sorgulanmasını gerektirmektedir.

Çocukların ortaya çıkan özerkliklerine saygı duyulurken, çocukları zararlardan koruma ve kararlara katılmaları arasında kurulan uygun denge, çocukların içinde yaşadıkları sosyal, kültürel, ekonomik ve politik ortama ve çocukların olgunluklarına göre farklılık göstermektedir. Fakat süreci şekillendirmesi gereken ortak ilkeler ve uygulamalar bulunmaktadır. En önemlisi, kendi korunmalarına katkılarının değerini kabul ederken; çocuklara ve onurlarına saygı duyulması hakları ile her türlü şiddet, istismar, sömürü, ihmal ve zarardan korunmaya hakları olduğu temelinde ilerlemek önemlidir. Katılım, sadece çocukların kendilerini koruma yeteneklerini güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda çocuklar katılım sayesinde koruma süreçlerine kattıkları eşsiz bir yetenek ve deneyime sahip olmaktadır.

Dünyanın her yanındaki toplumlarda, çocukların en üst düzeyde yetenekler elde ettiği, çocukların katılım potansiyellerine daha fazla saygı gösterildiği ve kendi hayatları için – aile içinde, okulda, kendi tıbbi bakımlarıyla ilgili olarak, mahkemelerde, yerel topluluklarda ve politik toplantılarda - karar alma sorumluluklarının verildiği ortamların yaratılması için daha fazlası yapılabilir. Yasada, politikada ve uygulamada, çocukların katkıda bulunduğu ve sahip olunan yeteneklerin kabul edildiği kültürel değişimi desteklemek için eyleme geçmek gereklidir.

3.1 Ailede

Birçok ülkede, ailelerin, devletin kendi rollerine karışmasına karşı anlaşılır bir direnç bulunmaktadır. Ailelerin, çocuklarını dünyaya getirirken yaptıkları tercihe saygı duyulmasına ve gizliliğe hakları vardır. Fakat 1. Kısım'da iddia edildiği gibi, ailelerin özerklikleri sınırsız değildir. Devletin, yasaların yapılmasında ve ailelerin, çocuklarının yeteneklerinin gelişmesiyle uyumlu olarak kendi yaşamlarını etkileyen kararlara katılması haklarına saygı duyması için destekleyen yapıları oluşturmada rolü vardır.

Bu yasalar, iki rol oynamaktadır. Öncelikle, çocuklar yeterliliklerini kazanmadan önce yetişkinlerin onlar adına aldıkları bazı kararları – örneğin asgari evlilik yaşı gibi - kısıtlayan yaş sınırlarını belirlerler. İkinci olarak, yetişkinlerin, çocukların yeteneklerinin gelişmesiyle uyumlu olarak onları etkileyen tüm kararlarda onlara danışması ve onları sürece dahil etmesi amacıyla yetişkinlere, ileriye dönük geniş yükümlülükler yüklemektedir.

Yaş sınırları konularak çocukları korumak için önemli bir ilerleme elde edilmiştir. Fakat göreceli olarak az sayıda ülke, ana babaların, alınan kararlar çocukları etkilediğinde onlara danışılması ve görüşlerinin dikkate alınmasını öngören açıklayıcı bir ilkeyi yasalarında belirtmiştir.

Çocukların seslerini duyurmaları sağlayan, ana babaların disiplin amaçlı haklarını kısıtlayan yasaların yürürlüğe girmesinin, aileler içinde tartışmalara neden olacağı ve saygısızlığa yol açacağı endişeleri artmıştır. Böylesi birçok endişe, çocukların isteklerine saygı duymanın, başkalarının ihtiyaçları ve istekleri bağlamında ele alınması gerektiğini kabul edememektedir.²⁷² Bir çocuğun yapmak istediği bazı seçimler, başkaları üzerine yükümlülükler yükleyecektir; örneğin, bir çocuğun eğitimine devam etmek istemesi ana babasına ciddi ekonomik yükümlülükler yükleyebilir. Bazı seçimler, başkaları tarafından kullanılan haklar ile çelişecektir; örneğin, büyük çocuğun eğitimine devam etmek istemesi, küçük kardeşinin hiç eğitim alamamasına neden olabilir. Bu durumlarda, çocuğun yeterliliğinden başka etmenler, zorunlu olarak kararın nasıl alındığını belirleyecektir. Yetişkinler gibi çocukların da, haklarının, başkaları dikkate alınmaksızın kullanılamayacağını anlamaları gerekmektedir.

Uygulamada, çocukların, aile içinde alınan kararlara katılması hakkını veren hükümleri tanıyan ülkelerin olması, çocukların bu haklarını istismar etmediğine dair bir göstergedir. Çocuklara, kendilerini ilgilendiren kararlara katılma hakkını tanıyan yasaların 1981'den beri yürürlükte olduğu Norveç'te sonuçlar olumludur, aşağıdaki gözlemler de bunu göstermektedir: 'Genel düzeyde, modern aile, çocuklar ve ana babalar arasında empati kurabilen bir ilişki başlatmış gibi gözükmektedir. Çocuğun boyun eğmesinin cezalar ve yaptırımlar yoluyla sağlandığı, ana babalar ve çocuklar arasındaki otoriter, ataerkil ilişkilerde uygulanan sosyal kontrolün çözülmekte olduğu çok açıktır... Bu ayrıca çocuğun kendisini, hakları olan bir özne olarak görmeye başlamasını, aynı şekilde görülme ve anlaşılma isteklerini ima etmektedir.'²⁷³ Çocukların katılma haklarını mümkün kılmak, hem çocukların yeteneklerini hem de ana babalar ve çocuklar arasında karşılıklı saygıyı arttırmaktadır.

Aile içinde çocukların yeteneklerinin gelişmesine duyulan saygı, ana babaların rolünün önemini kabul etmelidir. Çocuklar bir boşlukta yaşamamaktadır. Alderson'un araştırmasının gösterdiği gibi, çocukların çoğunun, kendilerini etkileyen konularda söyleyecek bir sözleri vardır, birçoğu kendi kararlarını alabilmek istemekte, fakat bunları kendilerini destekleyecek,

onlara önerilerde bulunacak ailelerle birlikte yapmayı arzulamaktadır. Çocukların alabilecekleri bu kararlar için onlara fırsat verilmesi, ana babaların sorumluluklarını ortadan kaldırmamaktadır. Daha çok, hem ana babaların hem de çocukların, karar alma sürecinin karşılıklı dayanışmayı gerektiren bir süreç olduğunu kabul etmelerini gerektirmektedir. Aile içindeki haklara karşılıklı saygı duymaya dayanan çocuk yetiştirme programları ve dünyanın her yerindeki farklı kültürlerden olumlu çocuk yetiştirme yaklaşımlarını benimseyen programlar geliştirilebilir.

Ana babalar, çocuklarının yeteneklerinden bir şeyler öğrenirler

Güney Asya'dan bir dizi örnek olay çalışması, katılımcı girişimleri belgelemektedir ve çocuklara sorumluluk verilmesinin aile ilişkilerini zayıflatmaktan çok güçlendirdiği yönünde bulgular sunmaktadır.²⁷⁴ Bulgular, çocukların fikirlerine saygı duymanın, ana babalara saygı duymamaya neden olmadığını göstermektedir. Aslında çoğu çocuk ve ana baba, aile ilişkilerinin düzeldiğini, ana babalarına daha fazla saygı gösterdiklerini ve olumlu sonuçlar olarak yerel topluluğa katkıda bulduklarını belirtmişlerdir. Ana babalar, katılımın çocukları için yeni fırsatlar sağladığını kabul edip, çocuklarının artan güven ve becerilerine değer vermektedirler. Örneğin, okuldaki Çocuk Kulübüne katılan çocuklar, okulun şartlarını iyileştirme, bir seferinde okul yollarını kısaltmak için köprü yapılması amacıyla topluluk projeleri için lobicilik yapma ve aile içi şiddeti engelleme ve durdurma ihtiyacı da dahil olmak üzere ilgili konularda farkındalığı artırma girişimlerinde bulundular. Bazı durumlarda projenin bir sonucu olarak, çocuklar ana babalarının tutumunun değiştiğini, daha az fiziksel cezaya maruz kaldıklarını ve ana babalarının kendilerine karşı daha az katı ve daha dostça davrandığını hissetmişlerdir.

Ailelerin, çocuklarının yetişkinlerde olmayan yetenekleri de dahil olmak üzere önemli ve eşsiz yeteneklerine ve aile yaşamına enerjileri, espri anlayışları ve eğlenmeleri, hayal kurmaları, yaratıcılıkları, sevgi gösterileri, tartışan ana babalar arasında arabuluculuk yapmaları, affetme eğilimleri, yeni diller öğrenme hızları, bilgi teknoloji becerileriyle yaptıkları paha biçilmez katkıya saygı duymaları ve bunları kabul etmeleri için teşvik edilmeleri gerekmektedir. Bu ve benzeri yollarla çocuklar, ailelerine kendi beceri ve bilgilerini ödünç vermektedirler. Bunun sonucu olarak, aile ilişkisi sadece çocukların yetişkinlere bağımlı olduğu varsayımına değil, aile üyelerinin karşılıklı dayanışmasına dayanmaktadır.

Ayrıca ana babaların, yaşamlarının herhangi bir döneminde çocuklarının yeteneklerinin sınırları olduğunu kabul etmeleri ve anlamaları, uygun olmayan taleplerde bulunmamları önemlidir. Çoğu zaman çocuklar, davranışları ya da anlayışları bakımından ana babalarının beklentilerine karşılık veremedikleri için cezalandırılmaktadırlar. Yeteneklerinin gelişmesine duyulan saygının, sadece çocukların yapabildiklerine değil, aynı zamanda yapamadıklarına da gösterilmesi gerekmektedir. Çocukların yaşlarına ya da yeterlilik düzeylerine bakılmaksızın, çocuklara, onurlarına yaraşır bir şekilde ve saygıyla davranılması hakları vardır. Örneğin öğrenme güçlüğü olan çocuklar, daha sınırlı zihinsel yetenekleri dolayısıyla haklarını – ve saygı duyulma haklarını – kaybetmezler.

Aile içinde çocukların yeteneklerinin gelişmesine saygı duyulmasını destekleme faaliyetleri şunları içerebilir:

- Aşağıdaki konularla ilgili olarak ailelere eğitim ve destek sağlamak gerekmektedir:
  - Çocukların kendilerini etkileyen tüm kararlara katılması hakkı.
  - Çocukların yeteneklerinin kapsamını kabul etme ve buna saygı duymanın önemi.
  - Çocukların, uygun olmayan düzeydeki beklenti ve sorumlulukları yüklenmemesi hakkı.
  - Tüm çocukların, toplumsal cinsiyet, ırk, etnik ya da dini kimliklerine ya da özürllüklerine bakılmaksızın eşit hakları.
  - Çocukların, yeteneklerinin gelişmesiyle uyumlu olarak haklarını kullanma hakkı.
  - Çocukların bilgilendirilmiş seçimlerini yapmalarında ana babaların rolü.
  - Tüm aile üyelerinin, çocukların almaya yeterli oldukları kararları almaları için sorumluluk alabilmelerine, kendi yaşamlarını etkileyen tüm kararlara katılmalarına ve görüşlerinin ciddiye alınmasına değer vermesi.
  - Aşırı korumanın, çocukların kolay incinebilirliklerini arttırdığını kabul etme, çocuklara sorumluluk vermeye ve en etkili koruma yolu olarak çocukların kendi sınırlarını denemelerine olanak sağlama.
  - Çocukların aile içinde yaptıkları katkılar, çocukların ana babalarına bağımlı oldukları kadar ana babaların da çocuklarına bağımlı olması ve aile ilişkilerine, karşılıklı dayanışma olarak saygı duyulması gerekliliği
- Yerel kültür ve şartlarla uyumlu; iyilik halini, bir yere ait olmayı, katkı vermeyi, iletişim kurmayı ve keşfetmeyi sağlamaya yönelik erken dönem çocukluk eğitimi modellerine zaman harcama
- Çocukların, yeteneklerinin gelişmesiyle uyumlu olarak aile içinde kendilerini etkileyen tüm konulara katılma hakkını kabul eden yasaların tanınması.

3.2 Okullarda

Dünya üzerindeki birçok okul, çocukların diyalog ve katılım yardımıyla öğrenmeleri için kısıtlı fırsatlar sunmaktadır. Çok az okul, çocukların kendi öğrenme süreçlerine katkıda bulduklarını kabul etmekte ya da gelişen yetenekleriyle uyumlu olarak eğitimle ilgili kararlara katılmalarına saygı duymaktadır. Çocukların her düzeyde eğitimlerine katkıda bulunma yeteneklerine saygı duyulması, Çocuk Hakları Sözleşme'sinin felsefesiyle uyumludur ve edinilmiş deneyimlerden yararlanmaktadır. Ana babalar gibi öğretmenler de çocukları, ana babaların bilgi ve deneyimlerinin edilgen alıcıları olarak görme eğilimindedirler ve çocukların karar alma sürecine katılmalarının, kendi disiplin sağlama becerilerini düşüreceğinden, çocukların gösterdiği saygının azalacağından ve yanlış davranışlara sebep olacağından endişelenmektedirler. Oysaki aile içinde olduğu gibi, bulgular tam tersine işaret etmektedir: Örneğin, İngiltere'den bir örnek, çocuklar kendilerine saygı duyulduğunu

hissettikleri ve okul hayatlarını etkileyen kararlara katıldıkları zaman, öğretmenler ve öğrenciler arasındaki ilişkinin iyileştiğini, daha az çatışma ve şiddete neden olduğunu ve eğitime daha fazla önem verdiklerini kanıtlamıştır.²⁷⁵

Uygulama, çocukların okula gidilen her yaşta şunlara katkıda bulunma yetenekleri olduğunu göstermektedir:

- Müfredatı oluşturma
- Etkili öğretme yöntemleri sağlama
- Öğretmenlerin işe alınması
- Davranış, ayırım gözetmeme ve şiddet karşıtı okul kuralları geliştirme
- Oyun zamanlarını düzenleme ve yönetme
- Sınıfın tasarımı ve dekoru
- Akran eğitimi
- Akran danışmanlığı ve desteği
- Eğitim politikası geliştirme
- Eğitim hakkı ile ilgili toplum duyarlılığını artırma.

Çocukların olumlu bir okul ortamı oluşturulmasına katılımı²⁷⁶

Highfield Okulu, İngiltere’de yüksek seviyede şiddet, asilik, zorbalık ve okul asma ile bilinen, 7-11 yaş çocukların gittiği bir ilkokuldur. Tüm okul topluluğunun, okulun güvenli ve etkili bir eğitim ortamına dönüşmesine katkıda bulunmasına karar veren yeni bir okul müdürü atanmıştı. Müdür, bu amacı gerçekleştirebilmek ve okulu daha güvenli bir yer haline getirebilmek için neyin gerekli olduğuna dair öğretmenler ve idari görevlilere olduğu kadar öğrencilere de danıştı. Görüşmenin sonuçları şunlardı:

- Çocukların gerçek sorumluluklar aldığı bir okul konseyinin kurulması. Örneğin, çocuklar okul politikalarının geliştirilmesi ve okul görevlilerinin işe alınması sürecine dahil oldular.
- ‘Toplanma zamanı’ – her sınıftan tüm çocukların beraber oturduğu ve kendilerini ilgilendiren güncel konuları konuştukları haftalık oturum.
- Çocukların güven içinde kendilerine uygulanan fiziksel şiddet hakkında bilgi verebildiği bir şikayet kutusunun oluşturulması.
- ‘Koruyucu meleklerin’ görevlendirilmesi - arkadaşları olmayan, fiziksel şiddete maruz kalmış ya da desteğe ihtiyacı olan çocuklara gönüllü olarak dostça davranan çocuklar.

- Oyun alanındaki tartışmaları çözümlenmeye yardım eden arabulucu olarak eğitilmiş çocuklar.

Bu değişikliklerin sonucunda çocuklar daha mutlu, derslerinde daha başarılı oldular, önemli ölçüde pazarlık yapma, demokratik karar alma ve sosyal sorumluluk becerileri kazandılar.

Çok küçük çocukların, güven ve destek sağlandığında önemli ölçüde sorumluluk almayı kabul etmeye yeterli olduklarını; kendilerinin ve başkalarının korunmasında kilit rol oynayabildiklerini bu deneyim kanıtladı. Çocuk yönlendirme sistemi için eğitim hazırlığı ve teşviki, yetişkinlerin ihtiyaç halinde yanlarında olmalarına rağmen çocukların, onlara ihtiyaç duymadan birbirlerine yardım edebilmelerini sağlamaktadır. Kendi haklarına saygı duyulduğu zaman çocuklar, başkalarının haklarına saygı duymanın önemini daha iyi anlayabilmektedirler.

Çocuk Hakları Komitesi'nin, eğitimin amaçları üzerine Genel Yorumu, okulda çocuk grupları arasında ortaya çıkan farklılıkları uzlaştırmada çocukların oynadıkları eşsiz rolüne vurgu yapmaktadır. Genel Yorumda, 'çocukların, tarihsel olarak insan gruplarını diğerlerinden ayıran birçok farklılık arasında köprü kurmada eşsiz bir rol oynayabildikleri' ifade edilmektedir.²⁷⁷

Okulda çocukların yeteneklerinin gelişmesine saygı duyulmasını sağlama faaliyetleri şunları içerebilir:

- Öğretmenleri, çocukların yeteneklerinin gelişmesine saygı duyulması hakkı, kendilerini etkileyen kararlara katılma hakkı ve Sözleşme'deki ilkeler ile ilgili olarak eğitmek.
- Çocukların, yetişkinlerin rehberliğinin edilgen alıcıları olmadığı fakat yetişkinlerin yönlendirmesi altında ve daha yetenekli akranlarıyla işbirliği yaparak sorun çözme yoluyla daha etkili olarak öğrendikleri kabulü üzerine kurulmuş öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi. Bu, çocukların, kendi öğrenme süreçlerinin etkin özneleri olduğunun kabulünü gerektirmektedir.
- Okullarda, daha demokratik uygulamaları yürürlüğe sokan öğretmenlere destek vermek.
- Güven oluşturmak ve yetenekleri geliştirmek amacıyla öğretmenler ve akranlarla birlikte işbirliğine dayanan öğrenme fırsatlarının yaratılması.
- Sosyal beceri, sorumluluk alma, demokratik karar alma ve bilişsel becerinin önemini kabul etmek amacıyla okullarda, çeşitli yeterliliklerin desteklendiği ve değerlendirildiği daha anlayışlı bir yaklaşımın benimsenmesi.
- Öğrenme fırsatlarını, çocuğun yaşamının diğer yönlerinden yalıtılmış ortamlarda geliştirilmesinden çok, çocukların kendi toplulukları içinde geliştirmek.

- Çocuğun okulda karar alma sürecine katılımını, daha şeffaf ve işbirliğine dayanan süreçlerin yanı sıra okul konseyleri ve yönetim birimleri aracılığıyla desteklenmesi. Bu haklar, daha katılımcı bir yaklaşım için çerçeveyi ve etkilerini düzenleyen politikalar tarafından desteklenmelidir.
- Eğitim sistemi içinde değişim yapmak için çocukların önceliklerini sorup öğrenmek.
- Çocukların, okul ortamı içinde ortaklar olarak saygı gördüğü uygulamaya örneklerini paylaşmak.
- Çocukların, fikirlerini paylaşabilmeleri, yeteneklerini güçlendirebilmeleri ve okuldaki çocuklar için daha fazla saygıyı örgütleyebilmeleri yoluyla iletişim ağları geliştirmeleri için fırsatlar yaratılması.

Demokratik bir okul

1921 yılında İngiltere’de kurulmuş olan Summerhill Okulu, çocuklar için yenilikçi bir öğrenme deneyimi ve demokratik bir ortam sağlamaktadır. 6 ile 18 yaş arası çocuklara, okul hayatlarının her yönü üzerinde demokratik kontrol verilmiştir. Okul politikasına; haftada bir düzenlenen, görevliler ve çocukların eşit oy hakkına sahip olduğu, çocukların görevlilerden sayıca üstün olduğu toplantılarda karar verilmektedir. Toplantı, okul kurallarını ve bunların yaptırımlarını belirlemektedir. Derslere devam zorunluluğu yoktur: Çocuklar, derse devam etmele ilgili kararlarını kendileri vermektedir. Daha geleneksel okullardan Summerhill’e gelen birçok çocuk, bir süre derslere hiç devam etmeme dönemi yaşasa da, eninde sonunda derslere girmektedirler ve okul başarıları iyidir.²⁷⁸ Okul şunu ileri sürmektedir: ‘Çocuklara kendi yaşamları üzerinde güç ve özgürlük verme, öz saygı ve başkalarına karşı sorumlu olma duygusunu güçlendirmektedir. Küçük yaşlardan itibaren neyi düşünmelerinin önemli olduğunu ve ne söylerlerse başkalarının onları dinleyeceğini öğrenmektedirler – ve başkalarının ne söyleyeceğini ve düşüneceğini öğrenmek de aynı şekilde önemlidir ve onları da dinlemek gerekir.’²⁷⁸

Summerhill ile ilgili çarpıcı olan, çocukların kendilerine yüklenen sorumluluklara ve beklentilere ne ölçüde karşılık verebildikleridir. Okul toplantıları, topluluk için özgür iradeyi kullanma ve topluluk üyelerinin yararlandıkları özgürlüğü yaygınlaştırma yöntemidir. Fakat toplantıların çocuklar üzerinde başka etkileri de vardır: Okulu ziyaret eden birçok kişi sürekli olarak, diğer okullardaki yaşlılarıyla karşılaştırıldığında, çocukların kendilerini ifade etmeleri, kendilerine olan güvenleri, kendi yaşamları üzerinde kontrolleri olduğuna dair genel hava kadar sosyal sorumluluk düzeyleri üzerine de olumlu yorumlar yapmışlardır.

Eğitim politikasını şekillendiren çocuklar²⁸⁰

İsveç’te eğitim politikasından sorumlu kurum, ülke çapında orta öğrenim okullarına yazı yazarak, eğitim politikasını ve önceliklerini geliştirmek üzere üç yıllık danışma sürecinde yer almaları için çocukları davet etti. Bu sürece katılmayı kabul eden 200 çocuğa,

okullarında öncelikli sorunlar olduğunu düşündükleri konuları sıralayan bir başlangıç mektubu yazmaları istendi. Bu mektuplar, çocuklar tarafından tanımlanan baskın temayı belirlemek için analiz edildi. Daha sonra çocuklardan, gelecek üç yıl içinde her dönem, bu sorunlara odaklanan bir mektup yazmaları istendi. Cevaplar bir araya getirildi ve ülke çapında uygulanacak eğitim politikası için daha sonra alınacak kararlara temel olarak kullanıldı.

3.3 Diğer kurumlarda

Çocukların yaşamını etkileyen kararlar, çeşitli kurumlarda ve birçok farklı uzman tarafından alınmaktadır. Birçok çocuk; hakimlerin, polislerin, sosyal çalışmacıların, doktorların, hemşirelerin, gençlik çalışanlarının ve yöneticilerin, hepsinin çocuklar üzerinde yetkilerini kullanabildikleri mahkemeler, hastaneler, konutlar, ceza ve çocuk bakım kurumları ile iletişime geçmektedir. Çok sıklıkla, bu yetki, çocukların yeteneklerine yeterince atıfta bulunmadan uygulanmaktadır. Genel eğilim çocukların yeteneklerini azımsamaktır ve bunu yaparken de hem çocukların haklarına saygı duyulmamış hem de çocukların katkıda bulunabileceği bakış açılarından ve uzmanlıktan faydalanılmamış olmaktadır.

Çocukların yeteneklerinin gelişmesi için, şunlarla ilgili daha fazla dikkat ve saygıya ihtiyaç duyulmaktadır:

- Mahkemede tanık olarak görev alma.
- Mahkemeler tarafından alınan, çocukların günlük yaşamlarını etkileyen kararlara katılma, örneğin; ana baba boşandığı zaman velayet ve görüşmeyle ilgili kararlar, çocukların evlat edinilmesi ya da bakım altına alınması ile ilgili kararlar.
- Tıbbi tedaviye onay verme.
- Çocuğun korunması ve tıbbi bağlamda gizliliğin sağlanması.
- Çocuk koruma politikasını ve süreçlerini geliştirme.
- Günlük yaşamlarını etkileyen politikaların her yönüne katılma.
- Bakım kurumlarında günlük yaşamlarını etkileyen kararlara, uygulamalara ve politikalara katılma.

Tüm bu alanlarda, çocukların yetişkinler tarafından nasıl desteklenebileceğine ve kendilerini etkileyen kararlara katılmak için bilgiye nasıl ulaşacaklarına dair daha fazla düşünülmelidir.

Çocukların yeteneklerinin gelişmesine saygı gösterilmesini sağlamak için kurumsal reform eylemleri şunları kapsayabilir:

- Evrensel koruma standartları ihtiyacı ve katılımcı haklar arasında ayırım yapan, çocukların yeteneklerinin gelişmesiyle uyumlu, yukarıda sıralanan ilkeler temelinde geliştirilmiş, çocukları zarardan korumayı sağlamak için uygun, tutarlı yasal çerçevenin oluşturulması.

- Yapılan son araştırmaların sonuçlarına dayanarak, çocukların yaşamında etkili olan kilit kararlara dahil olmaları amacıyla çocukların yeterliliklerine saygı duyma ve onları değerlendirmek için ilkeler, araçlar ve yönetmelikler geliştirme ve bunları yaygınlaştırma.
- Yaygın kamu politikaları açısından olduğu kadar bireysel karar alma açısından da bilgilendirilmiş seçimler yapabilen çocuklara yeterli bilgi sağlama.
- Korunma hakkı ile karar almaya katılım hakkı arasındaki dengenin gözetilmesi kadar gelişen yeteneklerinin daha fazla geliştirilmesine saygı duymak için çocuk hakları ve Çocuk Hakları Sözleşmesi hakkında uzmanları eğitme.
- Yeteneklerinin gelişmesine saygı gösterilmesindeki zorlukları belirleme, çocukların kendilerini temsil etmelerine daha fazla saygı duyulmasının nasıl sağlanabileceği ile ilgili deneyimlerinden yararlanma, gerekli yasal korumanın niteliğini ifade etmeleri amacıyla her yaştan çocuklarla görüşme
- Korunmanın her yönü için programların, stratejilerin ve politikaların geliştirilmesi, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesine çocukları dahil etme.
- Dirençlerini, kendilerine saygıyı, öz yeterliliklerini ve kendine güvenini arttırmak amacıyla kendi korunmalarında kilit bir rol oynaması için çocuklara fırsatlar sunan modeller geliştirme.
- Çocukların, kendi korunmalarında ve diğer çocukların korunmasında oynadıkları rolü kabul etme.

Sağlık hizmetlerini etkileme²⁸¹

Bir hastaneyi tasarlama

İngiltere’de Derby’de yeni bir çocuk hastanesi yapılması planlandı. Mimarların, 12 milyon poundluk bir bütçesi ve hastaneyi kuracakları boş bir arsaları vardı. Nasıl bir hastane istediklerini çocuklara sormanın önemli olduğuna karar verdiler ve böylece hastanelerde neyi sevdikleri neyi sevmediklerini ve deneyimlerinin hastanenin tasarımını nasıl şekillendirebileceğini öğrenmek amacıyla 6 ile 16 yaş arasında 130 çocuğu, grup tartişmalarına ve çalıştaylara dahil ettiler. Çocuklardan gelen veriler mimarlara, çocukların istedikleri türden bir bina tipi ve bu binanın ihtiyaçlarına nasıl daha iyi hizmet edebileceği hakkında fikir verdi. Mimarlardan biri şu yorumu yapmıştır: ‘Bu alışma, işimizi kolaylaştırdı... şimdi ne istediğimizi biliyoruz ...Bu onların binası.’ Yeni hastanenin özelliklerinin çoğu, çocukların kendi kayıtlarını yapabilecekleri resepsiyon alanı da dahil olmak üzere, çocukların önerilerinden ortaya ıktı.

Hastanedeki bakımın iyileştirilmesi

İngiltere, Newcastle’daki bir hastane projesi, anketler, öneri kutuları ve bir çocuk forumu yardımıyla, çocukların endişe konularını anlama ve gelecek hizmetlerini geliştirmeyi çalışmalarına dahil etti. Çocukların endişeleri; yemekler, rahat olmayan yataklar, arkası açık olan ameliyathane giysisinin verdiği korunmasızlık ve çıplaklık hissi, hastane koğuşunda gece çıkan sesler ve bir hastanede olmanın genel sıkıntısını içermekteydi. Daha geniş kilitli dolaplar, battaniye yerine yorganlar, daha yumuşak

havlular ve daha fazla video seçeneği talep ettiler. Bu taleplere karşılık olarak hastane yeni yemek servis arabası sundu, ameliyathane giysisini baştan tasarladı, yeni yataklar aldı, en çok istenen filmlerle ilgili bir anket yaptı. Çocuklar, etkin katılımlarının ve endişelerini gereken yerlere ulaştırmalarının sonucu olarak, hemşireler ve hastane görevlileriyle daha rahat konuşabildiklerini, hastanede olmaktan daha fazla mutluluk duyduklarını belirttiler. Kritik faktör, projeyi tanıtan, çocukların fikirlerine ve deneyimlerine saygı duyan ve hastaneyi daha iyi bir yer yapmak için katkıda bulunma yeteneklerini kabul eden hemşirelerin tutumuydu.

3.4 Yerel ve ulusal politik süreçlerde

Birçok Batılı ülkede gençlerin demokrasiye ilgileri olmadığına dair bir endişe vardır, fakat gençler, onlara sunulan politik görüşlerini resmi olarak ifade etme hakkının potansiyel faydalarını bilmemektedirler. Şu anda Bosna Hersek, Brezilya, Hırvatistan, Küba, Nikaragua, Filipinler, Sırbistan, Karadağ ve Slovenya'da oy verme yaşı 16'dır. Bu yaş İran'da 15'tir ve bir Alman eyaletinde 16 -17 yaşındaki çocuklar yerel seçimlerde oy kullanabilmektedirler.²⁸² Dünyanın geri kalan kısmında 18 yaşından küçüklerin oy kullanma hakkı yoktur. Oysaki çocuklardan, önemli sorumluluklar yüklenmeleri beklenmektedir: Bir kısmı çalışmakta ve vergi ödemektedir, diğerleri orduya katılmıştır, evlenmiştir, çocuklarının sorumluluğunu taşımaktadır, diğer aile üyelerine bakmaktadır ya da ders çalışmaktadır.

Çocukların ve gençlerin, daha fazla katılım fırsatlarına sahip olmayı istediklerine dair bulgular vardır. İngiltere'de çocuklarla yapılan bir dizi görüşme, gençler arasında politik katılım için daha büyük fırsatlara yönelik hatırı sayılır bir ilgi olduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁸³ Avrupa Birliği'ne üye devletlerdeki çocuklarla yapılan bir ankette, çocuklar daha fazla politik tanınma için güçlü bir istekleri olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸⁴ 1997 yılında Avusturya'da gerçekleştirilen bir araştırmada 13 -17 yaş arasındaki 800 çocuğa, politika ile ilgili bilgiye ve politik katılıma erişmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Bunların %93'ü, belediyelerinde yeni bir proje planlandığında bilgilendirilmek istediklerini söylemişlerdir ve %65'i de politikacılarla, gençlere dair konularla ilgili olarak görüşmek istediklerini belirtmişlerdir.²⁸⁵ Oy verme yaşını örneğin 16 yaşına düşürme, gençlerin fikirlerine ve endişelerine ilgiyi ve saygıyı arttıracaktır; yüklenmeleri beklenen sorumlulukların çoğu ile uyumlu politik haklar sağlanmış olacaktır.

Resmi temsile ek olarak, tüm yaştan çocukların, hem yerel hem de ulusal düzeyde yaşamlarını etkileyen politikalar ve hizmetler üzerine görüşlerini ifade etme yeterliliklerine daha fazla saygı gösterilmesi için eyleme geçmek gereklidir. Bir takım ülkelerde yerel ve ulusal hükümetlerin danışma mekanizmaları oluşturmasında belli bir ilerleme olmasına rağmen çocuklar hala çeşitli biçimlerde alıcı, bağımlı, kurban, suç işleyen, sorun çıkaran ya da okulu bırakmış kişiler olarak görülmektedir. Nadiren kamu alanında etkin, yeterli katılımcılar olarak onurlandırılmaktadırlar. Oysaki çocukların yaptıkları paha biçilmez bir katkı vardır. Çocukların ve onların potansiyel katkıları için daha fazla bir saygı kültürü sağlanması, çocukların ve hükümetin yararınadır.

Katılım fırsatı; çocukların yetenekleri, öz saygıları ve güvenlerini desteklemekte hayati bir unsurdur. Devletin tüm kademelerinin, çocukların iyilik halinin ve en üst düzeyde gelişimlerinin diğer önemli bileşenlerini – yeterli barınma ve yaşam standartları, oyun ve

eğitim fırsatları, tıbbi bakıma erişim, sömürü ve istismardan korunma – garanti altına almak için gerekli olan kaynakları sağlamak amacıyla çalışma yükümlülükleri vardır.

Devlet düzeyinde çocukların yeteneklerinin gelişmesine yönelik saygıyı destekleme faaliyetleri şunları içerebilir:

- Tüm yasalarda, politika ve hizmetlerde çocuklara, bakıma muhtaç kişiler olmaktan çok hakların etkin özneleri olarak saygı duyulması için devletin söz vermesini sağlama. Yönetim süreçlerine katkıda bulunmada çocukların deneyimlerinin ve görüşlerinin ilişkisini ve geçerliliğini kabul etme.
- Tüm çocukların, en üst düzeyde potansiyellerini elde etmeleri için eşit hakları ele alan ve bu amacın, kız çocukları, kurumlardaki çocuklar, özürü olan çocuklar, yoksul çocuklar, yerli ya da azınlık topluluklarının çocukları gibi dışlanmış ve dezavantajlı çocuklar için de gerçekleştirilebilmesi amacıyla ileriye yönelik adımların atılması ihtiyacını kabul eden politikaların geliştirilmesi.
- 18 yaşın altındaki gençlerin, yasal politik süreçlerde yer alması hakkı üzerine düşünme.
- Tüm yasalar ve yaşamlarını etkileyen politikalar oluşturulurken, çocukların görüşlerinin alınması yoluyla kurumsal yapıların kurulması. Bu süreç, çocuklar arasındaki farklı yeteneklere uygun mekanizmaların oluşturulmasını ve her yaştan ve beceriden çocukların dahil edilmesini gerektirmektedir.
- Devletin, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 4. Maddesinin yerine getirilmesini taahhüt etmesi sayesinde çocukların en üst düzeyde gelişimlerine yatırım yapılması için mevcut kaynakların artırılması.

Dipnotlar

272 Lansdown, G., *Taking Part: Children's participation in decision-making*, Institute of Public Policy Research, London, 1995.

273 Dalhberg, G., *Empathy and control: On parent-child relations in the context of modern childhood*, Presented at the Symposium of Modern Childhood: On Everyday Life and socialisation of Young Children in Modern Welfare States, Minneapolis, 1991.

274 UNICEF, *Wheels of Change: Children and young people's participation in South Asia*, UNICEF, Kathmandu, 2004.

275 Research cited in *Taking Part: Children's participation in decision-making*, Lansdown, G., Institute of Public Policy Research, London, 1995.

276 Alderson, P., *Changing Our Behaviour: Promoting positive behaviour by the staff and pupils of Highfield Junior*

School, Highfield Junior School/Institute of Education, London, 1997.

277 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 1, Article 29(1), *The Aims of Education*, CRC/GC/2001/1,

United Nations, Geneva, 2001.

278 Cunningham, I., *An independent inquiry into Summerhill School*, The Centre for Self-Managed Learning, Brighton, 2000.

279 Summerhill Okulu tanıtım kitapçığından, www.shill.demon.co.uk.

280 Davies, L. and G. Kirkpatrick, *The Euridem Project: A review of pupil democracy in Europe*, Children's Rights Alliance for England, London, 2000.

281 Willow, C., *Hear! Hear! Promoting children and young people's democratic participation in local government*, Local Government Information Unit, London, 1997.

282 Children's Rights Alliance for England, *The REAL Democratic Deficit*, Children's Rights Alliance for England, London, 2000.

283 Bu üç İngiltere araştırması yaklaşık 1000 çocukla yapılmıştır.: *RESPECT*, Article 12, London, 2000; *It's not fair: Young people's reflections on children's rights*, Children's Society, London, 2000: and *We have rights Okay: Children's views of the UN Convention on the Rights of the Child*, Save the Children UK, Leeds, 1999.

284 Lansdown, G., *Challenging discrimination against children in the EU: A policy proposal by Euronet*, Euronet, Brussels, 2000. 285 Riepl and Riegler, *Jugendlicje reden mit*, Kommunale Beratungsstelle für Kinder and Jugendinitiativen, Graz.

ISBN: 88-89129-15-8
UNICEF Innocenti Research Centre
Piazza SS. Annunziata 12
50122 Florence, Italy
Tel: (+39) 055 20 330
Faks: (+39) 055 2033 220
E-mail: florence@unicef.org
Yayın siparişi için e-mail: florenceorders@unicef.org
İnternet sitesi: www.unicef.org/irc and www.unicef-irc.org

